

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ

ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ
ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ

Η Μ Ε Ρ Ι Δ Α
21 Ιανουαρίου 2012

συνδιοργάνωση
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ (ΔΕ)ΚΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ

ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ
ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ

Πρώτη έκδοση Νοέμβρης 2012
Επιμέλεια Έκδοσης: Ηλίας Γκρής
Copyright © 2012 Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ
Ακαδημίας 20, 10671 Αθήνα
Τ. 210 3675 430
<http://www.esiea.gr>

Κεντρική διάθεση
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ

ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ
ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ

Η Μ Ε Ρ Ι Δ Α
21 Ιανουαρίου 2012

συνδιοργάνωση
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ (ΔΕ)ΚΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ
ΑΘΗΝΑ 2012

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ

1. *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, πρακτικά συνεδρίου 15-16 Απριλίου 2000 (Επιμέλεια: Παντελής Μπουκάλας – Σπύρος Α. Μοσχονάς).
2. *Βλάσης Γαβριηλίδης 1848-1920*, μεγάλος αναμορφωτής της ελληνικής δημοσιογραφίας και πνευματικός ηγέτης, του Κώστα Σαρδελή (Επιμέλεια: Νικόλαος Κομν. Χατζηγεωργίου).
3. *Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης στα άδυνα της δημοσιογραφίας*, του Στέλιου Παπαθανασίου (Επιμέλεια: Παντελής Μπουκάλας).
4. «*Περιβάλλον SOS*», σε συνεργασία με τη Λέσχη Ελλήνων Γελοιογράφων.
5. *Περιβάλλον και ΜΜΕ* (Επιμέλεια: Παντελής Μπουκάλας).
6. *Ανταποκρίσεις από το μέτωπο, Έλληνες δημοσιογράφοι στο Ιράκ, το Βιετνάμ, τα Βαλκάνια, την Παλαιστίνη και την Κορέα* (Επιμέλεια: Παντελής Μπουκάλας).
7. *Ευρωπαϊκή Ένωση και ΜΜΕ, πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική διάσταση* (Επιμέλεια: Ήρα Δαλαμάγκα – Δημήτρης Γκιώνης).
8. *Ο Παπαδιαμάντης μας – ημερολόγιο 2011* (Επιμέλεια: Δημήτρης Γκιώνης – Ηλίας Γκρής).
9. *Ο Παπαδιαμάντης με τα μάτια νεότερων λογοτεχνών* (Ανθολόγηση – επιμέλεια: Ηλίας Γκρής).
10. *Πνευματικός κόσμος και βία*, Πρακτικά ημερίδας (Επιμέλεια: Ηλίας Γκρής.)
11. *Κρίση και διάνοηση*, Πρακτικά ημερίδας (Επιμέλεια: Ήρα Δαλαμάγκα – Δημήτρης Γκιώνης).
12. *Κώστας Μπαλάφας – άλλη Ελλάδα, ημερολόγιο 2012* (Επιμέλεια: Δημήτρης Γκιώνης – Φανή Πετραλιά).
13. *Κρίση και εργασία*, Πρακτικά διημερίδας (Επιμέλεια: Απόλλωνας Διακόπουλος -Δημήτρης Γκιώνης).

Οι εκδόσεις του Μορφωτικού Ιδρύματος
διατίθενται δωρεάν από τα γραφεία, Ακαδημίας 20, 3ος όροφος.

*Στην ατέλειωτη σειρά των θυμάτων
της λογοκρισίας και λογοκλοπής.*

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ	Δημήτρης Τρίμης
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ	Δημήτρης Γκιώνης
ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ	Φανή Πετραλιά
ΤΑΜΙΑΣ	Μωσής Λίτσης
ΜΕΛΗ	Μαρία Αντωνιάδου Γιώτα Αντωνοπούλου Ηλίας Γκρής Μάκης Διόγος Ρούλης Κοκελίδης Αγγελική Κώττη Γιώργος Μωραϊτίνης Σταμάτης Νικολόπουλος

Τα κυριότερα φαινόμενα που αλλοιώνουν την ανθρώπινη πολυσχιδή έκφραση (γνωστά σήμερα ως λογοκρισία και λογοκλοπή) ανάγονται στις απαρχές της εξελιγμένης δημιουργίας. Και συνδέονται κατά σειράν με τον αυταρχισμό της όποιας εξουσίας και την απουσία ηθικού φραγμού.

Κορυφαία έκφραση κάθε πτυχής της ανθρώπινης συνείδησης, ο λόγος ήταν και είναι το αιώνιο θύμα αυτής της διπλής παρεκτροπής: της λογοκρισίας και της λογοκλοπής.

Τώρα μάλιστα, με την αλματώδη εξέλιξη και το μεσουράνημα των ηλεκτρονικών μέσων για τη διάδοση και ανταλλαγή ιδεών, και τα δυο (λογοκρισία-λογοκλοπή) ως εκφυλιστικά φαινόμενα κυνικής σκοπιμότητας και υστεροβουλίας κατάντησαν μάλιστα που υπερβαίνει κάθε όριο ανοχής.

Το Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ με ιδιαίτερη ικανοποίηση δίνει το παρόν συλλογικό πόνημα στη δημοσιότητα και ευελπιστεί ότι ο λόγος πανεπιστημιακών, δημοσιογράφων και λογοτεχνών, που συμμετείχαν στην ημερίδα, θα συμβάλει σε έναν ευρύτερο γόνιμο διάλογο και προβληματισμό.

Το Δ.Σ.
του Μορφωτικού Ιδρύματος

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Δημήτρης Τρίμης Πρόεδρος ΕΣΗΕΑ και Μορφωτικού Ιδρύματος	σελ. 19
Ντίνος Σιώτης Πρόεδρος Κοινωνίας (δε)κάτων	23
Αλέξης Ζήρας Πρόεδρος Εταιρείας Συγγραφέων	25

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄ Λ Ο Γ Ο Κ Ρ Ι Σ Ι Α

ΠΡΩΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙ
ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ
Συντονίστρια: Κατερίνα Ζαρόκωστα, συγγραφέας

Γιώργος Λεονάρδος, δημοσιογράφος, συγγραφέας «Αίτια και μορφές λογοκρισίας»	31
Γιώργος Βότσης, δημοσιογράφος «Λογοκρισία, δεοντολογία και αμεροληψία στη δημοσιογραφία»	37
Τάσος Αναστασίου, σκιτσογράφος «Λογοκρισία και ελευθερία έκφρασης»	43

- Βασίλης Καραποστόλης, καθηγητής πανεπιστημίου 49
«Η επίδραση της λογοκρισίας στην άσκηση της δημοσιογραφίας»

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Συντονίστρια: Έλενα Χουζούρη, δημοσιογράφος, συγγραφέας

- Αλέξης Ζήρας, κριτικός λογοτεχνίας 63
«Λογοκρισία και ιδεολογία»
- Νίκος Κουνενής, συγγραφέας 69
«Λογοκρισία, αυτολογοκρισία στη δημοσιογραφία
και τη δημιουργική γραφή»
- Γιάννης Μπασκόζος, δημοσιογράφος 75
«Λογοκρισία στην παρουσίαση βιβλίων»
- Κώστας Βούλγαρης, συγγραφέας 83
«Εύνοια και δυσμένεια του Τύπου σε είδη λογοτεχνίας»

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄

Λ Ο Γ Ο Κ Λ Ο Π Η

ΠΡΩΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Συντονίστρια: Λίλη Εξαρχοπούλου, συγγραφέας

- Παύλος Τσίμας, δημοσιογράφος 105
«Λογοκλοπή στον έντυπο λόγο»

Μαριάννα Τζιαντζή, δημοσιογράφος, συγγραφέας «Λογοκλοπή στον ηλεκτρονικό Τύπο»	115
Στρατής Χαβιαράς, συγγραφέας «Πνευματικά δικαιώματα και Διαδίκτυο»	121
Σπύρος Μοσχονάς, καθηγητής πανεπιστημίου «Η λογοκλοπή ως προϋπόθεση της δημοσιογραφίας»	125

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Συντονιστής: Ηλίας Γκρής, δημοσιογράφος, ποιητής

Αναστάσης Βιστωνίτης, ποιητής «Πνευματικά δικαιώματα και λογοκλοπή»	157
Γεώργιος Κεντρωτής, καθηγητής πανεπιστημίου, ποιητής «Λογοκλοπή και μετάφραση»	163
Γιώργος Μπλάνας, ποιητής «Μίμηση και λογοκλοπή»	171

~~ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ~~
ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ

Αγαπητοί φίλοι, καλώς ήρθατε στο «σπίτι» των δημοσιογράφων. Μέσα στη ζοφερή κατάσταση που ζει η Ελλάδα, τρεις πνευματικοί φορείς, φορείς πολιτισμού: το Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, που είναι ας πούμε ο πολιτιστικός βραχίονας της ΕΣΗΕΑ, η Κοινωνία των (δε)κάτων και η Εταιρεία Συγγραφέων αποφασίσαμε να κάνουμε αυτή την ημερίδα με ένα θέμα δυο σκελών: Λογοκρισία – Λογοκλοπή.

Πιστεύουμε ότι σε τούτη την παρατεινόμενη και ανερχόμενη τραγωδία που ζει η Ελλάδα και η ελληνική κοινωνία σε όλες τις βαθμίδες της, τίποτα δεν έχει μείνει ανέπαφο. Εφημερίδες κλείνουν, κανάλια πτωχεύουν, δημοσιογράφοι λογοκρίνονται και κάθε μέρα προστίθενται στη στρατιά των ανέργων, συγγραφείς είναι ανασφάλιστοι, εντοπίζονται φαινόμενα λογοκλοπής που εμφανίζεται αχαλίνωτη και μένει ατιμώρητη μέσα σε μια διαρκή έκπτωση καταστάσεων και αξιών· όλα αυτά δεν μπορούν να αφήσουν ασυγκίνητο τον λεγόμενο πνευματικό κόσμο και τους φορείς του πολιτισμού.

Έτσι, λοιπόν, αποφασίσαμε, με αρχική ιδέα του Ντίνου Σιώτη, να κάνουμε αυτή την ημερίδα. Ελπίζω, με τους ομιλητές που θα ακολουθήσουν και το διάλογο που θα γίνεται σε κάθε ενότη-

τα, ότι θα δοθούν πολλές απαντήσεις στα ερωτήματα που ταλανίζουν όλους μας.

Παρακαλώ για έναν σύντομο χαιρετισμό τους Προέδρους των τριών φορέων και πρώτα τον Πρόεδρό μας, το συνάδελφο Δημήτρη Τρίμη, Πρόεδρο της ΕΣΗΕΑ και του Μορφωτικού Ιδρύματος.

Ηλίας Γκρής
μέλος Δ.Σ. Μορφωτικού Ιδρύματος

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΡΙΜΗΣ

Προσωπικά, έχω εκλεγεί Πρόεδρος του Συνδικάτου και *ex officio* είμαι και Πρόεδρος του Μορφωτικού Ιδρύματος, κυρίως, όμως, εμπιστεύομαι τους αιρετούς συναδέλφους, που έχουν και τα χαρίσματα και το χρόνο και τις ιδέες να προχωρήσουν τη λειτουργία του Μορφωτικού, πάντοτε με αναφορά στην κοινωνία.

Με αυτή τη μικρή διευκρίνιση, εκ μέρους της Ενώσεως Συντακτών και του Μορφωτικού Ιδρύματός της, σας καλωσορίζουμε και σας ευχαριστούμε για τη συμμετοχή σας στην ημερίδα που συνδιοργανώνουμε με την Εταιρεία Συγγραφέων και την Κοινωνία των (δε)κάτων.

Το θέμα που προσπαθούμε να φωτίσουμε σήμερα, η «Λογοκρισία και η Λογοκλοπή», είναι ένα κρίσιμο θέμα την περίοδο αυτή, ιδιαίτερα για μας που εργαζόμαστε στην ενημέρωση. Όταν μιλάμε για λογοκρισία και λογοκλοπή, με άλλα λόγια θα πρέπει να μιλήσουμε για την εξουσία και την ιδιοκτησία στο χώρο που διακινείται ο λόγος και οργανώνεται ο δημόσιος διάλογος. Και μάλιστα σε μια εποχή κρίσης, κατά την οποία δοκιμάζονται περισσότερο παρά ποτέ η πρωτοτυπία των ιδεών και η ελευθερία της έκφρασής τους. Σε μια εποχή κατά την οποία η εξουσία και ιδιοκτησία αουδοτούν όσο ποτέ άλλοτε στη μεταπολιτευτική μας ιστορία.

Η λογοκρισία δεν είναι μόνο υπόθεση ακραίας άσκησης βίας, τέτοιας που καταγράφεται στις στατιστικές για τους φυλακισμέ-

νους ή και δολοφονημένους ανθρώπους της ενημέρωσης ανά τον κόσμο, για να περιοριστώ στα δικά μας.

Ακόμη και τότε όμως, δεν είναι κάτι που αφορά απλώς μακρινές περιοχές του κόσμου, όπου εμφανώς κυριαρχούν ο αυταρχισμός και η ανελευθερία, είναι και η περίπτωση, παραδείγματος χάριν, του συναδέλφου μας του Μανώλη Κυπραίου τον περασμένο Ιούνιο, όταν έγινε στόχος της αστυνομικής αυθαιρεσίας: Επειδή ήταν δημοσιογράφος και είχε κάμερα, του έριξαν μια βομβίδα κρότου και λάμψης, με αποτέλεσμα να μείνει ανάπηρος. Αυτό εντάσσεται στη δίωξη των ανθρώπων του Τύπου, στην προσπάθεια μη καταγραφής της πραγματικότητας, στη λογοκρισία, στην πιο ακραία και βίαιη εκδοχή της.

Ακόμη πιο συχνά όμως ο φραγμός που ορθώνεται καθημερινά και σχεδόν ασυναίσθητα είναι πλέον εσωτερικός, είναι δηλαδή η αυτολογοκρισία, που τρέφεται από συμπαιγείς ιδεολογικές βεβαιότητες και κατασκευές, στρεβλά στερεότυπα για τις προσδοκίες του κοινού και μικρές ή μεγάλες ανταμοιβές για όσους πειθαρχούν στη λογική της «εύτακτης» λειτουργίας του χώρου της ενημέρωσης.

Αυτό είναι το μείζον ζήτημα. Το σώμα των δημοσιογράφων, αγαπητοί φίλοι, βρίσκεται αυτή τη στιγμή στο μέσον μιας μεγάλης μάχης για τη διαφύλαξη των όρων εργασιακής αξιοπρέπειας, αλλά είναι αυτή η στιγμή ακριβώς που αντιλαμβανόμαστε ότι τέτοιες μάχες είναι αξεχώριστες από την προσπάθεια υπεράσπισης του ενημερωτικού προϊόντος και των δικαιωμάτων και αναγκών των πολιτών και της κοινωνίας.

Γιατί ο λόγος ύπαρξης των ανθρώπων που διακινούν ιδέες και καταγράφουν κοινωνικά γεγονότα και φαινόμενα είναι η κοινωνία. Δεν είναι η τσέπη τους, δεν είναι το συμφέρον του αφεντικού, του νέου φεουδάρχη, που σήμερα ταπεινώνει τους ερ-

γαζομένους στην ενημέρωση και κατ' επέκταση χειραγωγεί την κοινωνία με τον ένα ή τον άλλο τρόπο.

Σε ένα τοπίο, επομένως, όλο και πιο φτηνής και όλο και πιο ελεγχόμενης ενημέρωσης, η επιβεβλημένη κυριαρχία της αντιγραφής, η λογοκλοπή, αποτελεί μια απειλή εξίσου μεγάλη με τις μαζικές απολύσεις, τις περικοπές και τους εκβιασμούς των ατομικών συμβάσεων των εργαζομένων.

Με αυτή την έννοια, η συνάντησή μας με τους ανθρώπους και τους προβληματισμούς της λογοτεχνίας, όπως σήμερα σε αυτή την ημερίδα, η σύμπραξη όσων δουλεύουν τη γραφή, είτε στο δικό μας ορίζοντα του εφήμερου, είτε με φιλοδοξίες διάρκειας και καλλιτεχνικής αρτιότητας, αποτελεί επείγουσα προτεραιότητα για όλους μας. Σας ευχαριστώ πολύ.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Ο Ντίνος Σιώτης, Πρόεδρος της Κοινωνίας των (δε)κάτων, που εκδίδει και το πολύ ωραίο, άξιο περιοδικό *(δέ)κατα*. Και αμέσως μετά ο Πρόεδρος της Εταιρείας Συγγραφέων Αλέξης Ζήρας.

ΝΤΙΝΟΣ ΣΙΩΤΗΣ

Για τη σημερινή μας ημερίδα έχω να πω πως όλα ξεκίνησαν πριν από τέσσερα πέντε χρόνια, όταν στη «Βιβλιοθήκη» της *Ελευθεροτυπίας* διάβασα ένα άρθρο μόνιμου συντάκτη της εφημερίδας, το οποίο είχα την εντύπωση ότι κάπου το είχα διαβάσει. Πράγματι, επιστρέφω στο σπίτι μου και με μεγάλη μου έκπληξη βλέπω ότι το άρθρο αυτό κατά 70% ήταν αντιγραμμένο-μεταφρασμένο από ένα άρθρο εβδομαδιαίου αμερικάνικου περιοδικού. Στο άρθρο που είχα διαβάσει στην *Ελευθεροτυπία* δεν υπήρχε νύξη για το περιοδικό ή για το συγγραφέα του άρθρου.

Παλιότερα, όσο ζούσα στην Αμερική, έβλεπα και σε άλλες μεγάλες ελληνικές εφημερίδες άρθρα για το βιβλίο και βιβλιοκριτικές, που μου θύμιζαν ότι κάπου τα είχα διαβάσει. Λέω: «Τι γίνεται εδώ πέρα;» Όταν επέστρεψα στην Ελλάδα, το 2004, έμαθα ότι αυτή είναι μια καθιερωμένη πρακτική η οποία γίνεται συνεχώς και για την οποία δε μιλάει ποτέ κανείς. Υπήρχε άκρα του τάφου σιωπή.

Στην Αμερική, τουλάχιστον στη δημοσιογραφία αλλά και στα πανεπιστήμια, όταν σε πιάσουν να έχεις κλέψει κάτι που δεν είναι δικό σου, σε απολύουν αμέσως, ούτε καν απολογείσαι. Πάρα πολλοί δημοσιογράφοι και υποψήφιοι πανεπιστημιακοί έχουν χάσει τις δουλειές τους σε μεγάλες και σε μικρές εφημερίδες και σε κολέγια και πανεπιστήμια, στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση.

Εδώ όμως τα πράγματα γίνονται στρεβλά και υπάρχει ένα

πλέγμα αλληλο-αυτοπροστασίας συγγραφέων, δημοσιογράφων, εκδοτών, του στιλ «να μη στενοχωρήσουμε το παιδί, να μη χάσουμε το παιδί, να μη χαλάσει η σούπα» κ.λπ. κ.λπ.

Κανονικά σήμερα αυτή η εκδήλωση πρέπει να έχει άλλη μια λέξη στο τέλος: Λογοκρισία – Λογοκλοπή – Λογοδοσία. Λογοδοσία δεν υπάρχει, δεν τιμωρείται ποτέ κανείς. Αυτό είναι ένα φαινόμενο που πρέπει να μας προβληματίσει όλους, όχι μόνο εμάς εδώ σε αυτή την αίθουσα, αλλά όλη την Ελλάδα, διότι υπάρχει μια γενική ατιμωρησία. Αυτό το μπάχαλο που υπάρχει οφείλεται στην ατιμωρησία. Είδατε ποτέ κανέναν πολιτικό να έχει πάει φυλακή; Γιατί να πάνε οι συγγραφείς, γιατί να πάνε οι δημοσιογράφοι;

Θέλω να ευχαριστήσω την ΕΣΗΕΑ και την Εταιρεία Συγγραφέων που αποδέχτηκαν την πρόσκλησή μου.

ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ

Αγαπητέ Πρόεδρε του Μορφωτικού της ΕΣΗΕΑ, κύριε Τρίμη, αγαπητοί φίλοι, δημοσιογράφοι και συγγραφείς.

Περίπου πριν από ένα χρόνο, το Δεκέμβριο του 2010, διοργανώσαμε από κοινού, η ΕΣΗΕΑ διά του Μορφωτικού της Ιδρύματος και η Εταιρεία Συγγραφέων, μια άλλη, πρώτη ημερίδα με θέμα «Πνευματικός Κόσμος και Βία». Ένα θέμα που δε βρίσκεται και πολύ μακριά από αυτό που θα μας απασχολήσει σήμερα. Η παρουσίαση και η διερεύνηση του τωρινού θέματος, «Λογοκρισία – Λογοκλοπή», με εισηγητές που προέρχονται και πάλι από τον ευρύτερο χώρο του γραπτού, έντυπου και ηλεκτρονικού λόγου, σχεδιάστηκε από έναν παρεμφερή με τον προηγούμενο συνασπισμό φορέων, την ΕΣΗΕΑ, την Κοινωνία των (δε)κάτων, τους φίλους εν ολίγοις του περιοδικού *(δέ)κατα*, καθώς και την Εταιρεία Συγγραφέων. Μια από τις μορφές βίας που ασκούσαν ανέκαθεν και εξακολουθούν να ασκούνται στην έκφραση και στη διακίνηση των ιδεών ή των πεποιθήσεων είναι οπωσδήποτε η λογοκρισία. Ορισμένοι (φαντάζομαι όχι πολλοί) μπορεί να νομίζουν ότι η λογοκρισία είναι φαινόμενο που συνυπάρχει με τα ρητά τω τρόπω ανελεύθερα καθεστάτα, τις ολοκληρωτικές εξουσίες, τις τυραννίδες και τις δικτατορίες, όμως δε χρειάζεται πιστεύω να ψάξουμε πολύ για να διαπιστώσουμε ότι το ψαλίδισμα ή η ανάσχεση της ελευθερίας του λόγου, σε οποιαδήποτε μορφή του, καλά κρατεί, ενδεχομένως με πιο έμμεσους αλλά το ίδιο

δραστικούς περιοριστικούς τρόπους. Ο οξύτατος πόλεμος που έχει ξεσπάσει εδώ και λίγο καιρό στις Ηνωμένες Πολιτείες για τον δυνάμει περιορισμό με συνοπτικές διαδικασίες της ελεύθερης διακίνησης πληροφοριών στο Διαδίκτυο μπορεί να μας θυμίσει ότι το παγκόσμιο χωριό μπορεί εν μία νυκτί να πάψει να είναι παγκόσμιο. Και όλα ετούτα σε μια εποχή όπου οι εθνικισμοί στην Ευρώπη έχουν βγει στην πρώτη γραμμή και πάλι.

Θα ήθελα από τη θέση του Προέδρου της Εταιρείας Συγγραφέων να ευχαριστήσω για την πρωτοβουλία το Μορφωτικό της ΕΣΗΕΑ, να στηρίξει με όλους τους τρόπους τη σημερινή ημερίδα, και να εκφράσω την ελπίδα μου ότι οι εισηγήσεις που θα ακουστούν θα μας είναι γόνιμες.

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄
Λ Ο Γ Ο Κ Ρ Ι Σ Ι Α

ΠΡΩΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙ
ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ

Συντονίστρια:
Κατερίνα Ζαρόκωστα, συγγραφέας

Γιώργος Λεονάρδος, δημοσιογράφος, συγγραφέας
«Αίτια και μορφές λογοκρισίας»

Γιώργος Βότσης, δημοσιογράφος
«Λογοκρισία, δεοντολογία και αμεροληψία στη δημοσιογραφία»

Τάσος Αναστασίου, σκιτσογράφος
Λογοκρισία και ελευθερία έκφρασης»

Βασίλης Καραποστόλης, καθηγητής πανεπιστημίου
«Η επίδραση της λογοκρισίας στην άσκηση της δημοσιογραφίας»

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ

Θα ήθελα πρώτα να απευθύνω έναν χαιρετισμό και ένα καλωσόρισμα και μετά να καλέσω τους ομιλητές μας.

Πιστεύω πως το τραπέζι μας, που είναι το πρώτο και πάρα πολύ καίριο, έχει ως θέμα: «Λογοκρισία και Δημοσιογραφία». Διότι η δημοσιογραφία έχει κατ' εξοχήν υπάρξει το θύμα της λογοκρισίας. Και πώς να το κάνουμε, αυτές οι δυο είναι άρρηκτα δεμένες, δημοσιογραφία και λογοκρισία.

Πρώτα από όλα έχουν τα ίδια γενέθλια. Γεννήθηκαν την ίδια εποχή, την εποχή του Γουτεμβέργιου. Το 1450, στο Στρασβούργο, ο Γουτεμβέργιος ανακάλυψε μια πρώτη μορφή τυπογραφίας και λίγο μετά κυκλοφόρησε το πρώτο έντυπο βιβλίο *Η Βίβλος* και πενήντα μόλις χρόνια μετά, το 1500, πάλι στο Στρασβούργο, κυκλοφορεί η πρώτη έντυπη εφημερίδα, που πουλιόταν στις εμποροπανηγύρεις της Φρανκφούρτης και που είχε νέα πολιτικά, αλλά είχε όμως και κουτσομπολιά, είχε και ειδήσεις και πουλούσαν πράγματα, δεν ήταν καθημερινή, ούτε καν δεκαπενθήμερη, δεν είχε έκδοση, ήταν όμως μια πρώτη εφημερίδα.

Έκτοτε, καθώς μεγάλωνε η δύναμη του Τύπου, θέριευε και η όρεξη των κυβερνώντων να τον ελέγξουν, γι' αυτό λέω ότι είναι άρρηκτα δεμένες αυτές οι δυο, η δημοσιογραφία και η λογοκρισία. Φυσικά, ο μεγάλος και πρώτος διδάξας της λογοκρισίας εί-

ναι ο Μέγας Ιεροεξεταστής, η Εκκλησία, η οποία με τη διάδοση των ιδεών έβλεπε τα θεμέλιά της να τρίζουν.

Από την Εκκλησία πήρε μάθημα η πολιτεία. Γεγονός είναι πως η ελευθερία του Τύπου και η συνακόλουθη απαγόρευση της λογοκρισίας αναγνωρίστηκαν και θεσπίστηκαν διά νόμου μόλις κατά τη Γαλλική Επανάσταση και μάλιστα στην Εθνοσυνέλευση το 1791. Από τότε βέβαια η σχέση αυτή και ο νόμος αυτός καταστρατηγήθηκαν πάρα πολλές φορές και με ποικίλους τρόπους, όπως είπε και ο κύριος Ζήρας. Και αυτό θα μας απασχολήσει σε αυτό το συγκεκριμένο τραπέζι.

Να πω ότι ο κύριος Καραποστόλης, ο οποίος επίσης είναι μέλος αυτής της ομάδας, δεν μπόρεσε για λόγους ανωτέρας βίας να έρθει, θα έχουμε όμως τη χαρά να παρακολουθήσουμε την ομιλία του σε βίντεο, αφού τελειώσουν οι παρόντες ομιλητές.

Λοιπόν, ας αρχίσουμε από τον κύριο Λεονάρδο, δημοσιογράφο και συγγραφέα. Ο τίτλος της ομιλίας: «Αίτια και μορφές λογοκρισίας».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ

Με τον όρο «λογοκρισία» εννοούμε γενικά τον έλεγχο του λόγου, γραπτού και προφορικού, ως και κάθε μορφής δημόσιας επικοινωνίας, που θεωρείται καταχρηστική, απαγορευτική ή και ακατάλληλη από μια κυβέρνηση, απολυταρχική ή και δικτατορική, ή από μια άλλη αρχή που ασκεί εξουσία.

Όμως, λογοκρισία δεν ασκείται μόνο από μια δικτατορική κυβέρνηση, όπως συνηθίσαμε να την βλέπουμε τις τελευταίες δεκαετίες, λόγω της χούντας των συνταγματαρχών. Μπορεί να ασκείται ή και να επιβάλλεται από την Εκκλησία, από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας για την περίπτωση στρατιωτικών μυστικών, αλλά και από ένα συλλογικό όργανο, μια επιχείρηση ή και ένα νομικό πρόσωπο. Το τελευταίο αυτό ίσως να μη γίνεται άμεσα κατανοητό, αλλά το έχουμε περάσει όλοι, σε οποιαδήποτε εφημερίδα ή τηλεοπτικό σταθμό έχουμε εργαστεί. Ποιος δεν έχει πάρει εντολή με τη μορφή οδηγιών από τον αρχισυντάκτη του ή και τον προϊστάμενο τμήματος για το πώς θα γράψει το ρεπορτάζ του; Δε νομίζω ότι υπάρχει κανένας. Τουλάχιστον δε συνάντησα κανένα στη σαρανταετή σταδιοδρομία μου σε εφημερίδες, περιοδικά και τηλεοπτικούς σταθμούς. Υπάρχουν βέβαια και τα δημοσιογραφικά κόλπα.

Είναι, λοιπόν, η εσωτερική λογοκρισία, που μπορείς να απο-

φύγεις αν γίνεις ο ίδιος εκδότης και επιβάλεις τις δικές σου απόψεις πάνω στους υφισταμένους σου και βέβαια αν γράφεις ο ίδιος ό,τι θέλεις... να δημοσιευτεί. Είναι μια λύση και αυτή για να αποφύγεις το εν λόγω είδος της λογοκρισίας, στον εαυτό σου, επιβάλλοντας τη δική σου λογοκρισία στους υφισταμένους σου.

Αλλά δε θα προχωρήσω παρακάτω στον τομέα αυτό, γιατί θα μπούμε σε λαβύρινθο... Άλλωστε, οι περισσότεροι, αν όχι όλοι, περάσαμε κάποια τέτοια μορφή, ας πούμε, ελέγχου για το τι θα γράψουμε.

Μια άλλη κατηγορία είναι η στρατιωτική λογοκρισία. Αυτή την έχουν «γευτεί» όσοι πραγματοποίησαν αποστολές σε εμπόλεμες περιοχές. Μπορεί να μη φανερώνονται πάντα δημόσια, αλλά οι λογοκριτές σε μια εμπόλεμη χώρα σε παρακολουθούν από κοντά, και αν είναι και σκληρό το καθεστώς ή η κατάσταση μιας χώρας, τότε αλίμονό σου. Μπορεί να βρεθείς και κατηγορούμενος σε τοπικό στρατοδικείο με την κατηγορία της κατασκοπείας. Δεν ήμασταν λίγοι που περάσαμε μια τέτοια εμπειρία, όχι βέβαια μέχρι και να προσαχθούμε σε στρατοδικείο, αλλά οπωσδήποτε να τα ακούσουμε από αυτούς που μας παρακολουθούσαν.

Αυτοί συνήθως ξεκινούν τις παρατηρήσεις με το «γιατί θέλεις να μας κάνεις τέτοια ζημιά; Μας εχθρεύεσαι; Αυτό είναι ενημέρωση του εχθρού...» και δε συμμαζεύεται, χωρίς να ξέρεις μέχρι πού θα φτάσει ο στρατιωτικός λογοκριτής.

Σε αυτές τις χώρες, που βρίσκονται σε κατάσταση πολέμου, ελέγχουν ακόμη και αν έχεις μηχανή αντιγράφων (printer δηλαδή), με την οποία ενδεχομένως θα μπορούσες να διανείμεις έντυπες πληροφορίες σε συναδέλφους σου απεσταλμένους άλλων Μέσων Ενημέρωσης – πληροφορίες μη «αρεστές» στην τοπική κυβέρνηση ή τη στρατιωτική αρχή.

Αλλά ας προχωρήσουμε στα είδη της λογοκρισίας.

Υπάρχει και η θρησκευτική λογοκρισία που ελέγχει οποιαδήποτε πληροφορία βλάπτει, παραποιεί ή και δογματίζει διαφορετοτρόπως τα θρησκευτικά καθιερωμένα, ιερά και όσια, σε μια χώρα.

Στην Ελλάδα τουλάχιστον τρεις ήταν οι περιπτώσεις που προσέγκυσαν το ενδιαφέρον και φυσικά μεγάλο σάλο από τις εκκλησιαστικές επεμβάσεις στο είδος αυτό.

Όπως γνωρίζουμε, ο χριστιανισμός, στους πρώτους αιώνες του, ορίστηκε ως μια κοινότητα ισότιμων και αγαπημένων μελών. Καθιερώθηκε δε η μέγιστη ποινή για κάθε μη σύννομη πράξη των μελών της ομάδας να είναι η αποβολή από την κοινότητα, η εγκατάλειψη του μέλους και η αποκοπή του από τα υπόλοιπα μέλη της χριστιανικής κοινότητας. Αυτή η πρακτική τιμωρία πέρασε κατά τα βυζαντινά χρόνια στο τυπικό της Εκκλησίας της Ελλάδας, όπου απέκτησε μάλλον μια συμβολική σημασία, παρότι στη συνείδηση των χριστιανών συνδέθηκε με βρικόλακες που δεν έλιωσαν στους τάφους τους και άλλους παγανιστικούς συμβολισμούς με τη βοήθεια πάντα και της Εκκλησίας.

Έτσι αναγκάζει και τον ευφυέστατο Εμμανουήλ Ροΐδη να δηλώσει μετά τη σχετική θρησκευτική καταδίκη του για το έργο του *Η πάπισσα Ιωάννα* ότι έγραψε τον αφορισμό στις σόλες των υποδημάτων του για να μη λιώνουν και τον αναγκάζουν να πηγαίνει και να ξοδεύεται στον τσαγκάρη για να τις μπαλώσει.

Το έργο του ο Ροΐδης το εξέδωσε το 1866 και, όπως ήταν φυσικό, τάρaxε τα νερά όχι μόνο της Εκκλησίας, αλλά και ολόκληρης της συντηρητικής κοινωνίας. Αν και υπογράφεται ως μεσαιωνική μελέτη, είναι γεμάτο παραπομπές και υποσημειώσεις, δίνοντας έτσι τη σημασία του τίτλου του, όμως στην ουσία πρόκειται για ένα ιστορικό και σατυρικό μυθιστόρημα.

Άλλος «αφορεσμένος» –έτσι με ονόμαζε η Σμυρνιά γιατί μου όταν έκανα μια από τις πολλές αταξίες μου– ήταν ο Κεφαλονίτης Ανδρέας Λασκαράτος, ο οποίος εξέδωσε το 1856 *Τα Μυστήρια της Κεφαλονιάς*, στο οποίο ειρωνεύεται και καυτηριάζει την αμάθεια και την υποκρισία του κλήρου. Τότε ο μητροπολίτης Κεφαλληνίας Σπυρίδωνας Κοντομιχάλης αποφασίζει και προχωρά στον αφορισμό του συγγραφέα με την υποστήριξη και του φανατισμένου όχλου.

«Μπορούνε να ειπωθούνε οπαδοί του Χριστού, επειδή πιστεύουνε πως η θεότητα είναι τριουπόστατη, ενώ η πραγματική τους θεότητα είναι το νιτερέσο τους;» αναρωπιέται ο Λασκαράτος.

Ο αφορισμός του επαναλαμβάνεται και την επόμενη χρονιά και έτσι ο Λασκαράτος καταφεύγει στο Λονδίνο για να λήξει η ένταση.

Θύμα του θρησκευτικού φανατισμού υπήρξε, όπως όλοι γνωρίζουμε, και ο Νίκος Καζαντζάκης. Στην πραγματικότητα, ουδέποτε αφορίστηκε επίσημα. Όμως, ο σάλος που προκάλεσε η Εκκλησία ήταν τόσο μεγάλος, ώστε είχε γίνει κοινή συνείδηση στον κόσμο ότι αφορίστηκε. Το «κακό» έργο του για την Εκκλησία ήταν *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, που τονίζει περισσότερο την ανθρώπινη παρά τη θεϊκή φύση του Ιησού.

Ο αφορισμός δεν ίσχυσε ποτέ για τον Καζαντζάκη, αφού δεν είχε υπογραφεί κάτι τέτοιο, όπως απαιτείται εκκλησιαστικά, από τον Οικουμενικό Πατριάρχη.

Πάνω στον τάφο του είχε ζητήσει να αναγραφεί η γνωστή βουδιστική φράση: «Δεν ελπίζω τίποτα, δε φοβάμαι τίποτα. Είμαι ελεύθερος».

Κι ας περάσουμε στην πολιτική λογοκρισία, που μας έχει κάψει στο παρελθόν και αποτελεί το φόβητρο μελλοντικών εποχών, αν καθιερωθεί, ο μη γένοιτο, από ολοκληρωτικά καθεστώ-

τα, συνήθως στρατιωτικά, με την επικάλυψη ενός πολιτικού επιχρίσματος και βέβαια του πατριωτισμού.

Η πολιτική λογοκρισία είναι απαγόρευση της ενημέρωσης των πολιτών σε θέματα που δεν είναι αρεστά σε μια ολοκληρωτική κυβέρνηση. Έτσι απαγορεύεται οτιδήποτε συνιστά ελεύθερη έκφραση των πολιτών, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια στάση ή και μια επανάσταση κατά του ολοκληρωτικού καθεστώτος.

Η απαγόρευση της δημοσίευσης πληροφοριών μπορεί να είναι προληπτική, δηλαδή να ελέγχεται εκ των προτέρων τι πρόκειται να δημοσιευτεί, και αυτό συνήθως συναντάται όταν το ολοκληρωτικό καθεστώς βρίσκεται στα πρώτα βήματα της επιβολής του. Αργότερα, όταν αισθανθεί ισχυρό και κατεστημένο, μπορεί να προχωρήσει στην αυτολογοκρισία, που είναι ίσως πιο επικίνδυνη και από την προληπτική λογοκρισία. Γιατί οι δημοσιογράφοι, και οι συντάκτες κειμένων γενικά (συγγραφείς κ.λπ.), εθίζονται και επιβάλλουν στον εαυτό τους περιοριστικούς κανόνες, με αποτέλεσμα να εφαρμόζουν την κρατική λογοκρισία χωρίς να το αντιλαμβάνονται.

Και τα δυο αυτά είδη πολιτικής λογοκρισίας τα γευτήκαμε, τουλάχιστον οι παλαιότεροι εξ ημών, στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας.

Και για το λόγο αυτό δε θα επεκταθώ. Ανασύρει οδυνηρές αναμνήσεις και προβληματισμούς.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Να ευχαριστήσω και εγώ τον Γιώργο Λεονάρδο. Και να προσθέσω ότι βέβαια υπήρχε η *Εφημερίς* επί Μεγάλου Αλεξάνδρου και επί Ρωμαίων υπήρχαν οι *Αναφορές*, αλλά δεν μπορούμε να τις συγκρίνουμε με την έντυπη μορφή της εφημερίδας, γιατί υπήρχαν μοναδικά κομ-

μάτια – πόσοι τα διάβαζαν αυτά; Η τυπογραφία είναι που πλήθυνε το πράγμα και το έκανε πιο επικίνδυνο.

Επίσης, μια και ανέφερε τόσες ωραίες ιστορίες ο κύριος Λεονάρδος, να πω και εγώ κάτι που μου φαίνεται πολύ γουστόζικο και πρωτότυπο. Ο Φρειδερίκος ο Μέγας της Πρωσίας υπαγόρευε στους δημοσιογράφους εντελώς φανταστικά ανδραγαθήματα τα οποία δεν είχε πράξει ποτέ για να τα γράφουν στις εφημερίδες και να γίνεται αρεστός στους υπηκόους του.

Λοιπόν, ο κύριος Βότσης έχει σειρά με θέμα: «Λογοκρισία, δεοντολογία και αμεροληψία στη δημοσιογραφία».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΟΤΣΗΣ

Φοβάμαι ότι σε μια προσπάθεια προσαρμογής στο κλίμα της εποχής θα παρεκκλίνω κάπως από το θέμα μας. Σε συνέντευξη του στη *Real News* της περασμένης Κυριακής για το πόσο αναγκαία και επείγουσα είναι τώρα μια θεμελιώδης, όπως την χαρακτηρίζει, θεσμική αλλαγή με αναθεώρηση του Συντάγματος, ο μη πολιτικός υπουργός Επικρατείας Γιώργος Σταυρόπουλος, υπαινισσόμενος την ατιμωρησία των διεφθαρμένων πολιτικών, καταλήγει με το ρητορικό ερώτημα: «Πόσοι από αυτούς που ρωτούν σήμερα γιατί δεν πάει ο Α. ή ο Β. φυλακή γνωρίζουν ότι αυτό συχνά συμβαίνει γιατί δεν το επιτρέπει το Σύνταγμα;»

Μια δημοσκοπική έρευνα θα αποκάλυπτε πράγματι ότι στη συντριπτική πλειονότητά τους οι πολίτες είναι πεπεισμένοι ότι οι πολιτικοί μας συλλήβδην και ιδιαίτερα μετά τη Μεταπολίτευση «μπαίνουν στο Πρυτανείο νηστικοί και βγαίνουν με την κοιλιά ταράτσα», για να παραφράσουμε τους στίχους του Αριστοφάνη.

Και ακόμη ότι οι πολίτες, εξοργισμένοι από την προκλητική ατιμωρησία των πολιτικών, τους αποκαλούν κλέφτες όλους αδιακρίτως, είτε λεηλατούν το δημόσιο ταμείο και θησαυρίζουν με τη διαπλοκή και τις μίζες, είτε έχουν μεν τα χέρια καθαρά, αλλά σιωπούν ή και συγκαλύπτουν τους απατεώνες από συντηχιακή αλληλεγγύη.

Για να συνειδητοποιήσουν οι πολλοί ότι η ατιμωρησία θεωράκιζεται από το ίδιο το Σύνταγμα, έπρεπε να γίνουν άφωνοι

θεατές των διαδοχικών εξεταστικών επιτροπών για τη διερεύνηση, υποτίθεται, ποικίλων σκανδάλων. Έπρεπε να δουν με τα μάτια τους το Κοινοβούλιο να αυτογελοιοποιείται παριστάνοντας τον ανακριτή ή τον εισαγγελέα και να εμπαίζει απροκάλυπτα την κοινωνία, αφού ήταν δεδομένη η έκβαση της θεατρικής διαδικασίας με απαλλακτικό πόρισμα ή με παραγραφή.

Οι πιο ψυλλιασμένοι ανακάλυψαν τότε το διαβόητο πλέον άρθρο 86 που θέτει τους υπουργούς στο ποινικό απυρόβλητο εσαεί, όχι μόνο τους τωρινούς, αλλά και τους πρώην και τους επερχόμενους, σε μια πανευρωπαϊκή, θα έλεγα, πρωτοτυπία της χώρας με τα πρωτεία μάλιστα και στην πολιτική διαφθορά.

Ωσπου να φτάσουμε στις εξεταστικές επιτροπές με την ευρύτατη δημοσιότητα, τη σκόπιμη για να μας αποπροσανατολίζει από τον μνημονιακό λυμεώνα, πολλοί είχαν βέβαια ψυχανεμιστεί ότι οι πολιτικοί μας έχουν δέσει γερά το γαϊδάρό τους, ώστε να μην κάθονται ποτέ στο σκαμνί και να μη γεύονται ποτέ το κελί. Αλλά το απέδιδαν αορίστως σε κάποιο νόμο περί ευθύνης υπουργών, που κάπου είχαν ακούσει ή είχαν διαβάσει ότι είναι κακός και πρέπει να αλλάξει.

Ακόμη και τώρα οι πολλοί πολίτες αγνοούν ότι σε τρεισήμισι αναθεωρήσεις του Συντάγματος κανένα κόμμα δεν πρότεινε να καταργηθεί ή να αλλάξει ριζικά το άρθρο 86. Η μοναδική τροποποίησή του, ανεπαίσθητη και επί τα χείρω κατά τον καθηγητή Μιχάλη Σταθόπουλο και όχι μόνο, έγινε το 2001 με εισηγητή τον και συνταγματολόγο Ευάγγελο Βενιζέλο. Αγνοούν, επίσης, ότι και στη σημερινή Βουλή αρκετοί, με πρώτο πάλι τον Βενιζέλο, δε θέλουν ούτε στη νέα αναθεώρηση να αλλάξει το και αντισυνταγματικό, αφού πλήττει βάνουσα την ισονομία, άρθρο 86.

Προς τι τώρα όλο αυτό το κατεβατό; Διότι αφορά τη μακρόχρονη και σκόπιμη παραπληροφόρηση του πολίτη για ένα καίριο

θέμα, όπως η πολιτική διαφθορά, από τα εγγενή αίτια της σημερινής πολύπλευρης κρίσης. Και διότι για αυτή την παραπληροφόρηση, όπως και για την αποσιώπηση και συγκάλυψη άλλων σκανδάλων, οι δημοσιογράφοι έχουμε μεγαλύτερη ίσως ευθύνη και από τους πολιτικούς.

Από πρώτη ματιά, φίλοι μου, παραξενεύει τον ανυποψίαστο μια ημερίδα στις μέρες μας για τη λογοκρισία και τη δεοντολογία σαν κουβέντα περί όνου σκιάς, όταν ο κόσμος γύρω μας χάνεται, βουλιάζει ο τόπος και ο Τύπος ψυχορραγεί. Ωστόσο, νομίζω ότι η συνάφεια είναι μεγάλη.

Αν οι δημοσιογράφοι τηρούσαν ευλαβικά τις αρχές της επαγγελματικής δεοντολογίας, αν ερεθίζανε και προβληματίζανε διαρκώς τον πολίτη με πλήρη και έντιμη ενημέρωση για όσα σημαντικά μαθαίνουν για γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις, και αν μια επίμονη διεισδυτική και ανεξάρτητη ερευνητική δημοσιογραφία τού αποκάλυπτε όσα επιμελώς του αποκρύπτει η ανόσια διαπλοκή με τα ΜΜΕ μεγάλων συμφερόντων, εγκληματικών κυκλωμάτων και πολιτικής εξουσίας, σίγουρα δε θα είχε τις σημερινές τρομακτικές διαστάσεις η εξαχρείωση του πολιτικού συστήματος, του κράτους και της κοινωνίας.

Διότι μόνο μια δημοκρατικά πεπαιδευμένη και καλά ενημερωμένη κοινωνία δημιουργεί συνειδητούς πολίτες, που στοχάζονται ελεύθερα, δρουν υπεύθυνα και αντιστέκονται συλλογικά σε κάθε αυθαιρεσία.

Θεωρώ κοντολογίς την αυτολογοκρισία ως το μέγιστο από τα θανάσιμα αμαρτήματα της δημοσιογραφίας. Αυτολογοκρισία καθολική, καθ' ἑξιν και για ποικίλους λόγους, όπως: Η ιδιοτέλεια, με το χρηματισμό και τις αθέμιτες συναλλαγές με τους κρατούντες, η πολιτική σκοπιμότητα και ο κομματικός ή θρησκευτικός φανατισμός, που τυφλώνουν, και ο φόβος μας μην πέσει

στη δυσμένεια διευθυντών και αφεντικών, μη γίνεις στόχος οργανωμένων συμφερόντων και συμμοριών και ακόμη χειρότερα μην μπεις στο ρουθόυνη και σου κάνει αγωγή κάποιος θρασύτατος Πάγκαλος, ας πούμε, για να σου πάρει το μοναδικό ακίνητο και να το προσθέσει στα πενήνητα δικά του.

Σε μια δική μου, ίσως αυθαίρετη, λίστα στα άλλα θανάσιμα αμαρτήματα της δημοσιογραφίας περιλαμβάνονται: το αλισβερίσι με την εξουσία, η παραπληροφόρηση, η εξαγορά με μυστικά ή και φανερά κονδύλια, ο κιτρινισμός, η κακοποίηση της γλώσσας, η δουλικότητα στους ισχυρούς, ο χαφιεδισμός, η κοινωνική αναληγσία και η αδράνεια όταν απειλούνται ελευθεροτυπία και δημοκρατία.

Να και ένα τελευταίο σημείο των καιρών. Ο Κώδικας Δεοντολογίας στο άρθρο 5, αν δεν απατώμαι, δεν επιτρέπει στα μέλη της ΕΣΗΕΑ να δέχονται διαφημιστική χρήση του ονόματος, της φωνής και της εικόνας τους. Ε, λοιπόν, δεν υπάρχει κείμενο κυρίως στο ραδιόφωνο και στην τηλεόραση χωρίς διαφημιστικό μήνυμα άμεσο ή έμμεσο, γκρίζο, μαύρο ή απροκάλυπτο.

Και το χειρότερο, όταν ένας από τους εκατοντάδες λιμοκτονούντες τώρα άνεργους συναδέλφους ζητήσει κάποια δουλειά, παίρνει κάποτε την κυνική απάντηση: «Μισθό δεν έχει, έλα με σπόνσορα και τα λεφτά μισά μισά».

Η αθλιότητα στο νέο είδος εργασιακών σχέσεων, τώρα που ο κόσμος ήρθε τούμπα, λανσάρεται από πρώην συναδέλφους παρακαλώ, από αυτούς που με άδηλα μέσα και πόρους μετεπήδησαν στο ευαγές κλαμπ των εκδοτών-καναλαρχών για να εξελιχτούν στα στυγνότερα αφεντικά.

Αγαπητοί φίλοι, καμαρώναμε το 1998 όσοι δουλέψαμε φιλότιμα για να φτιάξουμε αυτό τον Κώδικα Δεοντολογίας, που υποτίθεται ότι ισχύει. Ένα μεστό και σαφές κείμενο με ελάχιστα αρ-

θρα, λιγότερα και από τις «Δέκα Εντολές», μόλις επτά (το όγδοο είναι διαδικαστικό). Σκοπίμως και με επίγνωση ότι ο λαβύρινθος της πολυνομίας εκτρέφει την ανομία. Τρόμαξαν, για παράδειγμα, οι του ΟΟΣΑ, που ερεύνησαν την ελληνική δημόσια διοίκηση πρόσφατα, όταν διαπίστωσαν ότι τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια είχαμε, να μη βασκαθούμε, 17.000 νομοθετικές ρυθμίσεις.

Τον Ιούνιο του 2010 δημοσκόπηση στην *Καθημερινή* κατέδειξε ότι οι πολίτες σε συντριπτικό ποσοστό 80% δεν εμπιστεύονται τους δημοσιογράφους και τους θεωρούν εξίσου βολεμένους και διεφθαρμένους με τους πολιτικούς, με τους οποίους τα έχουν κάνει πλακάκια.

Προφανώς έκριναν από την τηλεοπτική μας μόστρα, όπου πρωτίστως δεν εντύχησε ο Κώδικας Επαγγελματικής Ηθικής και Κοινωνικής Ευθύνης της ΕΣΗΕΑ, όπως προσφυώς τον τιτλοφορούμε. Το ήθος, η ποιότητα δουλειάς, η ευσυνειδησία, η κοινωνική ευαισθησία και η αξιοπρέπεια δεν ευδοκμούν σε συνθήκες θεσμικής παραλυσίας, κοινωνικής παρακμής, αλλά και μόνης συνδικαλιστικής καχεξίας. Παρά ταύτα, ο Κώδικας παραμένει χρήσιμος σαν καθρέφτης για να καθρεφτίζεται καθημερινά το μπόι της.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Ο κύριος Τάσος Αναστασίου, σκιτσογράφος, θα μιλήσει με θέμα: «Λογοκρισία και ελευθερία έκφρασης».

ΤΑΣΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Θα ήθελα αρχικά να αναφέρω ότι απολύθηκα πρόσφατα από την εφημερίδα *Ta Néa*. Το τελευταίο εξάμηνο, από τα δυο σκίτσα που έδινα καθημερινά, σύνολο δηλαδή μέσα στο εξάμηνο τριακόσια εξήντα σκίτσα, δε δημοσιεύτηκαν τα τριακόσια εξήντα αν θυμάμαι. Αυτό οδηγεί σε ορισμένα πορίσματα, να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα.

Αφού θα ήθελα πρώτα πρώτα να ευχαριστήσω τους οργανωτές της ημερίδας για την πρόσκληση, θα αναπτύξω αμέσως τις σκέψεις μου για τους κινδύνους που μπορεί να εμφανιστούν από μια μονόπλευρη ενασχόληση με το θέμα της λογοκρισίας του Τύπου.

Ο κύριος κίνδυνος κατά τη γνώμη μου σε αυτές τις περιπτώσεις είναι να εγκλωβιστούμε σε έναν αντιδημοκρατικό μονόδρομο και να μην αποδεχτούμε το πλέον προφανές, ότι δικαίωμα να εκφράζεται ελεύθερα έχει και η εργοδοσία. Ένας αληθινός πολέμιος της λογοκρισίας δηλαδή οφείλει να αγωνίζεται για να ακούγονται όλες οι απόψεις, να εξασφαλίζει ελευθερία για όλους χωρίς καμιά απολύτως διάκριση.

Δεν υπάρχει ελευθερία για ένα κομμάτι της κοινωνίας και μάλιστα το πιο παραγωγικό, το αφεντικό μας, τον πατέρα μας, αυτόν που μας δίνει όποτε μπορεί και του περισσεύει φαΐ να τρώμε. Αυτό το δικαίωμα να εσωτερικεύει απρόσκοπτα και άφοβα τη γνώμη του είναι τόσο γερό, που δεν επιτρέπεται να το περιορί-

σουμε, ακόμη και όταν εκφράζεται μέσα από τον περιορισμό της ελευθερίας των υπολοίπων.

Η δεοντολογία μάς επιβάλλει να προφυλάξουμε με κάθε τίμημα αυτό το αγαθό και να διακηρύξουμε κατηγορηματικά ότι η ελευθερία του ενός σταματά εκεί που ξεκινά η λογοκρισία του άλλου.

Σχεδόν σαράντα χρόνια μεταπολιτευτικού λαϊκισμού και προοδευτικής ισοπέδωσης μας οδήγησαν σε μια στρεβλή αντίληψη της πραγματικότητας, φορτισμένη από στερεότυπα άλλων εποχών. Αναχρονιστικές ιδέες δηλητηριάζουν τις σχέσεις του πολίτη με το Μέσο Ενημέρωσης, του γεννούν την αμφιβολία ότι η πληροφορία που του παρέχεται εξακολουθεί να υπαγορεύεται ή να αποσιωπάται από κάποιο σκοτεινό κέντρο.

Η ανάμειξη μιας αμφιλεγόμενης χρονικής περιόδου, όταν ο έντυπος Τύπος μονοπωλούσε τη μη κρατική ειδησεογραφία και είχε τεθεί κατά κάποιο τρόπο υπό τον ασφυκτικό έλεγχο του κράτους, μας κατατρώχει ακόμα και σήμερα που η δημοκρατία είναι ακλόνητη. Οι εποχές αυτές όμως έχουν παρέλθει.

Στις μέρες μας, ο σωστός επαγγελματίας δε δέχεται να φιμωθεί. Καμιά υπηρεσία λογοκρισίας, καμιά ενεργοποίηση αναγκαστικών νόμων, καμιά απειλή για κλείσιμο των εφημερίδων, καμιά ποινική δίωξη, καμιά κλήση να περάσει από το Τμήμα δι' υπόθεσίν του δεν υφίσταται. Ο σωστός επαγγελματίας γνωρίζει πια τη διαφορά ανάμεσα στην καλή και την κακή ελευθεροτυπία. Και φροντίζει αυτοβούλως να κρατά τις αναγκαίες αποστάσεις από την είδηση που θα είναι επιζήμια για το κοινωνικό σύνολο.

Μόνο ένας ανίκανος ή ένας δογματικός δεν μπορεί να διακρίνει αυτά τα σαφέστατα όρια της νέας εποχής. Όπως αρμονικά συνυπάρχει για παράδειγμα το δικαίωμα στην απεργία με το δικαίωμα στην εργασία, με τον ίδιο τρόπο συνυπάρχει και το

δικαίωμα στην πληροφόρηση με το δικαίωμα στην αποσιώπηση, τη διαστρέβλωση, την αποπληροφόρηση.

Αν δεν μπορείς να αντιληφθείς αυτή την πραγματικότητα και εξακολουθείς να παραμένεις ανίκανος ή δογματικός, τότε κάτι πρέπει να γίνει. Η ίδια η εργοδοσία, ο πλέον έμπειρος παράγοντας πληροφόρησης, έχει χρέος να σου στέλνει μηνύματα, να σε συμβουλεύει σαν στοργικός πατέρας για τη γραμμή που πρέπει να ακολουθήσεις, για τις ειδήσεις από τις οποίες πρέπει να προστατεύεις τον πολίτη.

Εσύ πρέπει να αποδέχεσαι με ευγνωμοσύνη αυτή την ευεργετική παρέμβαση στο δημοσιογραφικό σου έργο, γιατί, αν εξακολουθήσεις να αγνοείς διαρκώς τις συμβουλές και εμμένεις στις ιδεοληψίες σου, δε σου φταίει κανένας άλλος, αλλά το ξερό σου το κεφάλι. Άλλωστε, όταν κάποιος πιάνει δουλειά σε ένα Μέσο, ξέρει πού δουλεύει και ξέρει ότι πρέπει να κάνει και κάποιες αναγκαίες προσαρμογές στην αλήθεια.

Στο κάτω κάτω, υπάρχουν και σημαντικότερα πράγματα από την ελευθερία του λόγου, και αν θέλεις σώνει και καλά να πεις κάτι ενοχλητικό, μπορείς να κάνεις υπομονή και κάποια στιγμή να σου επιτραπεί να το πεις, όταν αυτό θα συμπίπτει και με τα συμφέροντα του αφεντικού σου.

Και ας μείνουμε για λίγο εδώ στο επικίνδυνο μύθευμα ότι ο δημοσιογράφος στέκεται απέναντι στην εξουσία. Δημοκρατία σημαίνει ότι η εξουσία πηγάζει και ασκείται από το λαό και οι ευθύνες επομένως για οποιαδήποτε κακοδιοίκηση διαχέονται σε όλη την κοινωνία. Δε δικαιούται να βρεθεί κάποιος να ισχυριστεί ότι δε φταίει για τα κακώς κείμενα, καθώς όλοι είμαστε υπόλογοι.

Ο αντικειμενικός δημοσιογράφος, λοιπόν, οφείλει να μην περιορίζεται στον έλεγχο από πάνω. Ειδικά μάλιστα στη χώρα μας, όπου η ιδεολογική επικράτηση ενός στείρου αρνητισμού και η

τυφλή υπεράσπιση κάθε αναξιοπαθόντος έχουν καταστήσει την εξουσία πανεύκολο στόχο για κριτική και διακωμώδηση, είναι αναγκαίο να τεθούν νέες ιεραρχήσεις.

Το μείζον εδώ είναι η αδυσώπητη κριτική στις μειονότητες. Η ανηλεής σύγκρουση με οποιονδήποτε αδύναμο επιχειρεί να μας επιστρέψει στο χθες λόγω των φοβικών τους συνδρόμων ενάντια σε κάθε νέα μεταρρυθμιστική πρόταση. Εξάλλου, δεν κινδυνεύεις όταν ενοχοποιείς κάποιον που δεν έχει τη δυνατότητα να αμυνθεί. Αντιθέτως, έχει και πλάκα.

Αγαπητοί φίλοι και φίλες, στις δύσκολες μέρες που ζούμε, γίνεται πλέον εμφανής η αναγκαιότητα σαρωτικών διαρθρωτικών αλλαγών στο κοινωνικό και οικονομικό οικοδόμημα, αλλά και νέων συναφών μεταρρυθμιστικών αντιλήψεων που δεν μπορεί παρά να αφορούν και τη δημοσιογραφία.

Δυστυχώς, κάποιοι από εμάς ντρεπόμαστε στις νέες συνθήκες να παραδεχτούμε τα αυτονόητα και μας τρομάζει η επιχειρηματικότητα στο χώρο της ενημέρωσης. Και αυτό είναι κάτι πολύ μα πολύ κακό.

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης για όσους δεν αεροβατούν δεν είναι και δεν πρέπει να είναι φιλανθρωπικά ιδρύματα. Είναι επιχειρήσεις, είτε από μόνες τους, είτε επιχειρήσεις μέσα σε άλλες επιχειρήσεις που κάτι πουλάνε. Και όπως σε όλα τα μαγαζιά υπάρχουν κανόνες και ιεραρχία για να αδειάζουν τα ράφια, έτσι και εδώ δεν μπορεί ο καθένας να κάνει ό,τι του καπνίσει. Ιδιαίτερα μάλιστα σε μια περίοδο που τόσο ο έντυπος, όσο και ο ηλεκτρονικός Τύπος έχουν οικονομικά προβλήματα, δεν επιτρέπεται να υπονομεύεται με τις ιδεοληψίες περί αντικειμενικής ενημέρωσης η προσπάθεια επιβίωσής τους.

Γενικώς, πρέπει να κάνουμε το παν προκειμένου να είμαστε παραγωγικοί, έστω και με κάποιες αναγκαίες συνειδησιακές εκ-

πτώσεις. Γιατί αλλιώς θα βαρέσουμε κανόνι και τότε θα παρακαλάμε να υπάρχει λογοκρισία, αλλά δε θα υπάρχει, επειδή δε θα υπάρχουν και Μέσα Ενημέρωσης.

Με άλλα λόγια, οφείλουμε να αντιμετωπίζουμε στη δουλειά μας το ενημερωτικό προϊόν που παράγουμε ως εμπορικό προϊόν και τον αναγνώστη-τηλεθεατή ως πελάτη, πάντοτε με τον δέοντα σεβασμό. Δεν είναι δυνατό να σε προσλαμβάνουν σε ένα μαγαζί και εσύ να κακολογείς το εμπόρευμα που πουλά σαν τον Ζήκο τον Μπακαλόγατο.

Στη δουλειά μας απαγορεύονται ο δογματισμός και η απολυτότητα. Και δογματισμός και απολυτότητα είναι να έχουμε στην εποχή μας ιερές αγελάδες. Όπως για παράδειγμα δε χρειάζεται πλέον το πανεπιστημιακό άσυλο γιατί έχουμε δημοκρατία, όπως δε χρειάζεται πλέον το τεκμήριο της αθωότητας γιατί έχουμε αδέκαστη δικαιοσύνη, έτσι δεν είναι απολύτως αναγκαία και η ελευθερία του λόγου. Αυτή μπορεί να είχε νόημα πριν από μερικές δεκαετίες, αλλά σήμερα που η δημοκρατία είναι αυτονόητη δεν εξυπηρετεί πλέον κανέναν.

Αυτές είναι πλέον οι νέες σταθερές της καλώς εννοούμενης δημοσιογραφίας, και αν δε σου αρέσει, να πας να δουλέψεις αλλού. Πάντα υπάρχουν δουλειές. Και αν είσαι καλός, αποκλείεται να μείνεις άνεργος. Αν όμως εξακολουθείς να παραμένεις στο 20% των απολυμένων και ανέργων, τότε προφανώς είσαι ανίκανος και καλά να πάθεις. Στο κάτω κάτω, αν θέλεις να λες ελεύθερα τη γνώμη σου, γίνε εκδότης.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Ευχαριστούμε τον κύριο Αναστασίου. Για να ολοκληρώσουμε, θα ακούσουμε την ομιλία του κυρίου Καραποστόλη, που έχει θέμα: «Η επίδραση της λογοκρισίας στην άσκηση της δημοσιογραφίας».

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Ίσως να φαίνεται παράξενο να συζητάμε σήμερα για την υποτροπή του παλιού προβλήματος της λογοκρισίας. Και όμως, κάτω από την πίεση της παρούσας κρίσης, αυτό το πρόβλημα παρουσιάζεται με μια καινούργια και απροσδόκητη οξύτητα.

Μέχρι πριν από μερικά χρόνια φαινόταν ότι μέσα στη δημοσιογραφία έπνεε πότε-πότε ένας άνεμος αν όχι ελευθερίας, πάντως άνεσης να γράφεται κάτι με διαφορετικούς τρόπους. Η σκέψη και η γλώσσα επέκεινταν. Αυτή η ποικιλία ήταν καρπός των αλλαγών που ήδη είχαν σημειωθεί από τον 19ο αιώνα και που μαζί με τις άλλες αστικές ελευθερίες είχαν επιτρέψει στους δημοσιογράφους να γράφουν, να εκφράζονται με έναν τρόπο ο οποίος δεν ήταν υποχρεωτικά δεσμευμένος στα συμφέροντα των εργοδοτών.

Κάποιες πένες στις ευρωπαϊκές χώρες κυρίως μπορούσαν να γράφουν χωρίς να ενσωματώνουν και με το ύφος και με το περιεχόμενο του λόγου τους το ειδικό συμφέρον αυτών που τις πλήρωναν. Ασφαλώς, κάτι από τα κείμενα αυτά που έγραφαν παρέμενε δεσμευμένο, κάτι άλλο όμως ξέφευγε και κυκλοφορούσε ανεξέλεγκτο στις συνειδήσεις των αναγνωστών.

Για ένα αρκετά μεγάλο διάστημα μερικοί προικισμένοι δημοσιογράφοι χαίρονταν επειδή ήταν σε θέση να μη στοχεύουν ούτε καν στην κοινή γνώμη – πιο πολύ η γνώμη τούς ενδιέφερε παρά

η κοινή γνώμη. Εννοώ με αυτό ότι ιδανικός αποδέκτης της ειδησεογραφίας, του ρεπορτάζ ή των σχολίων τους ήταν το άτομο αναγνώστης, μια διακριτή δηλαδή οντότητα που δε διαλυόταν μέσα στη μάζα των αναγνωστών.

Αυτή τη δυνατότητα να αναπτύσσεται παράλληλα μια δημοσιογραφία για τους πολλούς και μια άλλη για τους λίγους, ο Τύπος την συντήρησε ή μάλλον την ανέχτηκε μέχρι τις παραμονές του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου.

Τότε όλα άλλαξαν και πάλι. Τότε ήταν που ο Τύπος ολόκληρων χωρών –της Αγγλίας και της Γαλλίας συγκεκριμένα– ευθυγραμμίστηκε απόλυτα με τις ανάγκες της κρατικής πολιτικής και έγινε το κύριο όργανό της. Από την εποχή εκείνη αρχίζει να φαίνεται καθαρά ότι η εφημερίδα, όταν χρειαστεί, αποκτά, ως έχει ειπωθεί, τα χαρακτηριστικά ενός πυροβόλου όπλου, σημαδεύει και βάλει εναντίον των εχθρών, και σε αυτή την επιδίωξη της εφημερίδας ο δημοσιογράφος δεν μπορεί παρά να αναλαμβάνει έναν καθορισμένο ρόλο: το ρόλο του αξιωματικού ο οποίος απευθύνεται στα πλήθη των στρατιωτών-αναγνωστών.

Παρόμοια είναι και πάλι η συνθήκη των ημερών. Είναι γεγονός ότι, αν ληφθούν υπόψη τα συμπτώματα της παρούσας κρίσης, θα φτάσει κανείς ευθέως στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για έναν πόλεμο με παγκόσμιες διαστάσεις – αυτό λέγεται, άλλωστε, κατά κόρον. Μόνο που αυτή τη φορά δε διακρίνονται καθόλου καθαρά οι εμπόλεμοι. Ποιοι ακριβώς επιτίθενται εναντίον ποιων;

Σε πρώτο πλάνο, εμφανίζεται η Ευρώπη να αμύνεται εναντίον των αγορών. Σε ένα δεύτερο όμως, η Ευρώπη με τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Αγγλία μοιάζει να καταφέρουν πλήγματα εναντίον του εαυτού τους, ενώ συγχρόνως στις σχέσεις μεταξύ Αμερικής και Κίνας εναλλάσσονται η δολιοφθορά και η ανακωχή με απρόβλεπτη διάρκεια.

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης δίνουν το δικό τους σάλπισμα: επιφυλακή, επιστράτευση, εγρήγορση. Όλα είναι δυνατό να συμβούν στον κόσμο, αλλά τίποτα δεν πρέπει να περάσει χωρίς διαπραγμάτευση με τα Μέσα.

Σε πλήρη αντιστοιχία με αυτή τη συνθήκη, ο δημοσιογράφος καλείται πλέον να εργαστεί ως μέλος ενός συντεταγμένου σώματος. Αυτό το σώμα έχει τους σκοπούς του και τα όπλα του. Δεν έχει σημασία που το πεδίο της αναμέτρησης είναι χαοτικό και δεν ξέρει κανείς τι ακριβώς αντιπροσωπεύουν τα κράτη, οι κυβερνήσεις και οι επιχειρήσεις. Σημασία έχει ότι το ανθρώπινο πλήθος είναι πάντα εκεί, ζωντανό, ανήσυχο και έτοιμο υποτίθεται να δεχτεί μηνύματα και συνθήματα.

Και εκεί ακριβώς διαπράττεται ένα κρίσιμο σφάλμα. Έχοντας μπει για τα καλά μέσα στην οικονομική διαμάχη και ανυπομονώντας να κρατήσουν κοντά τους το πλήθος, οι επιτελείς των Μέσων υπερεκτιμούν την εμβέλεια των συνθημάτων. Θεωρούν ότι μέσα σε ένα περιβάλλον αβέβαιο και συγκεχυμένο ο πιο αποτελεσματικός τρόπος να έλξουν το κοινό είναι να του παρουσιάσουν κραυγαλέες φόρμουλες, να το καλέσουν να βάλει τη σκέψη του άρον άρον εκεί μέσα και να βρει την ανακούφιση που βρίσκει όποιος έχει φορτωθεί με πολλά ερωτηματικά και από πάνω με μια αίσθηση ότι κάθε πιθανή απάντηση σε αυτά τα ερωτηματικά είναι μάταιη.

Προεξοφλώντας πως ισχύει αυτό, η εργοδοσία στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης απαιτεί σήμερα από το δημοσιογράφο να απευθύνεται στο κοινό σαν να έχει αντίκρυ του ένα είδος νεοσυλλέκτων. Οφείλει να τους συγκεντρώσει, να τους δημιουργήσει μια ορισμένη έξαψη, να τους κρατήσει ζεστούς.

Το πρόβλημα είναι ότι αυτή η έξαψη δεν μπορεί να έχει πλέον αντικείμενο. Δε βρισκόμαστε ούτε στην εποχή του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, ούτε σε εκείνη του Β΄, ούτε και στην περίοδο

του Ψυχρού Πολέμου. Ολοφάνερο ότι απουσιάζουν οι πόλοι των μεγάλων παρατάξεων, των ιδεολογιών, της ρητορείας που σκόρπιζε κάποτε ρίγη.

Κατά συνέπεια, η πειθαρχημένη ελεγχόμενη δημοσιογραφία που προστάζουν οι εργοδότες των Μέσων είναι ουσιαστικά άτοπη. Καταβάλλουν αμοιβή στο δημοσιογράφο υπό τον όρο ότι θα γράψει καυτά, με μια υπερβολική αμεσότητα, στην οποία θυσιάζεται συχνά η αλήθεια.

Αυτή είναι η πιο χαρακτηριστική μορφή λογοκρισίας σήμερα. Δεν ενδιαφέρει τόσο το τι γράφεται και λέγεται, όσο η θερμοκρασία στην οποία θα γραφεί ή θα ειπωθεί κάτι. Δίχως πολλή εξέταση, επεβλήθη η άποψη ότι ο αναγνώστης και ο τηλεθεατής είναι έτοιμοι να φουντώσουν και το μόνο που απομένει είναι το σπύρτο που θα πέσει πάνω τους.

Ανεξάρτητα έτσι από το τι στοιχεία έχει στη διάθεσή του για το συγκεκριμένο ζήτημα με το οποίο καταπιάνεται ο δημοσιογράφος, ανεξάρτητα ακόμη και από τη μόρφωση και από την ικανότητά του να τεκμηριώνει υποθέσεις ή να αναπτύσσει συλλογισμούς, εξαναγκάζεται να αυτοψαλιδίζεται, να εκτοξεύει ισχυρισμούς, να πετάει στα άχρηστα τα επιχειρήματά του.

Αν δεν το κάνει, του διαμηνύουν οι προϊστάμενοί του, θα χάσει χρόνο, θα χάσει δηλαδή τον πελάτη που βιάζεται να καταπιεί ειδήσεις και να πει: «Αυτό συμβαίνει επειδή κάποιιοι μου το είπαν ή το έγραψαν». Πλην όμως, και αυτό είναι το χαρακτηριστικό της εποχής μας για ένα αυξανόμενο τμήμα του σύγχρονου κοινού, αυτό έχει πάψει να ισχύει.

Είναι αρκετοί εκείνοι σε όλες τις χώρες του κόσμου, που, χάρις στην εκπαίδευση την οποία έλαβαν, θα περίμεναν από τις εφημερίδες, αλλά και από την τηλεόραση, να λαμβάνουν περισσότερο υπόψη το επίπεδο των γνώσεων και των αντιλήψεών τους.

Βλέπουν όμως ότι με ελάχιστες εξαιρέσεις αντιμετωπίζονται με μια προκατάληψη που λέει ότι οι χρήστες των Μέσων, όπως είναι καταναλωτές στην αγορά, έτσι θα είναι και στη σκέψη. Αλλά αυτό είναι λάθος και το δείχνει, αν μη τι άλλο, το γεγονός ότι η νεολαία κυρίως εγκαταλείπει τον Τύπο σε όλες τις χώρες.

Γιατί; Γιατί όλο και περισσότεροι νέοι θα επιθυμούσαν να ενημερωθούν για ένα ζήτημα με έναν τρόπο που θα τους άφηνε ελεύθερους να σκεφτούν και μια άλλη του όψη, χωρίς όμως να πιέζονται να αισθανθούν οπωσδήποτε κάτι αμέσως. Δηλαδή να θυμώσουν, να αγανακτήσουν ή να φοβηθούν. Παρ' όλα αυτά, τα Μέσα, δέσμια της προκατάληψής τους, επιμένουν. Πολιορκούν το θυμικό περιφρονώντας τη διάνοια σε μια εποχή που θριαμβολογεί για τα επιτεύγματα της διανοίας.

Στο ζήτημα, λοιπόν, αυτό έχουμε να κάνουμε με ένα σφάλμα που ανακυκλώνεται. Οι επιτελείς των Μέσων ζητούν από τους υφισταμένους τους να διεγείρουν το κοινό, ενώ το κοινό αποζητώντας την απαλλαγή από τη διέγερση καταφεύγει στο Διαδίκτυο, όπου βέβαια και εκεί θα εκτεθεί σε μια άλλη διέγερση του πληθωρισμού των πληροφοριών, των διαδόσεων και των δηλώσεων.

Το τελικό αποτέλεσμα ποιο είναι; Ότι όλοι είναι ελεύθεροι να πουν τη γνώμη τους, και τα Μέσα και γενικά η εξουσία είναι ελεύθερα να μην τους λαμβάνουν υπόψη τους. Αυτό σημαίνει πως η διάψευση και η απογοήτευση κερδίζουν συνεχώς έδαφος. Πρόκειται όμως για απογοήτευση που ταυτόχρονα συνιστά και προσβολή.

Όταν μια κοινωνία εκπαιδεύει τους πολίτες της για να τους παραδώσει στη συνέχεια σε μηχανισμούς που τους μεταχειρίζονται σαν μια μάζα ευέξαπτων γραμμάτων, τότε αργά ή γρήγορα αυτή η μάζα θα κάνει ένα από τα δυο: είτε θα εκδικηθεί και την κοινωνία και τα γράμματα, είτε θα εξεγερθεί για να αποκαταστήσει τη χαμένη τιμή, αν μη τι άλλο, της νοημοσύνης της.

Υπάρχουν ακόμη μερικοί δημοσιογράφοι που αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο που αντιπροσωπεύει η πρώτη περίπτωση. Χωρίς αμφιβολία, η θέση τους είναι δύσκολη, γιατί το να λες σήμερα πως είναι ανάγκη να αφήνεις περιθώρια στην κρίση του αναγνώστη ή και του τηλεθεατή είναι σαν να κηρύσσεις αλλαγή στρατηγικής σε ώρα εφόδου.

Άλλη λύση όμως δε φαίνεται να υπάρχει. Η λογοκρισία που επιβάλλει αυτή τη δήθεν αμεσότητα πρέπει να πάρει τέλος. Αν εξακολουθούμε να ενδιαφερόμαστε για μια κοινωνία όπου το να μπορούν να παίρνουν αποστάσεις οι άνθρωποι από ό,τι τους ερεθίζει ή τους δελεάζει είναι ο πιο βασικός όρος ώστε να έχουν δεσμούς μεταξύ τους και να τους αλλάζουν συνειδητά.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Βλέπουμε ότι αποδίδονται πολύ μεγάλες ευθύνες στους δημοσιογράφους και από τους ίδιους τους δημοσιογράφους και από διανοητές, όπως ο κύριος Καραποστόλης.

Και θα ήθελα να αρχίσω τη συζήτησή μας από εκεί, αν συμφωνείτε και εσείς. Πιστεύετε πως οι δημοσιογράφοι έχουν κάποια ευθύνη, εκτός από τους εκδότες; Για τους εκδότες τα ξέρουμε και μας τα περιέγραψε πολύ ωραία ειρωνικά ο κύριος Αναστασίου. Οι δημοσιογράφοι έχουν κάποια ευθύνη για αυτή την κατάσταση που ζούμε σήμερα;

Πολλά υπαινίχθηκαν και ο κύριος Βότσης και ο κύριος Λεονάρδος.

ΝΙΚΟΣ ΚΙΑΟΣ: Είμαι δημοσιογράφος. Απαντώντας στην ερώτησή σας, θα πω το εξής: Ερχόμενος εδώ σήμερα από το σπίτι μου, στα περίπτερα, έστω αυτά που συντηρούν και δεν έχουν κλείσει, γιατί πολλά έχουν κλείσει, ήταν αναρτημένες οι εφημερίδες. Υπάρχει μια είδηση από χθες σε σχέση με αυτό που ο Οι-

κονομικός Εισαγγελέας ο κύριος Πεπόνης ζητεί: η δικογραφία από τη δουλειά που έκανε σε σχέση με τις καταγγελίες για την αλλοίωση του ελλείμματος από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, νομίζω έτσι λέγεται τώρα, το 2009 να σταλεί στη Βουλή για να διερευνηθούν τυχόν ευθύνες ποινικές πρωθυπουργού, υπουργών κ.λπ.

Ορισμένες εφημερίδες το έχουν πρώτο θέμα, άλλες το έχουν αρκετά χτυπημένο, στην πρώτη σελίδα, δεν είδα μέσα. Το *Έθνος* δεν αναφέρει αράδα στην πρώτη σελίδα. Τα *Νέα* δεν μπόρεσα να τα δω ολόκληρα γιατί έτσι όπως ήταν ανηρητημένα από τη μέση και κάτω ήταν αυτή η προσφορά που έχουν, δε θυμάμαι τι είναι.

Τι θέλω να πω με αυτό; Η απάντηση στην ερώτησή σας έρχεται από αυτό το γεγονός: ούτως ή άλλως, όπως και να το αξιολογήσει κανένας αυτό το θέμα, είναι είδηση. Και έχει και το ίδιο το θέμα αυτό καθ' αυτό, αλλά και η δουλειά των Εισαγγελέων αυτών που τις τελευταίες εβδομάδες έχει απασχολήσει...

Θ. ΡΟΥΣΑΚΗΣ: Υπάρχει και η υπερβολή σε ένα που γράφει «Στο σκαμνί ο Παπανδρέου».

ΝΙΚΟΣ ΚΙΑΟΣ: Συγγνώμη, δεν αναφέρθηκα εγώ, άλλο είπα. Αναφέρομαι στην επισήμανση ενός θέματος, τίποτε άλλο. Μόνο στην επισήμανση, με μια αράδα.

Όταν το πνίγεις από όποια σκοπιά και να το δεις, που έχεις δικαίωμα και υποχρέωση από τη σκοπιά που το βλέπεις, όταν το πνίγεις επαναλαμβάνω, δε νομίζω να υπάρχει χειρότερο παράδειγμα λογοκρισίας.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Εγώ κατάλαβα το θέμα σας. Ήθελε να πει ότι άλλες εφημερίδες επιλέγουν να το προβάλουν το θέμα και άλλες εφημερίδες ή το αποσιωπούν ή το βάζουν στα ψιλά.

ΝΙΚΟΣ ΚΙΑΟΣ: Αυτό που με ενδιέφερε είναι κυρίως η αποσιώπηση. Όταν πνίγεις κάτι, είναι ό,τι χειρότερο.

Θ. ΡΟΥΣΑΚΗΣ: Η επίταση δε σε ενδιαφέρει, κύριε Κιάο, η επίταση του γεγονότος;

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Κύριε Ρουσαάκη, σηκωθείτε, ελάτε εδώ.

Θ. ΡΟΥΣΑΚΗΣ: Τι υπαινίσσεται, ότι φταίνε οι δημοσιογράφοι γι' αυτό ή φταίνε οι εκδότες, γιατί αποσιωπήθηκε αυτό στο *Έθνος* και στα *Νέα* δηλαδή σε σχέση με το θέμα που έθεσε η κυρία Ζαρόκωστα. Αυτή ήταν η ερώτηση.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Ερωτήσεις, ακούω ερωτήσεις. Θέλει να ρωτήσει κανείς κάτι τους ομιλητές κυρίως; Δεν υπάρχει ερώτηση.

ΘΟΔΩΡΟΣ ΒΑΡΙΚΟΣ: Κάνω δικαστικό ρεπορτάζ, οπότε έχω το ποινικό μητρώο όλων των πολιτικών, δημοσιογράφων αντικειμενικά, γιατί όλα καταλήγουν εκεί πέρα. Κατά συνέπεια έχω και του κυρίου Πεπόνη και του κυρίου –μια και το έθιξε ο Νίκος ο Κιάος– Μουζακίτη.

Ξέρω σε ποιο συγκεκριμένο χώρο ανήκουν, είναι σκληροί ΠΑΣΟΚοι, για να απαντήσω στον κύριο Ρουσαάκη. Όμως, φαίνεται τώρα, επειδή τα πράγματα και οι ισορροπίες έχουν λιγάκι ψιλοανατραπεί λόγω συγκυβέρνησης κ.λπ. κ.λπ., κοιτάνε και αυτοί να κάνουν τους δογματισμούς τους.

Για να μην πλατειάζω, ο κύριος Μουζακίτης συνειδητά απέκρυψε το γεγονός του ντοπαρίσματος του Αμερικανού πρωταθλητή ποδηλασίας, που μετά δυο μήνες συνελήφθη στην Ισπανία

ντοπέ, είχαν πάρει εδώ πέρα τα ούρα, φοβήθηκε ο τότε υπουργός Υγείας, ο κύριος Κακλαμάνης, μη γίνουμε ρόμπες στον κόσμο, επειδή πάντοτε και εγώ μισούσα τους Αμερικάνους.

Και για το θέμα που είπε ο κύριος Κιάος για την ΕΣΤΑΤ, ξέρουμε πάρα πολύ καλά και δε γράφηκε αν δεν έβγαινε η καθηγήτρια Γεωργαντά να τα καταγγείλει και ευτυχώς που υπήρχε τότε η *Ελευθεροτυπία* και ένας από τους λόγους που την κλείσανε ήταν αυτός, γιατί ήταν μια όαση, θα είχε μείνει στο απυρόβλητο. Ότι και τα επτά μέλη τα κατήργησε ο Βενιζέλος, όπως κατήργησε και την άλλη την καθηγήτρια που επίσης την είχαν διορίσει οι ίδιοι, ο Πετσάλνικος και οι Πρόεδροι της Βουλής στον προϋπολογισμό της Βουλής, που ήταν και αυτός ένας θεσμός πολύ μπροστά, τα έξοδα δηλαδή της Βουλής.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Ευχαριστούμε. Είπατε κάποια πράγματα.

ΘΟΔΩΡΟΣ ΒΑΡΙΚΟΣ: Καταλήγω σε αυτό που είπε ο Γιώργος Βότσης, ότι τον μέγιστο, πρώτιστο ρόλο σε αυτό που υπάρχει στην Ελλάδα έχουμε εμείς οι δημοσιογράφοι και φέρουμε μεγάλο μέρος της ευθύνης. Πρώτον, γιατί προωθούν όλους τους αγράμματους και τους δειλούς. Αν γράφαμε τα μισά από αυτά που βλέπαμε και ακούγαμε δε θα είχαμε φτάσει σε αυτό το χάλι.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΟΚΩΣΤΑ: Αυτό που διαπιστώνει κανείς –έτσι δυο κουβέντες πριν κλείσουμε– είναι η απόλυτη σύγχυση που βασιλεύει σε αυτό τον τόπο και νομίζω ότι είναι ένα από τα κύρια τωρινά προβλήματα. Δε βοηθάει ο Τύπος στη διαλεύκανση των υποθέσεων που μας απασχολούν. Ο πολίτης δεν ξέρει πώς να βοηθηθεί για να βρει άκρη. Αποκαλύπτεται κάτι και μετά υπάρχει και άλλη αποκάλυψη από κάτω και άλλη αποκάλυψη

από κάτω, σαν τις ομάδες των τοκογλύφων: πρώτη ομάδα, δεύτερη ομάδα, τρίτη ομάδα, και ο πολίτης, μιλώ ίσως για τον εαυτό μου, αισθάνεται πραγματικά χαμένος μέσα σε ένα λαβύρινθο από όπου δε βρίσκει άκρη.

Ίσως είναι και αυτό, ποιος ανέφερε πριν τον Λόουελ, είναι αυτό η λήψη στη μορφή λογοκρισίας; Δεν ξέρω. Ας δώσουμε το λόγο στην επόμενη ομάδα. Σας ευχαριστούμε πολύ.

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄
Λ Ο Γ Ο Κ Ρ Ι Σ Ι Α

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΡΑΠΕΖΙ
ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Συντονίστρια
Έλενα Χουζούρη, δημοσιογράφος, συγγραφέας

Αλέξης Ζήρας, κριτικός λογοτεχνίας
«Λογοκρισία και ιδεολογία»

Νίκος Κουνενής, συγγραφέας
«Λογοκρισία, αυτολογοκρισία στη δημοσιογραφία
και τη δημιουργική γραφή»

Γιάννης Μπασκόζος, δημοσιογράφος
«Λογοκρισία στην παρουσίαση βιβλίων»

Κώστας Βούλγαρης, συγγραφέας
«Εύνοια και δυσμένεια του Τύπου σε είδη λογοτεχνίας»

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ

Πιστεύω ότι το θέμα μας είναι καίριο σε αυτή την ημερίδα που διοργανώνουν οι τρεις φορείς. Και έχω την εντύπωση ότι οι τέσσερις συνάδελφοι και φίλοι που είναι εδώ θα μιλήσουν σημαντικά και θα προκαλέσουν έναν ενδιαφέροντα διάλογο. Λοιπόν, θα ξεκινήσουμε με τον Αλέξη τον Ζήρα, με θέμα: «Λογοκρισία και ιδεολογία».

ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ

Τα θέματα για τα οποία κουβεντιάζουμε εδώ, οι εισηγήσεις μάλλον που κάνουμε, είναι λίγο πολύ συναφή. Δηλαδή ο ένας μπαίνει μέσα στα χωράφια του άλλου και αυτό θα το έχετε διαπιστώσει ήδη και στο προηγούμενο τραπέζι. Το ίδιο φαντάζομαι θα συμβεί και τώρα.

Το θέμα είναι λίγο γενικό, «Λογοκρισία και ιδεολογία». Θα χρειάζονταν πάρα πολλές σελίδες για να μιλήσουμε έστω και εισαγωγικά. Εν πάση περιπτώσει, μερικές νύξεις.

Όσοι μετρούν με τα μέτρα του 20ού αιώνα και των ιδεολογικών συγκρούσεων που είχαν καθαρές γραμμές μεταξύ τους, ασφαλώς θα ταυτίζουν το φαινόμενο της σύγχρονης λογοκρισίας με τον έλεγχο των πληροφοριών, αλλά και των ιδεών που εφάρμοσαν συνήθως τα δικτατορικά καθεστώτα σε όλο τον κόσμο.

Η λογοκρισία έτσι όπως την γνωρίσαμε πολλοί από εμάς στο δεύτερο μισό της προηγούμενης εκατονταετίας και ιδίως στα χρόνια της στρατιωτικής χούντας αφορούσε τον έλεγχο και την απαγόρευση μέσω του καταρτισμού index, βιβλίων πολιτικών, φιλοσοφικών, αλλά και λογοτεχνικών, επίσης θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, ραδιοφωνικών προγραμμάτων, ειδησεογραφικών άρθρων και σχολίων στον ημερήσιο και τον περιοδικό Τύπο.

Στην ουσία όμως, η λογοκρισία και οι ιδεολογικές αρχές που την κατευθύνουν δεν έχουν πάντοτε τόσο ορατές αιτίες, όπως

αυτές που προαναφέραμε. Το τι θεωρείται δυσάρεστο ή προσβλητικό, ανήθικο και άσεμνο, αιρετικό και παράξενο, ανατρεπτικό ή όχι, εξαρτάται από την κοινωνία και τους θεσμούς που διέπουν την παρουσία της, τη γενικότερη κατάσταση της παιδείας της.

Πολλές φορές η κατασταλτική δύναμη της λογοκρισίας δεν προέρχεται καν από τις κρατικές αρχές, καθώς αν το προσέξουν σε όλη τη διάρκεια μιας μέρας τόσο τα δημόσια ήθη, όσο και η ιδεολογική μας ταυτότητα ενεργούν πάνω μας αυτολογοκριτικά.

Μας κάνουν να διστάζουμε να κάνουμε αυτό ή εκείνο, μας περιορίζουν επιθυμίες που μέσα μας θέλαμε να εκπληρωθούν ή μας κάνουν να σιωπούμε και να αποδεχόμαστε μια κατάσταση, παρόλο που η αποδοχή αυτή γίνεται με δυσφορία, με γνώση ότι η αποχή μας από το να εκφραστούμε για κάτι θα έχει αρνητική επίδραση στον ψυχικό μας κόσμο.

Η σιωπή μάλιστα, ιδίως στην εποχή που τώρα διανύουμε, είναι η πιο συνηθισμένη μορφή αυτολογοκρισίας, αφού με αυτήν παραχωρούμε έναν μικρό ή μεγάλο χώρο από την ελευθερία μας συμφωνώντας με κάποιο μέτρο επιβολής, είτε επειδή δε θέλουμε να χάσουμε κάτι άλλο που μετράει περισσότερο για μας είτε επειδή δεν έχουμε τη δυνατότητα να κάνουμε αλλιώς και επιπλέον δεν μπορούμε ή δε θέλουμε να εκτεθούμε σε μεγαλύτερο κίνδυνο συγκρουόμενοι με τις θεσμικές επιλογές του κράτους, της κυβέρνησης, των οικονομικά ισχυρών και με την ιδεολογία τους.

Κάνοντας μια μικρή αναδρομή στο παρελθόν, σε οποιανδήποτε ιστορική περίοδο, αναγνωρίζουμε ότι λογοκρισίες υπήρχαν ανέκαθεν πολλές, όπως πολλές ήταν και οι κατασταλτικές ιδεολογίες που τις στήριζαν.

Στην Αρχαία Αθήνα πολλές φορές η λογοκρισία γινόταν το μέσο επιβολής του σεβασμού στους νόμους. Ας μην ξεχνάμε ότι ο Πλάτων στην *Πολιτεία* του ανέφερε ότι θα χρησιμοποιούνταν

επίσημοι πολιτειακοί λογοκριτές, οι οποίοι και θα νουθετούσαν τις μητέρες και τις τροφούς να λένε στα παιδιά ιστορίες που δεν υποθάλπουν το κακό.

Επίσης, να θυμίσουμε ότι στην Αρχαία Ρώμη ο Οβίδιος και ο Ιουβενάλιος εξορίστηκαν γιατί η Σύγκλητος θεώρησε ότι τα γραπτά τους ήταν ανατρεπτικά του καθεστώτος.

Όπως έλεγε ένας από τους πρώτους συστηματικούς ερευνητές των θεσμών, ο Μαρσέλ Μος, δάσκαλος του Λέβι-Στρος, κάθε κοινωνία έχει τους δικούς της θεούς, τις δικές της θρησκευτικές τελετές, τις επιτρεπόμενες και απαγορευόμενες σεξουαλικές της σχέσεις ή τουλάχιστον αυτό συνέβαινε ως τη χρονική στιγμή που η πληροφορική μέσω αλληλεπίδρασης άλλαξε το τοπίο στα ήθη της Δύσης.

Αυτό που παλαιότερα ήταν η πιο ισχυρή διεθνής γλώσσα, η μουσική, στα τελευταία χρόνια του 20ού αιώνα αντικαταστάθηκε ή υποτάχτηκε καλύτερα στην τεχνολογία του Διαδικτύου αυξάνοντας το φαινόμενο της εξομοιωτικής διείσδυσης σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες. Και πάντως στις κοινωνίες όπου η οργανωμένη Εκκλησία και το Ιερατείο της έπαιψαν να έχουν την προηγούμενη λογοκριτική ισχύ.

Είναι δε ευρύτερα γνωστό ότι η χρήση του Διαδικτύου, από τη μια μεριά, ανέτρεψε μορφές ελέγχου της γνώσης και των πληροφοριών, έκανε ας πούμε δημοκρατικότερη και πολύ ευκολότερη την πρόσβαση σε θέματα επιμόρφωσης και παιδείας. Από την άλλη όμως μεριά, το Διαδίκτυο και η ανατροπές που επέφερε στην καθημερινή μας ζωή έγιναν μέσο ελέγχου και καταστολής.

Η μείωση ή και η εξαφάνιση των παραδοσιακών τρόπων ενημέρωσης, των εφημερίδων και των περιοδικών γνώμης, λόγω της αδυναμίας τους να ανταγωνιστούν τη φτηνή ή δωρεάν πρόσβαση στον ηλεκτρονικό λόγο, όπως και οι παρεπόμενες απολύσεις δημοσιογράφων, χρησιμοποιήθηκαν σε πολλές περιπτώσεις ως

φόβητρο από συγκροτήματα εφημερίδων, με σκοπό να επιβληθεί μια ορισμένη γραμμή πολιτική ή άλλη ή να μην εκφραστεί κάποια άποψη που έρχεται σε αντίθεση με τα συμφέροντα των εκδοτών, συμφέροντα εν πολλοίς αθέατα και κάθε άλλο παρά σχετικά με τη φανερή αιτία της περιστολής και της λογοκρισίας.

Αλλά το Διαδίκτυο δεν είναι αθώο και από μια άλλη πλευρά. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλές μεγάλες εταιρείες έχουν ενδιαφερθεί και εκμεταλλεύονται την εύκολη πρόσβαση στα ηλεκτρονικά Μέσα ενός τεράστιου αριθμού χρηστών, πολύ μεγαλύτερου από τα παραδοσιακά Μέσα Ενημέρωσης.

Τα ερωτηματολόγια στα οποία συχνά καλούμαστε να απαντήσουμε δηλώνοντας το πού κατοικούμε, το ποιο είναι το επίπεδο σπουδών μας, το ποια είναι η οικογενειακή μας κατάσταση, είναι μαθηματικά βέβαιο ότι περιέρχονται σε επιχειρήσεις ή σε οργανώσεις. Υπάρχουν συμφωνίες ανάμεσα σε μεγάλους εμπορικούς οίκους και σε εταιρείες μηχανών αναζήτησης, έτσι ώστε να περνούν προνομιακά ορισμένα θέματα και προϊόντα όταν κάποιοι χρήστες είναι σε on line αναζήτηση.

Η προνομιακή προώθηση είναι ευκολονόητο ότι αποτελεί διασάλευση στον τομέα της πληροφορίας, καθώς ο χρήστης υφίσταται έτσι μια μορφή οικονομικής λογοκρισίας. Πληροφορείται για ορισμένα προϊόντα και όχι για άλλα, προσαρμόζοντας αναλόγως και τις επιλογές του.

Επικεντρώνομαι κυρίως στο Διαδίκτυο γιατί από αυτό θα περνούν στο εγγύς ή το απώτερο μέλλον όλες οι μορφές ιδεολογικού ή άλλου ελέγχου. Παλαιότερα, όπως ξέρουμε, το κάθε κράτος είχε τη δυνατότητα να νομοθετήσει και να θέσει εκτός νόμου ιδέες, τρόπους συμπεριφοράς, τρόπους ζωής. Αυτό συμβαίνει ακόμη στις χώρες όπου επικρατεί το Ισλάμ σήμερα και η θρησκευτική εξουσία γίνεται ο μεγάλος λογοκριτής.

Το Διαδίκτυο είναι η μεγαλύτερη και σημαντικότερη σήμερα μηχανή υπερεθνικής και διακρατικής διείσδυσης. Μέσω αυτού λειτουργεί στην πράξη η λεγόμενη αποδόμηση των ηθών μας. Ανοίγονται άπειρες δυνατότητες επέκτασης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, του πλουτισμού των προσωπικών γνωριμιών, της διευκόλυνσης σε μετακινήσεις, σε γνωριμίες με θέματα που ήταν ως χθες δυσπρόσιτα ή απαγορευμένα. Είναι δηλαδή το ιδεώδες της δημοκρατίας από μια άποψη.

Όμως, το ζήτημα του ποιος ελέγχει τα Μέσα, του ποιος περνάει και τι περνάει μέσα από τους διαύλους της διαδικτυακής επικοινωνίας είναι σήμερα περισσότερο καίριο από άλλες εποχές στις οποίες γνωρίζαμε ότι ο ιδεολογικός έλεγχος πήγαζε από το κόμμα ή τη νομενκλατούρα ή τις παράλληλες σχέσεις τους με το στρατό ή την Εκκλησία.

Ο σημερινός ιδεολογικός έλεγχος, οι διάφορες μορφές λογοκρισίας είναι φαινόμενα πολύ πιο αθέατα και η ηλεκτρονική τεχνολογία τα κάνει να είναι ακόμη πιο αφανή και ακόμη πιο επικίνδυνα.

Βλέπουμε, λοιπόν, πόσο κοντά είναι η έννοια της ελευθερίας με αυτή της υποδούλωσης και της υποταγής.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Να ευχαριστήσουμε τον Αλέξη Ζήρα γιατί πραγματικά μας έδωσε άλλες διαστάσεις στο θέμα που συζητάμε και επισήμανε τις νέες εξουσιαστικές δομές που έχουν ξεκινήσει με τη νέα τεχνολογία, τις νέες τεχνολογίες που είναι υπερεθνικές, διακρατικές και αόρατες. Δηλαδή ο Μεγάλος Αδελφός εν πλήρη δράσει.

Να συνεχίσουμε με τον δεύτερο ομιλητή, το συγγραφέα Νίκο Κουνενή, ο οποίος θα μιλήσει με θέμα: «Λογοκρισία, αυτολογοκρισία στη δημοσιογραφία και τη δημιουργική γραφή».

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΝΕΝΗΣ

Αν στα δικτατορικά καθεστώτα η λογοκρισία αποτελεί ομολογημένη προϋπόθεση της ύπαρξης –και δυνατότητας διαρκούς αναπαραγωγής– του συστήματος εξουσίας, στο δυτικό αντιπροσωπευτικό σύστημα εμφανίζεται με περισσότερο έμμεσους τρόπους, αφού η θεσμική κατοχύρωση της ελευθερίας του λόγου υποτίθεται πως απαγορεύει ανάλογες «επίσημες» περιοριστικές και αλλοιωτικές παρεμβάσεις.

Υποτίθεται. Διότι η ίδια η θεμελιώδης νομιμοποιητική έκφραση του συστήματος, η εκλογική διαδικασία, αποτελεί την πρώτη απόδειξη σκόπιμης αλλοίωσης της ελευθερίας της έκφρασης, η οποία αναπόφευκτα ακολουθείται από άλλες, της λογοκρισίας και της απαίτησης για αυτολογοκρισία συμπεριλαμβανομένων: ως γνωστόν, οι ψήφοι τις οποίες συγκεντρώνει έκαστο κόμμα πολλαπλασιάζονται με ειδικούς συντελεστές βαρύτητας, που μετατρέπουν τη μειοψηφία του 40% των ψήφων, που κατευθύνθηκαν προς το πρώτο κόμμα, σε απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και την αθροιστική πλειοψηφία του 60% των υπολοίπων, που το αποδοκίμασαν, σε κοινοβουλευτική μειοψηφία. Επιπροσθέτως, χιλιάδες έγκυρες ψήφοι αντιμετωπίζονται ως οιονεί άκυρες, εφόσον κατευθύνθηκαν προς κόμματα τα οποία δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν το αυθαιρέτως απαιτούμενο για την κοινοβουλευτική τους εκπροσώπηση ποσοστό (3% στο ελ-

ληνικό Κοινοβούλιο, 5% στο γερμανικό, 10% στο τουρκικό κ.λπ.), ενώ το ίδιο συμβαίνει και με τη λευκή ψήφο, η οποία παραδίδεται νομίμως στους εκλογείς ως θεμιτή και έγκυρη επιλογή, για να συμπεριληφθεί στη συνέχεια στα άκυρα ψηφοδέλτια.

Δεδομένης αυτής της κραυγαλέα νοθευτικής αφετηριακής διαμεσολάβησης, προς όφελος των συνήθων διαχειριστών της εξουσίας και των διαρκών κοινωνικοπολιτικών τους στοχεύσεων, είναι προφανές πως η λογοκρισία στον Τύπο και στα ηλεκτρονικά Μέσα είναι παρούσα και στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, ως μια ακόμη αναγκαία –αν και επιτυχώς μεταμφιεσμένη– μορφή ελέγχου του δημόσιου λόγου, εν ονόματι της διατήρησης των ισχυόντων πολιτικών συσχετισμών. Η διαφορά με τα μονοκομματικά καθεστώτα έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι η λογοκρισία του δημόσιου λόγου, μαζί με την εκ των άνω εκπορευόμενη απαίτηση άσκησης αυτολογοκρισίας εκ μέρους των ατομικών φορέων του, δεν ασκείται κατά κύριο λόγο από τους μηχανισμούς της εκτελεστικής εξουσίας, αλλά από τους διαμεσολαβητές της δημόσιας έκφρασής της. Αποτελώντας τον βασικό πυλώνα ιδεολογικής και πολιτικής νομιμοποίησης της κυρίαρχης πολιτικής, η πλειονότητα των μεγάλων συγκροτημάτων των ΜΜΕ, συνδεδεμένη με ισχυρές σχέσεις συμφερόντων με τα κόμματα εξουσίας και στρατευμένη στην κυρίαρχη ιδεολογία και στις εξ αυτής εκπορευόμενες πολιτικές, εμφανίζει την εκάστοτε ασκούμενη κυβερνητική πολιτική (ή και την αξιωματικώς αντιπολιτευόμενη και επιφανειακώς διαφοροποιημένη εκδοχή της) ως αυτονόητο μονόδρομο και ενοχοποιεί συλλήβδην τις διαφορετικές απόψεις, λαιδωρώντας τις ως ανεύθυνες, αστήρικτες, γραφικές ή/και επικίνδυνες. Ιδιαίτερα στις μέρες μας, ο οιοιεί θεολογικός λόγος της κυρίαρχης πολιτικής–του απροκάλυπτου, πλέον, νεοφιλελεύθερου φονταμενταλισμού– επιχειρεί να απα-

ξιώσει με κάθε τρόπο τον κριτικό πολιτικό λόγο και τις κοινωνικές και πολιτικές αντιστάσεις που τον συνοδεύουν. Η «κατασκευή συναίνεσης», όπως την χαρακτηρίζει ο Τσόμοκι, αποτελεί ύψιστη προτεραιότητα κυριαρχίας του αγοραίου καπιταλισμού επί του αγρίως πληττόμενου από αυτόν κοινωνικού σώματος και λαμβάνει χώρα μέσω μιας διαρκούς προπαγανδιστικής και ως εκ τούτου αναπόφευκτα λογοκριτικής διαδικασίας. Η σκοπιμώς απλοϊκή, ισοπεδωτική και προσβλητική διαβεβαίωση του Θεόδωρου Πάγκαλου πως «μαζί τα φάγαμε» δε διαφέρει διόλου από χιλιάδες ανάλογες διατυπώσεις των εντεταλμένων κατασκευαστών της κοινής γνώμης, οι οποίοι διαβεβαιώνουν μονότονα από οθόνης και εντύπων πως η ευθύνη για τα παθήματα των καιρών είναι εξίσου μοιρασμένη στον άνεργο, το μισθοσυντήρητο, τον εμποράκο, το μεγαλοεπιχειρηματία και τον υπουργό, οπότε και οι συνέπειες θα πρέπει να επιπέσουν επί της κεφαλής όλων, δηλαδή σχεδόν όλων, και για την ακρίβεια των τριών πρώτων, μια και οι δυο τελευταίοι πρέπει να ενισχυθούν, ως εγγυητές του μονόδρομου της διαρκώς επαναλαμβανόμενης και μηδέποτε επερχόμενης σωτηρίας. Όπως το 'γραφε κι ο Μπρεχτ, «οι χορτάτοι μιλάν στους πεινασμένους για τους σκληρούς καιρούς που θα 'ρθουν». Και οι πεινασμένοι, θα μπορούσε να συνεχίσει κανείς, θα πρέπει να εκπαιδευτούν από εγκεκριμένους δασκάλους ώστε να συνηθίσουν στην ιδέα ότι μόνο οι χορτάτοι μπορούν να σχεδιάσουν έναν λογικό, διέξοδο και ελπιδοφόρο δρόμο, μακράν του οποίου μπορεί να συναντήσει κανείς μόνο την ανευθυνότητα, τον παραλογισμό, το χάος και την καταστροφή.

Στις συνθήκες της σημερινής πρωτοφανούς οικονομικής κρίσης, εν ονόματι της αντιμετώπισης της οποίας καταλύονται όλες οι νομιμοποιητικές βάσεις του πολιτεύματος (με πρώτο το Σύστημα) και οικοδομείται η τάχιστα μετατροπή της χώρας σε

εθελόδουλο τριτοκοσμικό προτεκτοράτο, σημαντικό πλήθος λειτουργών της ενημέρωσης, που εργάζονται σε μεγάλα συγκροτήματα και διατηρούν έναν έντιμο και ακηδεμόνευτο κριτικό λόγο, πιέζονται να αυτολογοκριθούν απειλούμενοι πως, σε αντίθετη περίπτωση (και με δεδομένη την κρίση στο χώρο του Τύπου και την εργασιακή ανασφάλεια που την συνοδεύει), θα εξαφανιστούν από το χώρο. Οι ραγδαίως αυξανόμενες απολύσεις δημοσιογράφων και γελοιογράφων, που αρνούνται να ευθυγραμμιστούν με τον νεοφιλελεύθερο εξουσιαστικό λόγο και μάλιστα τον αντιπαλεύουν χωρίς στρογγυλέματα ή άλλους συμβιβασμούς, είναι ενδεικτικές της εισόδου στην εποχή του «τέλους ανοχής» πολλών συγκροτημάτων απέναντι στις μη ελεγχόμενες από τα ίδια απόψεις και της δρομολόγησης μιας νέας πραγματικότητας στο χώρο του Τύπου, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας θα είναι η μονοφωνική και ευθυγραμμισμένη με τις κυρίαρχες πολιτικές δημοσιογραφία. Εξαιρέσεις φυσικά θα συνεχίσουν να υπάρχουν, αλλά θα επιβεβαιώνουν, ως συνήθως, τον κανόνα.

Στο προαναφερθέν ασφυκτικό πλαίσιο εντάσσεται και η βιομηχανία αγωγών εναντίον δημοσιογράφων και γελοιογράφων εκ μέρους πολιτικών και άλλων δημοσίων προσώπων, οι οποίοι επιχειρούν να λογοκρίνουν τον κριτικό δημοσιογραφικό λόγο τρομοκρατώντας τους εκφραστές του με την απειλή προστίμων ύψους εκατοντάδων χιλιάδων ή και εκατομμυρίων ευρώ. Το μήνυμα εδώ είναι εξαιρετικά σαφές: Ή το βουλώνετε, ή σας εξοντώνουμε.

Σε αντίθεση με τα όσα τραγικά λαμβάνουν χώρα στο χώρο της δημοσιογραφίας, η κατάσταση σε αυτόν της δημιουργικής γραφής είναι λιγότερο δραματική. Αφενός, η ποίηση, η πεζογραφία και το λογοτεχνικό δοκίμιο απευθύνονται σε ένα περισσότερο μνημένο και σαφώς πιο ολιγάριθμο κοινό, και αφετέρου,

από την ίδια τη φύση τους ως καλλιτεχνικά προϊόντα, ασκούν μια διαφορετική και οπωσδήποτε περισσότερο έμμεση επίδραση επί των συνειδησιακών κριτηρίων των αναγνωστών. Η λογοκρισία εδώ μπορεί να εντοπιστεί κυρίως στις παρεμβάσεις ορισμένων εκδοτών, προκειμένου το έργο να αποκτήσει μεγαλύτερη εμπορικότητα, ή στο σκόπιμο «θάψιμο» ενός εκδοθέντος έργου (με την απουσία διαφήμισης ή άλλης προβολής), επειδή για διάφορους λόγους το τελευταίο δεν είναι της απόλυτης αρεσκείας του εκδότη ή δεν έχει μεγάλες πιθανότητες να «περπατήσει» στην αγορά. Εξαιρετικά άσχημες είναι εδώ οι προοπτικές για τους νέους λογοτέχνες, καθώς η οικονομική κρίση οδηγεί πολλούς εκδότες στην απόφαση να μη ρισκάρουν εκδίδοντας βιβλία άγνωστων δημιουργών και να περιοριστούν στις δοκιμασμένες καταθέσεις των ήδη καταξιωμένων. Είναι, δυστυχώς, βέβαιο πως αρκετοί ταλαντούχοι πεζογράφοι και ποιητές της νέας γενιάς δε θα δουν ποτέ το βιβλίο τους τυπωμένο, καθώς το έργο τους θεωρείται εκ των προτέρων βεβαρημένο με ένα δυσβάστακτο οικονομικό ρίσκο. Το γεγονός αυτό είναι πιθανό να ωθήσει την πλέον ευάλωτη συνειδησιακά μερίδα εξ αυτών στην αυτολογοκρισία, προκειμένου να υποβαθμιστεί το αισθητικό αποτέλεσμα των έργων τους, προς όφελος μιας επιτυχημένης αγοραίας συνταγής, ικανής να ανοίξει το δρόμο προς το τυπογραφείο και τα ράφια των βιβλιοπωλείων. Δεδομένου ότι τα τελευταία κατακλύζονται όλο και περισσότερο από ευπώλητα παραλογοτεχνικά υποπροϊόντα, το μέλλον της ποιοτικής δημιουργικής γραφής στη χώρα μας προβλέπεται μάλλον δυσοίωνο και θα κριθεί, και αυτό, από τη διαθεσιμότητα αντίστασης που ενδεχομένως θα επιδείξουν οι δημιουργοί και οι αναγνώστες. Στη μνημονιακώς επιτηρούμενη, μεσοπροθέσμως δυστυχούσα και μακροπροθέσμως μελλοθάνατη χώρα μας, τη διοικούμενη με νεοαποικιακή πυγμή

από τους κυρίους Ράιχενμπαχ, Φούχτελ, Τόμσεν και συντροφιά, η ελπίδα αντιμετωπίζει προβλήματα πρωτοφανούς εξασθένησης. Παρά ταύτα, συνεχίζει να επιμένει στη διατήρηση του εύλογου δικαιώματός της να πεθαίνει τελευταία.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Ο Νίκος Κουνενής νομίζω έθεσε το πολιτικοοικονομικό πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται η χώρα μας σήμερα σε σχέση με τη λογοκρισία, την ασφυκτική πίεση που δέχονται ορισμένοι δημοσιογράφοι, και προχώρησε στο θέμα της κατάστασης των συγγραφέων.

Θα ήθελα να πω κάτι εδώ, Νίκο, σχετικά με το πώς βλέπουμε το θέμα σε σχέση με τους νεότερους συγγραφείς κ.λπ. Και παλαιότερα, δηλαδή πριν από τη δεκαετία του '90, για τους συγγραφείς δεν ήταν τόσο ρόδινα τα πράγματα. Για να βγάλεις μια ποιητική συλλογή, ας πούμε, τη δεκαετία του '70, πλήρωνες εσύ, όπως και τώρα συμβαίνει για πολλούς, ιδίως τους νεότερους.

Να συνεχίσουμε με τον Γιάννη Μπασκόζο, που θα μιλήσει με θέμα: «Λογοκρισία στην παρουσίαση βιβλίων».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΙΑΣΚΟΖΟΣ

Πριν αναπτύξω το θέμα μου, θα ήθελα να θέσω ορισμένα στοιχεία, ορισμένα προαπαιτούμενα της διερεύνησης. Σαφώς οι παρουσιάσεις των βιβλίων, όπως και οι παρουσιαστές, είναι ένας μικρόκοσμος ο οποίος τείνει να εξαφανιστεί. Στην ουσία, η παρουσίαση των βιβλίων καταρρέει μαζί με τη γενική κατάρρευση του κλάδου των εφημερίδων και των περιοδικών.

Πόσες εφημερίδες σήμερα έχουν στήλες για βιβλία, που να ανταποκρίνονται στοιχειωδώς στην ενημέρωση του αναγνώστη; Νομίζω, δηλαδή, ότι η μεγαλύτερη λογοκρισία που επιβάλλει η εποχή της κρίσης είναι αυτή, το ότι δεν υπάρχουν έντυπα στα οποία μπορεί κανείς να παρουσιάσει τα βιβλία του.

Ένα δεύτερο σημείο που θα ήθελα να πω είναι ότι παλιότερα υπήρχε μια διάκριση μεταξύ παρουσίασης βιβλίων και κριτικής. Εντάξει, η κριτική κατείχε τα πρωτεία, με αποτέλεσμα τις παρουσιάσεις να τις κάνουν οι βοηθοί δημοσιογράφοι, να είναι πρόχειρες και τις περισσότερες φορές παρμένες. Αυτό είναι ένα άλλο είδος λογοκρισίας, με την έννοια ότι δεν παρουσιάζεις το βιβλίο, αλλά τη διαφήμιση του βιβλίου, που έχει γράψει κάποιος υπάλληλος που δουλεύει στον εκδοτικό οίκο· πιθανόν δεν είναι αυτό το στίγμα του βιβλίου.

Και δυστυχώς, οι στήλες των περιοδικών και πολλών εφημερίδων είναι γεμάτες ανούσιες παρουσιάσεις που στην πράξη διαστρεβλώνουν, λογοκρίνουν, αποσιωπούν, πέστε το όπως θέλετε,

το βασικό ουσιαστικό ενός βιβλίου. Δηλαδή διαβάζεις μια παρουσίαση και δεν καταλαβαίνεις για τι πράγμα μιλάει το βιβλίο.

Ένα τρίτο σημείο πάλι στα προαπαιτούμενα είναι ότι, όταν μιλάμε για παρουσιάσεις βιβλίων, δεν περιλαμβάνουμε οτιδήποτε τυπώνεται. Κυρίως αναφερόμαστε στην ποίηση, στην πεζογραφία, στα δοκίμια, στις μελέτες. Όμως, υπάρχουν πάρα πολλά βιβλία που παλιότερα δεν παρουσιάζονταν καθόλου, όλα σχεδόν τα χρηστικά βιβλία, τα βιβλία γεύσεων, τεχνολογίας, ψυχολογίας κ.λπ. Αυτά κάποια στιγμή εμφανίστηκαν στις στήλες του Τύπου κυρίως μετά την ανάπτυξη των ενθέτων των εφημερίδων και των διάφορων περιοδικών την περίοδο μετά το '90 και σήμερα με τη συρρίκνωση αυτών των ενθέτων έχουν και αυτά σχεδόν αφανιστεί. Δηλαδή σπανίως τέτοια βιβλία θα παρουσιαστούν οπουδήποτε.

Και ένα τελευταίο που είναι θέμα για συζήτηση, αν υπάρχει ένα είδος λογοκρισίας ή αποσιώπησης, που πιθανόν να χρειάζεται. Βιβλία, δηλαδή, που προπαγανδίζουν το φασισμό, τον ολοκληρωτισμό, τα πορνό, βιβλία που έχουν σχέση με την παραλογοτεχνία κ.λπ.

Νομίζω ότι οι περισσότεροι κριτικοί αυτά τα βιβλία τα παρασιωπούν, πλην ίσως κάποιων εξαιρέσεων. Και είναι ένα ερώτημα, το θέτω, ας πούμε, για παραπέρα συζήτηση.

Τώρα θα πω μερικά πράγματα για την παρασιώπηση ως ένα ισχυρό είδος λογοκρισίας που ισχύει σήμερα. Παρασιώπηση βιβλίου, η κατηγορία που γίνεται για διάφορους λόγους. Μερικοί από τους κυριότερους:

Πρώτον, δεν το επιτρέπει η εργοδοσία. Δεν επιτρέπει η εργοδοσία στον κριτικό παρουσιαστή να γράψει για κάποιο βιβλίο. Γιατί; Γιατί δεν παίρνει διαφήμιση ο εκδότης, γιατί θεωρεί ότι το θέμα είναι πιασάρικο ή συνήθως γιατί είναι ποίηση,

παιδικό βιβλίο, που αυτά ανεξαιρέτως όλοι τα σνομπάρουν.

Δεύτερη κατηγορία, δεν είναι αρεστός ο συγγραφέας του βιβλίου στον κριτικό παρουσιαστή. Πιθανόν γιατί ο παρουσιαστής κριτικός δέχεται τους παραπάνω λόγους της εργοδοσίας, γιατί υπάρχει ίσως μια προσωπική αντιπαράθεση μεταξύ του κριτικού και του συγγραφέα για κάτι, για μια γυναίκα, για μια θέση, για χρήματα, για οτιδήποτε ή γιατί και ο ίδιος ο κριτικός είναι συγγραφέας και θεωρεί ότι το είδος που διακονεί ο άλλος είναι κατώτερο και άρα δεν αξίζει να ασχοληθεί μαζί του και τον θάβει.

Υπάρχει και η παρασιώπηση για λειτουργικούς λόγους. Έχουν αναφερθεί οι κριτικοί πολλές φορές σε αυτό. Ας πούμε ότι ένας κριτικός γράφει σε μια εφημερίδα μια φορά την εβδομάδα· έχει στη διάθεσή του πενήντα περίπου εβδομάδες το χρόνο, για να παρουσιάσει άρα πενήντα βιβλία.

Αν υποθέσουμε ότι παρουσιάζει μόνο ελληνικά βιβλία, θα παρασιωπήσει τουλάχιστον άλλα τριακόσια. Με τι κριτήρια θα τα επιλέξει; Αν τα επιλέξει με καθαρά προσωπικά του κριτήρια, πολύ πιθανόν κάποια που θα παραλείψει είναι αξιόλογα, αλλά δεν ανήκουν στα προσωπικά του κριτήρια.

Αν επιλέξει με κριτήρια ποια είναι πιο δημοφιλή, πιο συζητημένα, θα παρασιωπήσει πιθανόν κάποια λιγότερο δημοφιλή που και αυτά μπορεί να είναι αξιόλογα, αλλά του διαφεύγουν. Αλλά σε κάθε περίπτωση θα κάνει μια αθέμιτη παρασιώπηση εκ των πραγμάτων· είναι μια λειτουργική παρασιώπηση.

Τέταρτον, υπάρχει η παρασιώπηση για ιδεολογικούς και αισθητικούς λόγους. Ας πούμε γιατί ο κριτικός διαφωνεί με την ιδεολογία του συγγραφέα –σε πολλά από τα αριστερά έντυπα μπορεί κανείς να το δει και αντίθετα– ή γιατί ο συγγραφέας μπορεί να αναπτύξει μια θεωρία που δεν ταιριάζει με τη θεωρία που έχει ο ίδιος ο κριτικός ή επίσης γιατί μπορεί να ανήκει σε

μια αισθητική. Έχω ακούσει, ας πούμε, που λένε ότι «είναι πολύ μεταμοντέρνο, εγώ δεν κρίνω μεταμοντέρνα βιβλία». Είναι και αυτή μια κατηγορία.

Τέλος, υπάρχει η παρασιώπηση του άγνωστου λογοτέχνη. Εδώ ακουμπάω λίγο αυτά που είπε ο Νίκος· με τα οφέλη και εγώ διαφωνώ. Ο νέος λογοτέχνης συνήθως, εντάξει, δύσκολα βλέπει να παρουσιάζεται το βιβλίο του. Από την άλλη, όλοι οι νέοι λογοτέχνες θεωρούν ότι είναι εν δυνάμει αξιόλογοι, άρα το βιβλίο τους πρέπει να παρουσιάζεται.

Είναι φυσικό ο κριτικός να υποκύπτει εύκολα στην παγίδα να ξεπεράσει ένα όνομα που δεν το ξέρει. Αν και πιστεύω ότι, αν κάποιος συγγραφέας είναι καλός, κάτι θα ακουστεί, κάποιος θα το διαβάσει, κάποιος θα το πει στον διπλανό του, κάποια στιγμή θα εμφανιστεί. Είναι πολύ δύσκολο να χαθεί εντελώς. Βέβαια, η πλειονότητα των νέων συγγραφέων πιστεύω ότι ανήκει σε αυτή την κατηγορία, χάνονται χωρίς λόγο.

Η αλήθεια είναι όμως ότι όσοι έχουν δουλέψει σε παρουσιάσεις βιβλίων ξέρουν ότι οι εκδόσεις μικρών εκδοτών, οι αυτοεκδόσεις, τα άγνωστα ονόματα κ.λπ. πάνε αξιολογικά στην τελευταία βαθμίδα προτεραιοτήτων στην παρουσίαση. Φυσικά, έχω συναντήσει πολλές φορές και την αγανάκτηση ανθρώπων που, ενώ έχουν πάει σε έναν εκδότη και έχουν πληρώσει για να βγει το βιβλίο τους, απαιτούν να παρουσιαστεί οπωσδήποτε, δηλαδή δε δέχονται την άποψη του παρουσιαστή ή του κριτικού που λέει ότι αυτό εμένα δε με ενδιαφέρει, αυτό το βιβλίο δεν το θέλω, δεν το εκτιμώ.

Υπάρχει, τέλος, και η παρασιώπηση του γνωστού λογοτέχνη. Μερικές φορές, επειδή ένας λογοτέχνης είναι σεβαστός ή σεβάσιμος, ο κριτικός προκρίνει να μην τον στενοχωρήσει ή μερικές φορές λέει: «Δεν αντέχω τη δημόσια γκρίνια του».

προτιμά να αφήσει το βιβλίο του στη σκιά. «Δεν πειράζει, έχω γράψει για τα καλύτερα». Φυσικά, αυτό λειτουργεί διαβρωτικά, γιατί έτσι ο μεν λογοτέχνης ο σεβαστός δικαιώνεται και θεωρεί ότι όλα του τα βιβλία είναι εξίσου καλά έως πάρα πολύ και ότι αδικώς τον κατατρέχουν, δε γνωρίζει ποτέ τα λάθη του, ενώ ο κριτικός πάει να κάνει ένα καλό και τελικά, ας πούμε, κάνει ένα χειρότερο.

Τέλος, υπάρχει η παρασιώπηση κάποιων ειδικών κατηγοριών βιβλίων από την κριτική, ίσως γιατί δεν υπάρχουν, νομίζω, τέτοιοι κριτικοί. Για παράδειγμα δεν υπάρχουν –νομίζω ότι είναι ελάχιστες εξαιρέσεις– βιβλιοκριτικοί για επιστημονικά βιβλία. Αν υπήρχαν και είχαν διαβάσει τα βιβλία που όλοι αυτοί οι οικονομολόγοι τα τελευταία χρόνια γράφουν για την κρίση, θα είχαμε ανακαλύψει τι γράφανε πριν από μερικά χρόνια στα ίδια τους τα βιβλία, θα είχαν δει πόσο πολλά λάθη είναι γεμάτα, πόσο πολλές φορές έχουν πέσει σε λούμπες, πόσο πολλά ιδεολογήματα έχουν διακονήσει, ενώ σήμερα εμφανίζονται είτε ως κήσσορες είτε ως θεράποντες, σαν να μην είχαν κάνει λάθος ποτέ.

Αλλά βεβαίως κανείς δεν είχε βρεθεί, δεν τόλμησε, δεν έχει φτιαχτεί αυτή η κατηγορία των ανθρώπων που κρίνουν τα επιστημονικά βιβλία. Θα μπορούσε να βρει κανείς πολλές υποπεριπτώσεις κριτικής λογοκρισίας και αποσιώπησης σε όλα αυτά που ανέφερα πρωτύτερα, απλώς εγώ ήθελα να δώσω ένα περίγραμμα των δυσκολιών που συναντάει κανείς όταν βρίσκεται σε ένα γραφείο, έχει έναν όγκο βιβλίων δίπλα του και πρέπει να τα παρουσιάσει.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Νομίζω ότι θέλεις να πεις κάτι; Α, συγγνώμη.

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΝΕΝΗΣ: Μια διευκρίνιση, μια και υπήρξαν κάποιες

παρεμβάσεις και της Έλενας και του Γιάννη σε αυτό που είπα. Προφανώς αυτό που είπα είναι μια διάσταση η οποία έχει να κάνει με την οικονομική κρίση και τον περιορισμό των τίτλων των βιβλίων που κυκλοφορούν. Κυρίως έχει να κάνει με το γεγονός ότι από εδώ και εμπρός το εμπορικό κριτήριο, το οποίο πάντα βέβαια πρυτάνευε αν και συνδυαζόταν και με ποιοτικά κριτήρια, το εμπορικό κριτήριο λοιπόν γίνεται δεσπόζον, με αποτέλεσμα πολλοί συγγραφείς να μη βρίσκουν το δρόμο για τα βιβλιοπωλεία όχι γιατί νομίζουν πως είναι καλοί –αυτό συμβαίνει φυσικά έτσι– αλλά ενδεχομένως και γιατί είναι καλοί.

Όλοι μας, φαντάζομαι, έχουμε την εμπειρία των χειρογράφων που μας στέλνονται από νέους συγγραφείς, κάποια από τα οποία μπορεί να μη διαβάζονται καθόλου, κάποια άλλα να είναι μέτρια και κάποια όμως να είναι πολύ καλά.

Εγώ έχω κάνει αρκετές προτάσεις σε εκδοτικούς οίκους για νέους συγγραφείς που μου άρεσαν, που μου είχαν έρθει τα χειρόγρατά τους. Η αποδοχή αυτών των προτάσεων ήταν γύρω στο 50%, ήταν καλή δηλαδή μέχρι πρότινος. Τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, όπως θα έλεγε και ο Αναστασίου για τις γελοιογραφίες του που δε δημοσιεύονται, από τις δεκατρείς προτάσεις που έχω κάνει απορρίφθηκαν οι δεκατρείς.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Ο Γιάννης Μπασκόζος πραγματικά από την πλούσια εμπειρία που έχει στο χώρο του βιβλίου μάς έδωσε μια εικόνα του τι συμβαίνει, με την οποία εγώ συμφωνώ απολύτως.

Και από τη δικιά μου πολύχρονη εμπειρία σε αυτό τον τομέα, οι αρχισυντάκτες των εφημερίδων και οι διευθυντές θεωρούσαν πάντα τα πολιτιστικά και ιδιαίτερα το βιβλίο όχι μόνο τον φτωχό συγγενή. Δηλαδή υπήρχε μια ενδόμυχη και εκφρασμένη πολλές

φορές περιφρόνηση στη δουλειά των δημοσιογράφων των πολιτιστικών τομέων και του βιβλίου.

Απόδειξη ότι πρώτο πράγμα που κάνουν, μόλις τα οικονομικά των εφημερίδων ή των ιστοσελίδων στριμώχνονται, είναι να κόβουν τις πολιτιστικές σελίδες και πρώτα τις σελίδες του βιβλίου. Και θα αναφέρω το παράδειγμα της *Καθημερινής*, η οποία έκοψε από το καλοκαίρι τη σελίδα βιβλίου κάθε Τρίτη και όχι μόνο αυτό.

Να κλείσω εδώ με τον κριτικό της λογοτεχνίας και συγγραφέα, τον Κώστα Βούλγαρη, ο οποίος θα μιλήσει με θέμα: «Εύνοια και δυσμένεια του Τύπου σε είδη λογοτεχνίας».

ΚΩΣΤΑΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ

Το θέμα της παρέμβασής μου, όπως μου ανατέθηκε από τους διοργανωτές, με αυτόν ακριβώς τον τίτλο, «Εύνοια και δυσμέμεια του Τύπου σε είδη λογοτεχνίας», αποτυπώνει μια ολόκληρη αντίληψη και, με τα συμφραζόμενα που ενεργοποιεί, σχεδόν απαντά προκαταβολικά στα εννοούμενα ερωτήματα. Ήδη ο τίτλος υπαινίσσεται ότι κάποια λογοτεχνικά είδη, όπως για παράδειγμα το μυθιστόρημα, το δημοσιογραφικό χρονικό, οι βιογραφίες, απολαμβάνουν την εύνοια του Τύπου, ενώ άλλα είδη, λιγότερο εμπορικά, ενδεχομένως και ευγενέστερα, όπως για παράδειγμα η ποίηση, το διήγημα, το λογοτεχνικό δοκίμιο, βρίσκονται σε δυσμέμεια. Οι αιτίες που συμβαίνει αυτό αφορούν την εμπορικότητα του κάθε είδους, ίσως όμως και κάποια εγγενή προκατάληψη απέναντι στις τέχνες, όσων κατέχουν την εξουσία του Τύπου. Εξαιρούνται βέβαια οι «καλοί», φέρ' ειπείν τα λογοτεχνικά περιοδικά, καθώς και κάποιες σελίδες βιβλίου, όπως για παράδειγμα αυτές της *Αυγής*, τις οποίες επιμελούμαι, και ως φορέα αυτής της εξαίρεσης μου ανετέθη να αναπτύξω το συγκεκριμένο θέμα.

Όλα αυτά όντως περιγράφουν μια πραγματικότητα και αρκετές παθολογίες, όμως πρόκειται για τη μισή αλήθεια. Γιατί, με βάση την αντίληψη που κυριαρχεί σήμερα στη λογοτεχνική συντεχνία, όποιος έχει γράψει μερικά υποφερτά ή συμπαθητικά ποιήματα και δεν ανακηρύχτηκε ύπατος των συγγραφέων, διακιοείται να νιώθει θύμα της εμπορευματοποίησης της τέχνης,

ο κάθε άδοξος ηθογράφος του βουνού και του λόγγου, της πλατείας Ομονοίας ή της κρεβατοκάμαρας, να νιώθει επίσης θύμα του σταρ σίστεμ, ο κάθε συγγραφέας ιστορικών μυθιστορημάτων να νιώθει προδομένος από την άκαρδη Κλειώ αυτοπροσώπως, και όλοι μαζί να νιώθουν, ως διάκονοι της τέχνης, ολίγον επικίνδυνοι για το «κατεστημένο», όπως μαρτυρεί και ο ισχνός, υποτυπώδης, αλλά δεόντως «αντιστασιακός» λόγος τους, όποτε επιχειρούν να μιλήσουν για τη λογοτεχνία. Πρόκειται για μια ξεθυμασμένη νεορομαντική αντίληψη, που συναρθρώνεται με την επίσης κυρίαρχη ιδεολογία του μακρυγιαννισμού, καταλήγοντας έτσι στην εθνική νεύρωση του «ανάδελφου έθνους» και στις δακρύβρεχτες λυρικές κορώνες για την παραπεταμένη ποίηση και τους αναξιοπαθόντες συγγραφείς.

Αυτή η αντίληψη, για να αναπαραχθεί, χρειάζεται μια σειρά από βολικές ιδεοληψίες, που συσκοτίζουν τα δεδομένα, τα οποία φυσικά άλλα μαρτυρούν. Για παράδειγμα, οι παραχωρήσεις υπέρ της εμπορικότητας και εις βάρος της ποιότητας, που όντως συμβαίνουν, δεν περιορίζονται στις εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας. Εδώ και κάμποσα χρόνια, τα πιο γνωστά λογοτεχνικά περιοδικά κυκλοφορούν μόνο αν έχουν κάποιο αφιέρωμα, το οποίο απαραίτητως αφορά έναν πολύ γνωστό συγγραφέα ή ένα πιασάρικο θέμα, για το οποίο γράφουν κυριολεκτικά οι πάντες, ενώ πάντα προσφέρεται μαζί κι ένα CD, όπου διαβάζει ένας γνωστός ηθοποιός. Και σχεδόν πάντα, πρόκειται για αφιερώματα χωρίς κανένα λογοτεχνικό διακύβευμα. Από όλα δε τα περιοδικά έχει εγκαταλειφθεί ο ουσιαστικός ρόλος τους, που είναι να ανακαλύπτουν, να επιλέγουν, να προτείνουν και να επιβάλλουν καινούργιους συγγραφείς, με κριτήρια αμιγώς αισθητικά.

Δεύτερο παράδειγμα, το γεγονός ότι οι κριτικοί λογοτεχνίας που γράφουν στις εφημερίδες, στενάζοντας κάτω από τη δαμό-

κλειο σπάθη της εμπορικότητας, όταν γράφουν στα λογοτεχνικά περιοδικά γράφουν για τα ίδια ή απολύτως ανάλογα βιβλία, και γράφουν ακριβώς τα ίδια πράγματα, με τα ίδια αναλυτικά εργαλεία, με την ίδια γλώσσα. Τέτοια «από το παράθυρο» δικαίωση και νομιμοποίηση των ιδεολογικών μηχανισμών που συνιστούν τα μεγάλα εμπορικά ΜΜΕ δε θα μπορούσε να σκεφτεί ούτε ο πιο διεστραμμένος τους.

Τρίτο παράδειγμα, τα αυξανόμενα με ρυθμούς γεωμετρικής προόδου λογοτεχνικά βραβεία, τα οποία κανένας «κακός» δεν καθιέρωσε, αλλά προκύπτουν μέσα από τους κόλπους της λογοτεχνικής συντεχνίας ή με τη συνέργειά της, προκύπτουν από την «επαιτεία της αναγνώρισης», όπως το είπε ο Βύρων Λεοντάρης. Και εκεί η ποίηση υπολείπεται της πεζογραφίας, το δοκίμιο σπανίζει, αλλά κυρίως απουσιάζουν τα κριτήρια, απουσιάζει ο κριτικός λόγος επί των βραβευομένων βιβλίων, και έτσι νομιμοποιείται και αναπαράγεται απρόσκοπτα η αυθαιρεσία του «μου αρέσει – δε μου αρέσει», δηλαδή ο πιο ασφαλής δρόμος για να οδηγηθεί ο αναγνώστης αποκλειστικά στα «ευπώλητα» είδη λόγου.

Όμως, όλη αυτή η συνθήκη, για να εμπεδωθεί ως κοινωνική ταυτότητα, δηλαδή ως λογοτεχνική συντεχνία, χρειάζεται απαραίτητως και έναν ευδιάκριτο «εχθρό». Ποιος είναι αυτός; Εκείνη η λογοτεχνία που βρίσκει μόνη της το δρόμο προς το μεγάλο αναγνωστικό κοινό, δηλαδή τα ευπώλητα βιβλία της λαϊκής (της ποπ, αν προτιμάτε) πεζογραφίας της εποχής μας, τα οποία βιβλία, από άποψη λογοτεχνική, δεν έχουν ουσιαστικές διαφορές από αυτά των «σοβαρών» συγγραφέων, διαφορές με βάση τις οποίες μπορεί κανείς να διακρίνει την τέχνη από τη μη τέχνη. Αντίθετα, παρουσιάζουν άπειρες ομοιότητες. Η ταμπέλα, ο χαρακτηρισμός του καθενός και της καθεμιάς οφείλεται περισσότερο στις δημόσιες σχέσεις του και στην κουτοπονηριά του, ακό-

μα και στον εκδότη του, παρά σε ποιοτικά κριτήρια. Άλλωστε, τη στιγμή που ζούμε την ιστορική κόπωση της λογοτεχνίας πλοκής και μονοφωνικών χαρακτήρων, όπως διαπιστώνεται από τόσες και τόσες θεωρητικές μελέτες, πώς μπορούν να μπουν σαφείς διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε τρέχοντα βιβλία, αφηγηματικά τόσο υποτυπώδη, αλλά και τόσο ομοειδή; Τα μυθιστορήματα των «σοβαρών», όπως και αυτά της λαϊκής πεζογραφίας, απλώς αφηγούνται μια ιστορία, μέσα από τη δράση κάποιων χαρακτήρων, με γλώσσα βατή και κατά το δυνατόν άμεση, με ρυθμό λίγο αργό ή λίγο πιο έντονο, με ήπιο φλουτάρισμα των εικόνων, κατά προτίμηση με λυρικές-ονειρικές και σπανιότερα σουρεαλιστικές «πινελιές», με τα συνήθη φλας-μπακ και τις αναμενόμενες ανατροπές. Και αυτό είναι όλο. Ως αφηγήσεις είναι ομοειδείς των καλών τηλεταινιών και των προσεγγμένων χολιγουντιανών περιπετειών, τις οποίες όλοι πιστεύω πως παρακολουθούμε, τουλάχιστον στην τηλεόραση.

Έτσι, οι κατά καιρούς αψιμαχίες και συκοφαντίες των «σοβαρών» (επίδοξων) εμπορικών συγγραφέων κατά της λαϊκής, όντως εμπόρικής πεζογραφίας δεν αφορούν την τέχνη του λόγου και το μέλλον της, αλλά μια θέση στη λίστα των ευπώλητων. Πρόκειται δε για σκιαμαχίες, αφού το αποτέλεσμα το ξέρουμε εκ των προτέρων: στο φαντασιακό της λογοτεχνικής συντεχνίας, καθώς και στο πεδίο των μικροαστικών συμβολισμών, οι «καλοί» θα κατατροπώσουν τους «κακούς» (όπως ακριβώς και στα βιβλία τους). Το αποτέλεσμα το εγγυώνται οι βέλτιστες και πολυποικίλες σχέσεις των «καλών» με τα πολιτιστικά τμήματα των εφημερίδων, με τα λογοτεχνικά περιοδικά, εσχάτως και με τις τηλεοράσεις, ενίοτε με πανεπιστημιακά τμήματα φιλολογίας, πάντα με όλους τους διαθέσιμους κρατικούς και άλλους μηχανισμούς, ανυπερθέτως δε με την αθλιότητα που ονομάζεται ΕΚΕ-

ΒΙ. Άλλωστε, αυτές οι σχέσεις είναι που τους καθιστούν «σοβαρούς». Κάπως έτσι, με τις ευγενέστερες των προθέσεων και σχεδόν ανεπαισθήτως, εμποδώνεται μια караμπινάτη, ανοιχτή μορφή λογοκρισίας, των «σοβαρών» πεζογράφων κατά της λαϊκής πεζογραφίας της εποχής μας, μια λογοκρισία που ως συνενοχή αναπαράγει και συνέχει τη λογοτεχνική συντεχνία. Μια λογοκρισία που πραγματώνεται με αποκλεισμούς: από σελίδες εφημερίδων και περιοδικών, από λίστες βραβείων, από το λόγο περί λογοτεχνίας, που έτσι κι αλλιώς είναι ο *τρέχων* λόγος, περί της *τρέχουσας* λογοτεχνίας.

Κατ' ουσίαν, και οι μεν και οι δε επιχειρούν να γράψουν αστικό μυθιστόρημα, το οποίο στα καθ' ημάς δεν ευδοκίμησε έπειτα από τόσες δεκαετίες μοντερνισμού, και ακόμη και σήμερα, στη μεταμοντέρνα εποχή, συνεχίζουν να το ψάχνουν αγχωτικά οι περισσότεροι πεζογράφοι, οι εκδότες και σχεδόν όλοι οι κριτικοί. Σε αυτή τη μάταια και μάλλον εκπρόθεσμη αναζήτηση του αστικού μυθιστορήματος συμπίπτουν και αναλώνονται οι «σοβαροί» και οι λαϊκοί μυθιστοριογράφοι, βουλιάζοντας στην ατελεσφορία. Επειδή όμως η συνάντηση με το μεγάλο κοινό, η «ευπωλησία», για το αστικό μυθιστόρημα είναι συνθήκη εκ των ων ουκ άνευ, το γεγονός ότι την διαθέτει άνετα η λαϊκή πεζογραφία βιώνεται ως απειλή από τους «σοβαρούς», ως προβάδισμα προς το επιζητούμενο αστικό μυθιστόρημα. Έτσι, ως απάντηση, εκτρέφουν και ασκούν αυτή τη σημαντική, για τα λογοτεχνικά μας ήθη, μορφή λογοκρισίας έναντι της λαϊκής πεζογραφίας, άσχετα αν το αστικό μυθιστόρημα παραμένει, και θα παραμείνει, ανεύρετο για όλους. Άλλωστε, οι καθωσπρέπει, μικρομεσοαστικού ορίζοντα αφηγήσεις όλων των μέχρι τώρα «σοβαρών» της πεζογραφίας μας, αλλά και οι «λαϊκές» αφηγήσεις, που και αυτές έχουν μακρά ιστορία, ποτέ δεν αξιώθηκαν την πληρότητα και τη λειτουργία του αστικού μυθιστορή-

ματος. Απόδειξη, το γεγονός ότι κανένας λογοτεχνικός «χαρακτήρας» δεν έχει μέχρι τώρα σφραγίσει και δεν έχει οργανώσει το νεοελληνικό φαντασιακό, παρά μόνο οι κινηματογραφικοί χαρακτήρες του Αυλωνίτη, του Φωτόπουλου και των υπολοίπων.

Αν αποστασιοποιηθούμε από τη λογοτεχνία ως καταναλωτικό προϊόν και πολιτισμικό φαινόμενο, και την προσεγγίσουμε με κριτήρια αισθητικά, τότε η «Εύνοια και δυσμένεια του Τύπου σε είδη λογοτεχνίας» αποκτά και μια άλλη διάσταση. Για παράδειγμα, δεν ενδιαφέρει καθόλου η σημασία και η έκταση που δόθηκε τα τελευταία είκοσι, είκοσι πέντε χρόνια στα ποιητικά βιβλία συνολικά, αλλά αν αναδείχτηκαν εκείνα που προώθησαν τη γλώσσα της ποίησης. Και εν προκειμένω, από την άποψη όχι των ποιητών που ενδιαφέρονται για το βιβλιαράκι τους αλλά από την άποψη της ποίησης, είναι τελείως αδιάφορο αν αφιερώθηκαν πεντακόσιες σελίδες, ή καμία σελίδα, σε συλλογές νεοτέρων, οι οποίοι επαναλαμβάνουν αμέριμνα τον Σεφέρη, τον Αναγνωστάκη, τον Κοντό ή τη Ρουκ. Από την άποψη της ποίησης, το κριτήριο είναι πόσες σελίδες αφιέρωσαν τα ένθετα των εφημερίδων και κυρίως τα λογοτεχνικά περιοδικά, για παράδειγμα, στον Ηλία Λάγιο. Εδώ, ο απολογισμός είναι τραγικός. Τραγικότερο όμως, και ίσως ενδεικτικότερο, είναι ένα άλλο παράδειγμα.

Για την πεζογραφία του Θανάση Βαλτινού έχουν γραφεί πάρα πολλές σελίδες, σε βαθμό που να μπορεί να θεωρηθεί ως ένας συγγραφέας ευνοημένος από τη δημοσιότητα. Αν όμως δει κανείς τι ακριβώς έχει γραφεί, θα διαπιστώσει ότι η συντριπτική πλειονότητα των κειμένων μιλά για έναν συγγραφέα που με αδρές γραμμές αναδεικνύει το λυρισμό της ελληνικής υπαίθρου και της πετραιάς μοίρας, που με όχημα τη δωρικότητα της γραφής του

ανακαλεί εκείνη την ανεπανάληπτη αψίδα του επαρχιακού προφορικού λόγου, και άλλα τέτοια. Εν ολίγοις, ο Βαλτινός έχει εισπραχτεί ως ένας συγγραφέας πάνω κάτω σαν τον Ηλία Παπαδημητρακόπουλο, τον Χριστόφορο Μηλιώνη ή τον Σωτήρη Δημητρίου, ενδιαφέροντες συγγραφείς και οι τρεις, αλλά με τους οποίους δεν έχει καμιά απολύτως σχέση. Η λογοτεχνική μας συνθήκη, η κριτική αλλά και η φιλολογική, όλα αυτά τα χρόνια αρνείται να αποδεχτεί και να κρίνει τον Βαλτινό ως μεταμοντέρνο συγγραφέα, το δε είδος που γράφει ως μεταμυθοπλασία. Προσπερνά δε, κλείνοντας πεισματικά τα μάτια, τις τεχνικές της πολυφωνίας και της διακειμενικότητας, που χαρακτηρίζουν τη μεταμυθοπλασία του Βαλτινού. Όλα αυτά τα χρόνια, συνεργούντος και του ιδίου, τον επαινεί και τον βραβεύει για κάτι άλλο από αυτό που είναι: Φανταστείτε έναν γευσιογνώστη που αποφαίνεται επί των οργανοληπτικών χαρακτηριστικών ενός κρασιού, το οποίο θεωρεί πως είναι για παράδειγμα Σαμιώτικο, δηλαδή κρίνει τη γλυκύτητά του ή το χρώμα του ως Σαμιώτικου, ενώ πρόκειται για Καμπερνέ... Αυτή, λοιπόν, η δεύτερη μορφή «δυσμένειας» αφορά τις αισθητικές τομές που συνέβησαν τα τελευταία χρόνια, είναι γενικευμένη, και επίσης καταλήγει σε οιονεί λογοκρισία.

Η κυρίαρχη σήμερα λογοτεχνική αντίληψη όντως εκφράζεται με όρους «εύνοιας» και «δυσμένειας», όρους που παραπέμπουν σε σχέσεις εξουσίας και καθόλου στη λογοτεχνία ως καλλιτεχνικό γεγονός. Είναι μια καθεστωτική αντίληψη, που φυσικά δεν περιορίζεται στους μηχανισμούς των «υψηλών κλιμακίων», αλλά αποτελεί το τοιμέντο, όπως το είπε ο Γκράμσι, που συνέχει όλη τη λογοτεχνική συνθήκη. Όμως, ένα λογοτεχνικό βιβλίο, ένα ποίημα, ένα δοκίμιο, νοούμενο ως έργο τέχνης, είτε θα πορεύεται σε γνωστούς δρόμους, αναμασώντας έτοιμες φόρμες, αναπαράγοντας κυρίαρχα στερεότυπα, διακοσμώντας και ανακου-

φίζοντας την καθημερινότητα, είτε θα υπερβαίνει την κρατούσα αισθητική, θα αναζητά το καινούργιο, θα δημιουργεί τον επόμενο κρίκο στη διαδικασία της τέχνης, εγκαθιδρύοντας καινούργιες μορφές, δηλαδή σχέσεις της ανθρώπινης αντίληψης με την πραγματικότητα. Ή τουλάχιστον θα προσπαθεί. Θα κομίζει εις τέχνην, όπως το είπε ο Καβάφης. Και σχεδόν πάντα, τουλάχιστον από την εποχή του Ροϊδη και μετά, όλα αυτά δε γίνονται με τους όρους της προσχηματικής, αλλά και καθεστωτικής κοσμιότητας που περιγράφει το δίπολο «εύνοια-δυσμένεια». Γίνονται με όρους αντιπαλότητας και πολεμικής, συχνά με έπαρση και απολυτότητα· συνήθως το θάρρος δεν αρκεί, αλλά χρειάζεται θράσος και υπερβολή, ενίοτε ειρωνεία και χλευασμός, απαιτούνται επιλογές και διακρίσεις, λαμβάνουν χώρα αποκλεισμοί και εξοντώσεις, και όλα όσα ωραία διαβάζουμε στην ιστορία των καλλιτεχνικών κινημάτων. Όλα όσα περιγράφουν την ιστορική διαδρομή της λογοτεχνίας, όχι ως γαϊτανάκι ποιητικών απαγγελιών, μικροαστικών τεϊών, τελετών βραβεύσεως και εσπερινών περιπάτων, αλλά ως ακολουθία αισθητικών τομών και ρήξεων.

Με φόντο αυτή την εικόνα της λογοτεχνίας, σας ζητώ να ανεχτείτε την παρέμβασή μου, το γεγονός δηλαδή ότι προτίμησα να πω τα όσα αντιρρητικά και αποδομητικά είπα, αντί να ξιφουλκήσω εκ του ασφαλούς κατά των εκ προοιμίου «κακών», στάση που θα μου εξασφάλιζε μια αυτόχρονα τιμητική θέση ανάμεσα στους «καλούς». Με φόντο αυτή την εικόνα της λογοτεχνίας, εύκολα μπορεί να δει ο καθένας γιατί θεωρώ τους «καλούς», δηλαδή τους δημοσιογράφους, τους συγγραφείς, τους ανθρώπους των λογοτεχνικών περιοδικών, το ίδιο υπεύθυνους με τους «κακούς», το ίδιο αδιάφορους απέναντι στη λογοτεχνία ως τέχνη, το ίδιο αδιάφορους για τη λογοτεχνία ως τέχνη.

Παρ' όλα αυτά, παραμένει αναπάντητο ένα ερώτημα εύλογο.

Ο αποκλεισμός, ο ρατσισμός απέναντι στη λαϊκή πεζογραφία, έχει ως κίνητρο μια θέση στη λίστα των ευπώλητων. Επιπλέον, έτσι περιχαρακώνεται και αναπαράγεται η λογοτεχνική συντεχνία. Ωραία! Μέχρις εδώ υπάρχει μια κάποια λογική, ένα αποτέλεσμα, ένα όφελος. Όμως, τι προσδοκά η λογοτεχνική συντεχνία, όταν ασκεί τη δεύτερη μορφή λογοκρισίας, την αισθητική λογοκρισία; Δηλαδή, τι προσδοκούν κριτικοί λογοτεχνίας, πανεπιστημιακοί φιλόλογοι, εκδότες και διευθυντές περιοδικών, βραβευτές κ.λπ., άνθρωποι κατά τεκμήριο σοβαροί, που γνωρίζουν δε επαρκώς την ιστορία της λογοτεχνίας, δηλαδή γνωρίζουν τους νόμους αυτής της διαδικασίας, στην οποία τώρα μετέχουν οι ίδιοι; Μα δεν καταλαβαίνουν ότι εκτίθενται; Ότι κάποτε θα κριθούν; Φυσικά και καταλαβαίνουν, φυσικά και γνωρίζουν ποια είναι τα σημαντικά λογοτεχνικά συμβάντα και διακυβεύματα της εποχής μας. Άρα; Γιατί δεν αναμετρώνται μαζί τους; Γιατί δεν τα αναδέχονται; Απλούστατα, γιατί κάτι τέτοιο έχει κόστος, τινάζει στον αέρα ισορροπίες, καριέρες, έντυπα, τους βγάζει εκτός ή, έστω, στο περιθώριο των κοινωνικών συναναστροφών. Έτσι, σκεπτόμενοι ως τυπικοί μικρομεσααστοί, καταλήγουν πως είναι προτιμότερο να ποντάρει κανείς στην «αθωότητα της άγνοιας». Και εν προκειμένω, αν ο προαναφερθείς Λάγιος, και πας όμοιός του, εξωθηθεί στην αφάνεια, οι συγκαίρινοί του ουδεμία ευθύνη φέρομεν, που δεν καταλάβαμε ότι υπήρξε. Αυτός ήταν ο «αντιληπτικός ορίζοντας» της εποχής μας. Αν ο προαναφερθείς Βαλτινός, και πας όμοιός του, συνεργήσει στην ανώδυνα, ψευδεπίγραφη είσπραξή του, στον αισθητικό ευνουχισμό του, ομοίως. Παρότι λοιπόν ξέρουμε ή, έστω, υποψιαζόμαστε τι συμβαίνει και τι μέλλει να συμβεί, εμείς από τη μια βολευόμαστε στο παρόν, απολαμβάνοντας ό,τι μπορούμε, όσο μίζερο κι αν είναι, και κυρίως απολαμβάνοντας το δικαίωμα στη νωχέλεια, και από την άλλη παραμένουμε αθώοι στο μέλλον, έστω «εν πλήρει συγχύσει» αθώοι. Κανείς δεν μπορεί

να μας κατηγορήσει που δεν υπερέβημεν τα αισθητικά κριτήρια της εποχής μας... Αλί και τρισαλί σε όποιους τολμήσουν να σπάσουν το πέπλο της συννεοχής και της συνακόλουθης σιωπής, να μιλήσουν για τις τομές και τις υπερβάσεις όταν αυτές συμβαίνουν, μέσα στη συγχρονία. Και επειδή όλοι γνωρίζομαστε, όλοι γνωρίζετε, πολύ καλά, σε τι ακριβώς αναφέρομαι.

Συνοψίζω: Η «δυσμένεια» του «μέσου όρου», όπως ασκείται από εφημερίδες, λογοτεχνικά περιοδικά, λογοτεχνικά βραβεία, κριτικά κείμενα, βιβλιοπαρουσιάσεις, ημερίδες και όλα όσα ορίζουν τη λογοτεχνική συνθήκη, στοχεύει προς δυο κατευθύνσεις, προς δυο «εχθρούς»: αφενός, προς τη λαϊκή, την όντως εμπορική πεζογραφία του «περιεχομένου» (για να προστατευτεί η ομολογητή αλλά εμπορικά ατελέσφορη πεζογραφία των «σοβαρών» και η παρεπόμενη συντεχνία), και αφετέρου, προς εκείνη τη λογοτεχνία που είναι αποτέλεσμα και τεκμήριο της αγωνίας της μορφής (γιατί η προσέγγισή της απαιτεί θεωρητική ενημέρωση, κριτική εγρήγορση, θάρρος γνώμης και άλλα κοπιώδη και επικίνδυνα πράγματα). Και είναι λογοκρισία το όνομα που της πρέπει αυτής ακριβώς της «διμέτωσης» συνθήκης, η οποία ως αντίληψη, ως ιδεολογία, ως αισθητική, ως κοινωνική αναφορά, αποτυπώνει μια ολόκληρη ιστορική περίοδο υπεραξίωσης, κυριαρχίας και περιχαράκωσης της «μεσαίας τάξης», και εν γένει του «μεσαίου χώρου». Μα αυτή είναι μια άλλη συζήτηση, που χρειάζεται άλλες προϋποθέσεις για να διεξαχθεί.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Έχουμε ένα δεκάλεπτο για ερωτήσεις. Όποιος θέλει κάτι να πει ή κάτι να ρωτήσει τους συμμετέχοντες στο πάνελ. Πείτε μας το όνομά σας.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΦΟΥΡΤΟΥΝΑΣ: Λέγομαι Στέλιος Φουρτούνας, κανείς δε με ξέρει, πρώτη φορά με βλέπετε, το έχω συνηθίσει, το δέχομαι.

Άκουσα θαυμάσια πράγματα και ανησύχησα με τον τελευταίο κύριο, γιατί πιθανόν να εμπίπτω και εγώ σε αυτό που μέλλει να συμβεί και τρομάζει τους πάντες.

Προσπαθώ εδώ και επτά χρόνια να ενημερώσω τους ανθρώπους. Καταγγέλλω εδώ και χρόνια ότι μου ανοίγουν είκοσι χρόνια το σπίτι μου και μου κλέβουν μια τεράστια συλλογή από δίσκους, τη μεγαλύτερη συλλογή δίσκων που υπάρχει. Καταγγέλλω ότι με διασύρουν χωρίς να ξέρω πώς, για να με απαξιώσουν.

Ενημερώνω χρόνια όλα τα Μέσα Ενημέρωσης και δε μου απαντάει κανείς. Παραδόξως, όλα τα Μέσα Ενημέρωσης διαφήμιζαν το μαγαζί μου που ήταν σε αυτόν το δρόμο, με αντίκες, διαφήμιζαν το σπίτι μου και τη δισκοθήκη μου. Όταν τους είπα ότι τα έχασα όλα αυτά, εξαφανίστηκαν. Τώρα ζω αποκλεισμένος στο σπίτι και, ακούστε και προσέξτε, δεν έχω πρόσβαση στο Διαδίκτυο, δεν μπορώ να στείλω e-mail, δεν μπορεί να μου στείλει κανείς e-mail, ελέγχεται το τηλέφωνό μου.

Και όταν αποφάσισα να κάτσω να γράψω αυτά που μου συμβαίνουν και να τα μοιράζω από εδώ και από εκεί και ενοχλήθηκαν κάποιοι, μου ελέγχουν και αυτά που γράφω, τα αλλάζουν στο κομπιούτερ μου και δεν μπορώ να τα τυπώσω στον εκτυπωτή μου.

Το θέμα είναι ότι δεν μπορώ να επικοινωνήσω με τους κυρίους δημοσιογράφους ή με τους κυρίους συγγραφείς να ρωτήσω από περιέργεια: Αυτά τα ορνιθοσκαλίσματα που κάθομαι και γράφω τα έχει διαβάσει κανείς, του έχουν φανεί αστεία, του έχουν φανεί γελοία, του έχουν φανεί ενδιαφέροντα; Έχω την περιέργεια ότι τόσα χρόνια κάθομαι και γράφω, ενώ δε γεννήθηκα να γίνω συγγραφέας, αλλά κάποιος πρέπει να μου πει: «Κάτι διάβασα, κάτι κατάλαβα». Δεν ξέρει κανείς τίποτα.

Αν ξέρετε κάτι, θα σας δώσω μερικά δείγματα τώρα φεύγο-

ντας και θα μου πείτε κάποια στιγμή αν αξίζει τον κόπο να ενημερώνω τον κόσμο γι' αυτό που μου συμβαίνει.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Εντάξει, κύριε Φουρτούνα, σας ευχαριστούμε πολύ.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΦΟΥΡΤΟΥΝΑΣ: Ευχαριστώ πολύ. Μπορώ να δώσω κάποια στιγμή σε εσάς και στους κυρίους από ένα αντίγραφο από αυτά τα κείμενα;

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Δώστε μας, εντάξει.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΦΟΥΡΤΟΥΝΑΣ: Ευχαριστώ πολύ.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Κάποιος άλλος κύριος θέλει να ρωτήσει κάτι; Η κυρία.

ΜΙΜΗ ΤΟΥΦΕΞΗ: Είμαι δημοσιογράφος και όχι συγγραφέας. Είμαι η Μιμή Τουφεξή και τυχαίνει να είμαι και Πρόεδρος του Δευτεροβάθμιου Πειθαρχικού Συμβουλίου της ΕΣΗΕΑ.

Έχω μια απορία, διπλή απορία σχετικά με το χώρο του βιβλίου. Ήθελα να ρωτήσω κατά πόσο τα νούμερα που βλέπουμε κάθε τόσο τυπωμένα σε κάθε βιβλίο, ότι το τάδε βιβλίο είναι η τόση έκδοση ή τόση χιλιάδα ή τόση εκατοντάδα, ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα;

Και κατά δεύτερον, ένα άλλο πιο ευρύ ερώτημα: Κατά πόσο το αναγνωστικό κοινό μπορεί να επιβάλει αυτό την άποψή του για την έκδοση κάποιων βιβλίων, και μιλώ για νέους συγγραφείς βέβαια, γιατί οι κλασικοί έχουν την αξία τους και τη θέση τους, εν αντιθέσει με τα συμφέροντα και τα διαπλεκόμενα τα

οποία προφανώς επιβάλλουν εκδόσεις και βιβλία και συγγραφείς και νομίζω και εθίγησαν και κάπως έτσι κομψά από τους ομιλητές, οι οποίοι είναι και πιο ειδικοί.

Δηλαδή, ακούμε στις παρέες ότι το τάδε βιβλίο είναι καλό, αλλά αυτό αντιστοιχεί πράγματι σε μια γενικότερη εντύπωση και αίσθηση που προκαλείται από τους αναγνώστες του βιβλίου ή εκεί πέρα εξέχων λόγος αυτής της άποψης είναι η διαφήμισι;

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Να απαντήσετε, ποιος θέλει να απαντήσει; Ο κύριος Μπασκόζος.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΙΑΣΚΟΖΟΣ: Για το πρώτο, είναι θέμα εκδότη. Είναι κοινό μυστικό βέβαια ότι κάποιοι εκδότες τα φουσκώνουν, γράφουν επάνω, μάλλον υπάρχουν δυο κατηγορίες φουσκώματος: η μια κατηγορία απευθύνεται στο κοινό και λέει ότι τυπώθηκε σε 50.000 κομμάτια. Ποιος το ξέρει ότι τυπώθηκε σε 50.000 κομμάτια, αλλά είναι ένα διαφημιστικό.

Η δεύτερη κατηγορία είναι προς το συγγραφέα, δηλαδή στο συγγραφέα του λέει: «Μια έκδοση πουλήσαμε, τι να κάνουμε;». Βέβαια, αυτός μπορεί να την έχει ανατυπώσει άλλες τέσσερις, αλλά αυτά δεν ελέγχονται και σε αυτό ευθύνεται βέβαια σε ένα βαθμό και το θεσμικό σύστημα και ευθύνεται και η Εταιρεία Συγγραφέων, που δεν έχει επιβάλει στους εκδότες, γιατί παλιότερα έπρεπε να πάει ο συγγραφέας στον εκδότη να υπογράψει όλα τα αντίτυπα κ.λπ., πράγμα που για λόγους χρόνου κ.λπ. δε γίνεται πια, και έτσι ο εκδότης έχει την ευχέρεια να τυπώσει όσα θέλει.

Τώρα για το δεύτερο, αν το κοινό μπορεί να επιβάλει κάποιο βιβλίο. Μπορεί, έχει συμβεί. Υπάρχουν βιβλία όπως και άλλα είδη τέχνης και ταινίες και μουσικές από στόμα σε στόμα, όπως τώρα συμβαίνει με την ταινία του Καουρισμάκι, το από στόμα

σε στόμα είναι πάντα δυνατό. Βέβαια, δεν μπορεί να επιβάλει έναν που δεν έχει εκδώσει ποτέ, έτσι δεν είναι, πώς θα τον βρει;

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Ναι, έχουμε και τις Λέσχες Ανάγνωσης πια, έχουν δημιουργηθεί και άλλα από κάτω, άλλες συλλογικότητες.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΣΚΟΖΟΣ: Ναι, βέβαια.

ΝΤΙΝΟΣ ΣΙΩΤΗΣ: Μια πολύ σύντομη ερώτηση αφορά και τους τέσσερις ομιλητές. Σας έχει τύχει ποτέ το θέμα της αυτολογοκρισίας στην παρουσίαση βιβλίου, με την έννοια του ότι δε γράφω για αυτό το βιβλίο, διότι είναι φίλος μου και θα τον ευνοήσω.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Το αντίθετο, Ντίνο, το αντίθετο.

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΝΕΝΗΣ: Ντίνο, έχεις τριάντα, σαράντα χρόνια διαδρομή στη λογοτεχνία δόκιμη, έχεις ένα περιοδικό, είναι το δεν ξέρω ποιο στον αριθμό, το δέκατο που έχεις εκδώσει, και ρωτάς τους κριτικούς. Εγώ θα έλεγα γιατί το περιοδικό σου δεν έχει σελίδες κριτικής καθόλου. Σελίδες κριτικής γιατί δεν έχει;

ΑΚΡΟΑΤΗΣ:* Στον κύριο Ζήρα θέτω την ερώτηση. Είπε ότι η ιδεολογία πρώτα ελεγχόταν από τα κόμματα, Εκκλησία, στρατό. Τώρα γίνεται μέσω του Διαδικτύου και διαμεσολάβηση, δηλαδή Τύπου κ.λπ. Καλά το είπα; Με ποιο τρόπο γίνεται τώρα;

Και η άλλη ερώτηση στο συμπατριώτη μου, τον Κώστα Βούλγαρη. Γιατί αυτό το μένος κατά του Θανάση του Βαλτινού;

* Όπου γράφεται ΑΚΡΟΑΤΗΣ, αναφέρεται σε άτομο που δεν ακούστηκε το όνομά του.

ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ: Αυτά είναι νομίζω απλά πράγματα, δηλαδή το Διαδίκτυο σήμερα είναι ένας τρόπος αθέατης παροχής πληροφοριών. Κανείς δεν ξέρει πως μέσα από το Διαδίκτυο διαφημίζονται ορισμένα βιβλία, για να έρθουμε και στα βιβλία...

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Δε με ενδιαφέρουν τα βιβλία.

ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ: Τι σας ενδιαφέρει;

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Η ιδεολογία που περνάει και πώς γίνεται η χειραγώγηση της κοινής γνώμης για κάποια συμφέροντα οικονομικά, πολιτικά και τέτοια.

ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ: Αυτό είναι απλούστατο: Αν υπάρχει μια ομάδα πολιτική πίσω από ένα site, προφανώς περνάει τις απόψεις της ομάδας αυτής, οι οποίες μπορεί να είναι ελληνοκεντρικές και εθνιστικές, είτε οτιδήποτε άλλο. Αυτό γίνεται. Το Διαδίκτυο είναι η κορύφωση της μετάδοσης πληροφοριών οι οποίες δεν ελέγχονται.

Και επειδή υπάρχει η εικόνα στο Διαδίκτυο όπως το ξέρετε καλά, έχει πολύ περισσότερη δυνατότητα επίδρασης η εικόνα από όση ο έντυπος λόγος.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Οι δημοσιογράφοι πώς μπορούν να αντιδράσουν σε αυτή τη λαίλαπα;

ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ: Πώς μπορούν οι δημοσιογράφοι; Μα το είπε και ο κύριος Βότσης προηγουμένως θυμάμαι: να αντισταθούν. Δεν είναι εύκολο πράγμα βέβαια να αντισταθείς όταν έχεις την απειλή της διακοπής εργασίας ή οτιδήποτε άλλο, αλλά νομίζω ότι μόνο έτσι, δεν υπάρχει άλλος τρόπος.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Αν δεν έχουμε κάτι άλλο, επειδή το τραβήξαμε, είναι ένας κύριος. Με εσάς θα κλείσουμε.

ΤΑΣΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ: Εγώ θέλω να θίξω ένα θέμα το οποίο αναφέρεται στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, Αρχή η οποία είναι λογοκριτική Αρχή. Επί Δικτατορίας, είχαμε την επίσημη λογοκρισία με κάτι λοχαγούς που τους πήγαινες τα κείμενα και σου τα λογοκρίνανε. Σήμερα είναι αυτή η Αρχή, η οποία έχει εξαφανίσει τελείως το δικαστικό ρεπορτάζ.

Θα σας πω ένα προσωπικό μου πρόβλημα το οποίο δημιουργήθηκε τους τελευταίους μήνες. Ήθελα να βγάλω την ιστορία του χωριού μου και κάποιος συνάδελφός μου μου λέει: «Πρόσεχε τις φωτογραφίες που θα βάλεις. Διότι η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα λέει ότι πρέπει να ρωτήσεις αυτούς που εικονίζονται στις φωτογραφίες που θα δημοσιεύσεις».

Και οι φωτογραφίες αυτές που θα δημοσιεύα στο βιβλίο μου ήταν γάμοι, Πρωτομαγιά που βγαίνουν έξω και χορεύουν και γλεντάνε, δηλαδή από κοινωνικές εκδηλώσεις.

Πήρα τηλέφωνο μετά, αφού προβληματίστηκα, την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Βγαίνει μια κυρία και μου λέει: «Ακούστε, κύριε, πρέπει να ρωτήσετε όλους αυτούς οι οποίοι εικονίζονται, αν θέλουν να δημοσιευτεί η φωτογραφία τους». Ούτε ξέρω από αυτούς που θα δημοσιεύα αν είναι εν ζωή.

Προσέξτε παρακάτω. Λέει: «Τι άλλο βάζετε;» Λέω: «Βάζω και ιστορικά γεγονότα του χωριού μου κ.λπ.» «Από πού τα πήρατε;» Προσέξτε, «από πού τα πήρατε, πού τα βρήκατε;» Λέω: «Από τα αρχεία της Κοινότητας». Πήγα, λοιπόν, και βρήκα τα αρχεία της Κοινότητας πεταμένα, διότι η Κοινότητα του χωριού μου διαλύθηκε, ενσωματώθηκε σε έναν Δήμο, ο νέος Δήμος... δε σας αφορούν αυτά; Μιλάω για την Αρχή Προστασίας Δεδομέ-

νων Προσωπικού Χαρακτήρα, αλλά είναι λογοκριτική. Θέλετε να το αφήσω; Το αφήνω. Θα πάω σε κάτι άλλο.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Κοιτάξτε, επειδή πρέπει να κλείσουμε, υπάρχουν και άλλα τραπέζια...

ΤΑΣΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ: Σε ποια άλλα; Εγώ περιμένα καρτερικά για να πω αυτά τα πράγματα, τα οποία δεν άπτονται καθόλου της σημερινής ημερίδας;

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Ναι, αλλά αν μπορείτε να είστε πιο σύντομος, γιατί πρέπει να κλείσουμε.

ΤΑΣΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ: Μα πώς θα καταλάβει ο άλλος αν δεν πω;

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Δε θέλετε να κάνετε ομιλία;

ΤΑΣΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ: Άλλο ένα. Είπαμε για τη λογοκριτική αυτή Αρχή, τη νόμιμη λογοκριτική Αρχή.

Πάνω στην αυτολογοκρισία, έχω αυτολογοκριθεί και εγώ όταν έβγαζα ένα βιβλίο το οποίο θα αναφερόταν σε ένα πρόσωπο το οποίο ήταν δημοφιλέστατο, το κατάπια. Και αυτά τα στοιχεία μου τα είχε δώσει ο αείμνηστος δημοσιογράφος που τον ξέρετε όλοι οι παλιοί δημοσιογράφοι, ο Δημήτρης ο Κοκκινάκης, και μου επιβεβαίωσε με ένα γεγονός ο Αλέκος ο Σακελλάριος. Το κατάπια, διότι αν το έβαζα θα με κατασπάραζαν, ιδού η αυτολογοκρισία.

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ: Ευχαριστώ πολύ. Φίλες και φίλοι, θα κλείσουμε εδώ τα δυο πρώτα τραπέζια και θα συνεχίσουμε.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄
Λ Ο Γ Ο Κ Λ Ο Π Η

ΠΡΩΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙ
ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Συντονίστρια
Λίλη Εξαρχοπούλου, συγγραφέας

Πάυλος Τσίμας, δημοσιογράφος
«Λογοκλοπή στον έντυπο λόγο»

Μαριάννα Τζιαντζή, δημοσιογράφος, συγγραφέας
«Λογοκλοπή στον ηλεκτρονικό Τύπο»

Στρατής Χαβιαράς, συγγραφέας
«Πνευματικά δικαιώματα και Διαδίκτυο»

Σπύρος Μοσχονάς, καθηγητής πανεπιστημίου
«Η λογοκλοπή ως προϋπόθεση της δημοσιογραφίας»

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ

Κυρίες και κύριοι, το θέμα αυτής της συνεδρίας είναι η «Λογοκλοπή στα Μέσα Ενημέρωσης». Αυτό είναι ένα θέμα που ελπίζω ότι δε θα προκαλέσει πολλές εντάσεις, όσες φάνηκε να προκαλεί το προηγούμενο, και μάλιστα σε μια εποχή που περνάμε και είμαστε όλοι «στην τσίτα» κυριολεκτικά. Οπότε όλα τα πράγματα τα βλέπουμε κάπως διαφορετικά από ό,τι μέχρι τώρα.

Να δώσω το λόγο στον Παύλο Τσίμα να μας μιλήσει για τη «Λογοκλοπή στον έντυπο λόγο».

ΠΑΥΛΟΣ ΤΣΙΜΑΣ

Θα προσπαθήσω να διατυπώσω μερικές απλές ιδέες, με την ελπίδα η συζήτηση να φωτίσει το θέμα καλύτερα από ό,τι θα μπορούσα να το κάνω εγώ με την εισήγησή μου.

Πριν από κάποια χρόνια είχα δει στο Άμστερνταμ μια καταπληκτική έκθεση στο Μουσείο Βαν Γκογκ ή Φαν Χοχ, όπως το λένε οι Ολλανδοί. Οι επιμελητές της έκθεσης είχαν συγκεντρώσει γράμματα που έγραφε ο Βικέντιος στον αδερφό του και στο φίλο του τον Γκογκέν, στα οποία μιλούσε για πίνακες άλλων ζωγράφων, που του είχαν κάνει εντύπωση. Είχαν εκθέσει το κάθε γράμμα δίπλα στον πίνακα στον οποίο αναφερόταν ο Βαν Γκογκ –οι περισσότεροι άσημα έργα λησμονημένων καλλιτεχνών, που ίσως στον καιρό τους να είχαν επιτυχία– και παραδίπλα το έργο που δημιουργούσε ο Βαν Γκογκ την εποχή που έγραφε το κάθε γράμμα. Γινόταν, έτσι, ολοφάνερο πώς ο Βαν Γκογκ επηρεαζόταν από τα έργα των άλλων, πώς δανειζόταν μοτίβα, θέματα, ιδέες, μεταπλάθοντάς τα σε κάτι πρωτότυπο και ανώτερο ίσως από το έργο που «αντέγραφε». Θα μπορούσε να κατηγορήσει κανείς τον Βαν Γκογκ για λογοκλοπή, ότι έκλεβε τη δουλειά κάποιου άλλου; Προφανώς θα ήταν γελοία κατηγορία.

Χρησιμοποιώ το παράδειγμα για να σημειώσω μια πρώτη, αυτονόητη νομίζω, παρατήρηση. Πως σε κάποια πεδία δημιουργίας, όπως η ζωγραφική, η γλυπτική, οι πλαστικές τέχνες γενικότερα, η έννοια της λογοκλοπής μάλλον δεν υπάρχει. Δε θεω-

ρείται υποχρεωτικά αμαρτία να επαναλάβεις κάτι που έκανε κάποιος άλλος, να «δανειστείς», να «αντιγράψεις». Αντίθετα, μπορεί να είναι μορφή δημιουργικότητας.

Μια δεύτερη παρατήρηση που θα ήθελα να σημειώσω είναι πως η έννοια της λογοκλοπής είναι, επίσης, ιστορικά προσδιορισμένη. Υπήρξε προφανώς μια εποχή, στην οποία η έννοια «λογοκλοπή» ήταν άγνωστη. Ο λόγος, γραπτός ή προφορικός, ήταν κοινό κτήμα, ελεύθερα αναπαραγόμενος ή παραλασσοόμενος. Φαντάζομαι ότι οι τροβαδούροι του Μεσαίωνα δεν είχαν ποτέ την αίσθηση ότι, αν είχαν ακούσει κάποιον άλλο σε κάποιον άλλο πύργο να λέει ένα τραγούδι, έπρεπε να του το αποδώσουν για να μη θεωρηθούν λογοκλόποι. Το ίδιο, φαντάζομαι, και οι αρχαίοι ραψωδοί. Και στη δημοσιογραφία τους πρώτους δημοσιογράφους, τους «παμφλετίστες» που κυκλοφορούσαν τα εφημεριδάκια στη Γαλλία, στην Αγγλία ή αλλού, καθόλου δε θα τους πείραζε, φαντάζομαι, αν κάποιος άλλος τύπωνε τις ιδέες ή τα λόγια τους ως δικά του. Ίσα ίσα θα ενθουσιάζονταν γιατί γι' αυτό έγραφαν, για να επηρεάσουν τα μυαλά των ανθρώπων και οι ιδέες τους να διαδοθούν.

Κάποια στιγμή φαίνεται ότι αυτό αρχίζει να αλλάζει. Από τη στιγμή που ανάμεσα στο συγγραφέα και τον αναγνώστη μεσολαβεί ένας εκδότης που τυπώνει το βιβλίο και το πουλάει, ή ανάμεσα στο δημοσιολόγο και τον αναγνώστη μεσολαβεί μια επιχείρηση που λέγεται εφημερίδα που τυπώνεται και πουλιέται αντί τιμήματος και η γραφή γίνεται έτσι βιοπορισμός, αρχίζει να γεννιέται και η ιδέα ότι το να αντιγράφεις τη δουλειά κάποιου άλλου, να κλέβεις τα λόγια και τις ιδέες κάποιου άλλου, είναι αμαρτία. Η πρωτοτυπία έγινε ύψιστη αρετή και η μίμηση ή η αντιγραφή θανάσιμο αμάρτημα, αν και όλοι ξέρουν ότι «οι ανώριμοι ποιητές μιμούνται, οι ώριμοι ποιητές κλέβουν».

Αυτό ισχύει, οπωσδήποτε, στο χώρο του δημιουργικού λόγου,

στη λογοτεχνία. Η «αντιγραφή» ακυρώνει την αξία του λογοτεχνικού έργου και στιγματίζει το λογοτέχνη. Ισχύει, επίσης ανατίρρητα, στο χώρο του ακαδημαϊκού λόγου. Η πρωτοτυπία είναι η βασική προσδοκία από το σύγγραμμα ενός ακαδημαϊκού ή από το έργο ενός ερευνητή· η λογοκλοπή είναι το βαρύτερο, ίσως, από τα ακαδημαϊκά αμαρτήματα. Αλλά ισχύει το ίδιο και για τους δημοσιογράφους και τη δημοσιογραφία; Η «αντιγραφή» ακυρώνει και την αξία της δημοσιογραφικής δουλειάς; Τι ακριβώς σημαίνει λογοκλοπή στη δημοσιογραφική δουλειά; Αν μιλούμε σε έναν τυπικό ορισμό, όπου λογοκλοπή είναι να οικειοποιείσαι το λόγο του άλλου, τα λόγια κάποιου άλλου, τις ιδέες κάποιου άλλου, τότε η λογοκλοπή είναι μια καθημερινή δημοσιογραφική πρακτική. Όλοι οι δημοσιογράφοι είναι «λογοκλόποι», με την έννοια αυτή, αφού καθημερινά μεταδίδουν, αφηγούνται, συνθέτουν στηριγμένοι στις μαρτυρίες, τις αφηγήσεις ή τις εξηγήσεις άλλων. Κανείς μας δεν είναι αθώος.

Χρειαζόμαστε, λοιπόν, έναν διαφορετικό ορισμό για να προσγειωθεί η έννοια της λογοκλοπής, όχι στενά, ως προσβολή των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά ευρύτερα, ως επαγγελματικό παράπτωμα, ως παραβίαση των κανόνων συμβίωσης και αλληλοσεβασμού μιας επαγγελματικής κοινότητας, που βιοπορίζεται από έναν ειδικό τύπο λόγου, τυπωμένου ή προφορικού. Από το λόγο αυτόν η μέγιστη προσδοκία δεν είναι η πρωτοτυπία, αλλά η ακρίβεια, δεν είναι η δημιουργική αυθεντικότητα, αλλά η αντικειμενικότητα, η αλήθεια.

Για το χώρο μας, λοιπόν, χρειάζεται να σκεφτούμε και να συζητήσουμε πρακτικά τι σημαίνει λογοκλοπή, πώς εμφανίζεται και πώς αντιμετωπίζεται.

Υπάρχει μια μορφή απλή που φαίνεται αμέσως: Είναι αυτό που λέμε στη γλώσσα των ηλεκτρονικών υπολογιστών «copy-

paste». Παίρνεις μια παράγραφο, παίρνεις μια φράση και την χρησιμοποιείς αυτούσια· βγάζει μάτι. Υπάρχουν όμως και χίλιες μορφές παράφρασης. Πότε μια παράφραση είναι λογοκλοπή και πότε δεν είναι και ποιος χαράζει το όριο; Πότε η μίμηση του ύφους, του στυλ είναι λογοκλοπή και πότε όχι; Πότε ο «δανεισμός» μιας ιδέας, η υιοθέτηση μιας άποψης που κάποιος άλλος πρώτος διατύπωσε είναι λογοκλοπή και πότε όχι; Πότε η αναπαραγωγή μιας φράσης, μιας ατάκας που κάποιος άλλος πρώτος διατύπωσε δημόσια είναι λογοκλοπή και πότε όχι; Τα όρια είναι κάπως θολά και γι' αυτό και είναι εξαιρετικά δύσκολο να ελεγχθεί. Αλλά προφανώς μια επαγγελματική κοινότητα που θέλει να τηρεί κανόνες δεοντολογίας, να συμβιώνει αρμονικά και να διατηρεί και δεσμούς εσωτερικής αλληλεγγύης και εμπιστοσύνης, πρέπει να συζητά, να ψάχνει, να ορίζει και να επανακαθορίζει τα όρια. Ιδίως σε μια εποχή όπου η ένταση του ανταγωνισμού, οι ασφυκτικοί ρυθμοί μετάδοσης, το άπειρο του Διαδικτύου, κάνουν τα προβλήματα αυτά πολύ συχνότερα, καθημερινά σχεδόν.

Αλλά πώς χαράσσονται τα όρια; Επαναλαμβάνω: Στον ακαδημαϊκό χώρο οι κανόνες είναι απλοί. Έστω και αν γίνεται όλο και δυσκολότερο να εφαρμοστούν, αφού δε νομίζω να υπάρχει πανεπιστήμιο στον κόσμο που οι φοιτητές να μην μπαίνουν στον πειρασμό να κάνουν τις εργασίες τους «copy-paste» από το Διαδίκτυο. Και αφού όλο και συχνότερα ξεσπούν σκάνδαλα με δημόσια πρόσωπα, σαν τον Γερμανό υπουργό Άμυνας πρόσφατα, που υποχρεώνονται να παραιτηθούν ατιμασμένα, όταν αποκαλύπτεται ότι απέκτησαν ακαδημαϊκούς τίτλους με τη μέθοδο του «copy-paste».

Στη δημοσιογραφία, όμως; Εδώ οι κανόνες είναι διαφορετικοί. Θυμηθείτε: Ποια ήταν τα μεγάλα σκάνδαλα λογοκλοπής που συντάραξαν τη διεθνή δημοσιογραφική κοινότητα τα τελευταία χρόνια;

Το πρώτο θα έλεγα μεγάλο σκάνδαλο, που ταξίδεψε σε όλο τον κόσμο και έκανε πάταγο, ήταν το περίφημο σκάνδαλο Τζέισον Μπλερ, το 2003.

Ο Τζέισον Μπλερ ήταν ένας νεαρός πολύ φιλόδοξος και χαϊδεμένος ρεπόρτερ των *Times* της Νέας Υόρκης. Ήταν Αφροαμερικανός και αυτό, λένε, έκανε τους προϊσταμένους του να τον βοηθούν να ανελιχθεί για να τον έχουν ως την εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα του λευκού επιτελείου των *New York Times*. Μέχρις ότου αποδείχτηκε ότι, στην πραγματικότητα, είχε φτιάξει την καριέρα του και το όνομά του με μια συστηματική κατά συρροήν λογοκλοπή. Έστειλε, δηλαδή, ανταποκρίσεις από μέρη στα οποία δεν είχε ταξιδέψει ποτέ, έκανε περιγραφές απλώς βλέποντας φωτογραφίες σε τοπικές εφημερίδες των τοποθεσιών που υποτίθεται ότι είχε επισκεφτεί, φανταζόταν συνεντεύξεις με φανταστικά πρόσωπα ή έκλεβε στοιχεία ειδησεογραφίας και φράσεις ανθρώπων από μικρές τοπικές εφημερίδες στα μέρη όπου υποτίθεται ότι είχε πάει. Είχε το ταλέντι όλα αυτά να τα γράφει με έναν τρόπο εξαιρετικά πειστικό και ευανάγνωστο, μέχρι που αποκαλύφθηκε ότι όλα αυτά ήταν κλεμμένα. Το ομολόγησε, προκλήθηκε τεράστιο σκάνδαλο, ο αρχισυντάκτης των *Times* της Νέας Υόρκης παραιτήθηκε ντροπιασμένος.

Η εφημερίδα έφτιαξε μια επιτροπή από είκοσι σοφούς, μέλη της εφημερίδας, μέλη του συντακτικού προσωπικού και εξωτερικούς άσχετους με την εφημερίδα, η οποία δούλεψε επί μήνες πρώτα από όλα για να διερευνήσει το ίδιο το σκάνδαλο και πώς ήταν δυνατό οι *Times* της Νέας Υόρκης να ανέχονται επί τόσους μήνες μια τέτοια τρανταχτή κλοπή, και κατόπιν να φτιάξει ένα νέο *corpus* κανόνων, που να επιτρέπει τον γρήγορο έλεγχο και τη γρήγορη τιμωρία της λογοκλοπής. Η δημοσιότητα ήταν μεγάλη. Και γυρίστηκαν μάλιστα και μια κινηματογραφική και μια

τηλειαυτική ταινία με αφορμή αυτό το σκάνδαλο. Στην τηλεοπτική εκδοχή, μάλιστα, αστυνομικής υφής, ο πατέρας του ήρωα της ταινίας, του δημοσιογράφου δηλαδή που είχε κάνει τη λογοκλοπή, είχε γράψει ως πούμε ένα τεράστιο άρθρο που είχε πάρει Πούλιτζερ για τους ψαράδες της Λουιζιάνα, ο πατέρας του δολοφονεί κάποιον για να μην αποκαλυφθεί ότι ο γιος του είχε κάνει τη λογοκλοπή.

Θέλω να πω ότι είχε πάρει τέτοιες διαστάσεις το θέμα. Τεράστιες. Θα περίμενε κανείς λοιπόν, ύστερα από όλο αυτόν το θόρυβο, ότι στον αμερικανικό Τύπο το φαινόμενο της λογοκλοπής θα είχε αντιμετωπιστεί. Και όμως, μετά το 2003 και μέχρι φέτος έχουν ξεσπάσει άλλα δώδεκα τουλάχιστον σκάνδαλα αντίστοιχης λογοκλοπής, σε πολύ μεγάλες εφημερίδες, στη *Wall Street Journal*, ξανά στους *Times* της Νέας Υόρκης, στη *Washington Post*, στο *New Republic*, στην *Boston Glob*, σε πολύ μεγάλης κυκλοφορίας και κύρους έντυπα. Το 2010 είχαμε την υπόθεση ενός διάσημου συντάκτη οικονομικών ειδήσεων στους *Times*, του Ζάκερυ Κόουε ο οποίος αποδείχτηκε ότι συστηματικά έκλεβε από διαδικτυακές οικονομικές σελίδες και υποχρεώθηκε και αυτός να παραιτηθεί. Και ακόμη πιο πρόσφατα είχαμε μια υπόθεση που έκανε πάταγο, μιας συντάκτριας της *Washington Post*, της Σάλυ Κόλινς, η οποία είναι μια πραγματικά μεγάλη δημοσιογράφος τριάντα χρόνια στη *Washington Post*, έχει κερδίσει δυο φορές το Βραβείο Πούλιτζερ, και η οποία απεκαλύφθη ότι, όταν η εφημερίδα της ανέθεσε να γράψει ένα μεγάλο ρεπορτάζ για μια υπόθεση δολοφονίας στη Αριζόνα όταν ένας πιστολάς είχε μπει και είχε σκοτώσει τυχαία στο πλήθος πολλούς ανθρώπους, αυτή στην πραγματικότητα το υλικό της το αντέγραφε από μια μικρή, άσημη τοπική εφημερίδα που είχε προφανώς καλύτερες πηγές, έστω και αν κανένας έξω από την Αριζόνα δεν την διάβαζε, την *Arizona Republic*.

Έχω μπροστά μου την επιστολή που με συντριβή δημοσίευσε η Κόλινς όταν αποκαλύφθηκε αυτή η ιστορία, λέγοντας: «Λυπάμαι βαθιά, ζητώ συγγνώμη από τους αναγνώστες, τους φίλους, τους συναδέλφους, τους αρχισυντάκτες μου και από την εφημερίδα μου, είμαι τριάντα χρόνια δημοσιογράφος και προσπάθησα πάντα να συλλέγω η ίδια και να διασταυρώνω τα γεγονότα όσο μπορούσα κοντύτερα στην αλήθεια, και θα ήθελα το ίδιο να είχα κάνει και με την ιστορία αυτή, αλλά κάτω από την πίεση των ασφυκτικών πια χρονοδιαγραμμάτων και καθώς έπρεπε να παραδίδω το υλικό μου σε χρόνους ασφυκτικά στενούς, έκανα κάτι που δεν είχα κάνει ποτέ ξανά στην καριέρα μου: χρησιμοποίησα τη δουλειά κάποιου άλλου δημοσιογράφου, τη δουλειά μιας άλλης εφημερίδας...»

Όλα αυτά έχουν δημιουργήσει μια μεγάλη συζήτηση στην Αμερική, όπου, εν πολλοίς, γεννήθηκε με τη σύγχρονη μορφή του το επάγγελμα του δημοσιογράφου, τέθηκαν οι κανόνες αυτού του επαγγέλματος και συνεπώς αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη ένταση αυτά τα φαινόμενα. Έγινε, λοιπόν, μια πολύ μεγάλη εσωτερική συζήτηση και στις δημοσιογραφικές σχολές και στα πανεπιστήμια. Έθεσε πολλά ερωτήματα και έδωσε πολλές, διαφορετικές απαντήσεις, αλλά σε ένα συμπέρασμα υπήρξε ομοφωνία: Ότι αυτά τα φαινόμενα λογοκλοπής κλονίζουν ακόμη περισσότερο την ήδη κλονισμένη εμπιστοσύνη του κοινού στο επάγγελμα του δημοσιογράφου.

Υπό αυτή την οπτική γωνία, η λογοκλοπή στη δημοσιογραφία ορίζεται κάπως επαρκέστερα. Δεν προκύπτει από την παραβίαση κάποιας υποχρέωσης για πρωτοτυπία. Η πρωτοτυπία δεν είναι αυτό που αναμένει το κοινό από τους δημοσιογράφους. Προκύπτει από την παραβίαση της υποχρέωσης για ειλικρίνεια και ακρίβεια. Στα μάτια του κοινού, ένας δημοσιογράφος που

αφηγείται γεγονότα που δεν έχει ο ίδιος διακριβώσει, παρουσιάζει συνομιλίες που δεν έχει ο ίδιος διεξαγάγει, αλλά τα «δανείζεται» από μακριά, από τη δουλειά ενός άλλου, είναι κάποιος που δεν μπορείς να εμπιστευτείσαι, ικανός να πει ψέματα ανά πάσα στιγμή.

Δημιουργήθηκε έτσι μια κινητοποίηση στον αμερικανικό Τύπο, ο οποίος υποφέρει και αυτός από οικονομικά προβλήματα: Εκατοντάδες εφημερίδες έχουν κλείσει τα τελευταία τρία χρόνια στην Αμερική, χιλιάδες δημοσιογράφοι έχουν χάσει τη δουλειά τους, τα έσοδα των εντύπων μειώνονται και μέσα σε αυτό το οικονομικό περιβάλλον γίνεται μια μεγάλη προσπάθεια να σωθεί τουλάχιστον κάτι από το ηθικό κύρος του επαγγέλματος, γιατί χωρίς αυτό θα καταρρεύσει όλο το επάγγελμα.

Μπορούμε να μεταφέρουμε αυτή τη συζήτηση στο ελληνικό περιβάλλον, όπου οι κανόνες ήταν ανέκαθεν πιο χαλαροί και τα ήθη του ανταγωνισμού πιο «Φαρ Ουέστ»; Κατά καιρούς και στην Ελλάδα έχουμε ακούσει ιστορίες για συνεντεύξεις που δεν ελήφθησαν ποτέ, αλλά δημοσιεύτηκαν, χωρίς να το ξέρει ο συνεντευξιαζόμενος, με φράσεις από τη φαντασία του δημοσιογράφου που τις πήρε ή ήταν κλεμμένες από κάποια διεθνή έντυπα στα οποία είχε όντως δώσει συνέντευξη η ταλαίπωρη διασημότητα που είχε δώσει τη συνέντευξη αυτή. Έχουμε ακούσει ιστορίες για ανταποκρίσεις από μέτωπα του πολέμου, ενώ στα αλήθεια ο ανταποκριτής ήταν σε ένα ασφαλές ξενοδοχείο σε μια ασφαλή πόλη κάπου αλλού. Αλλά σκάνδαλο δεν έχει προκύψει ποτέ. Αντιδράσεις δεν υπήρξαν. Αποδεχόμαστε εύκολα τα ηθικά παραπτώματα, γενικολογώντας. Βρισκόμαστε πολύ πίσω σε σχέση με τη διεθνή συζήτηση για τα θέματα αυτά. Και κανείς μας δεν είναι αθώος. Γι' αυτό νομίζω ότι η πρωτοβουλία των διοργανωτών αυτής της συζήτησης έχει νόημα και σημασία.

Μας επιτρέπει να σταθούμε για μια στιγμή και να σκεφτούμε ότι έχουμε ένα πραγματικό πρόβλημα να αντιμετωπίσουμε. Και ότι, δυστυχώς, τα προβλήματά μας (και όχι μόνο τα δημοσιογραφικά) συνηθίζουμε να τα συζητούμε όταν πια είναι πολύ αργά. Σας ευχαριστώ πολύ.

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Νομίζω ότι ο Παύλος Τσίμας έθεσε από την αρχή τις διαφορετικές πλευρές του ζητήματος, δηλαδή ότι πάντα υπήρχε κάποια μορφή κλοπή, είτε από έργα τέχνης, είτε από άλλους συγγραφείς.

Θα σας διαβάσω τώρα το κείμενο της Μαριάννας Τζιαντζή, θα ακολουθήσω τη σειρά δηλαδή ακριβώς που υπάρχει στο πρόγραμμα, η οποία θα μιλούσε για τη «Λογοκλοπή στον ηλεκτρονικό Τύπο». Δυστυχώς, δεν μπόρεσε να παρευρεθεί γιατί είχε ένα πρόβλημα υγείας.

ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΤΖΙΑΝΤΖΗ

Όταν έμαθα για ποιο θέμα θα μιλούσα σήμερα, μπήκα στον πειρασμό να ετοιμάσω μια σύντομη ομιλία που θα ήταν από την αρχή έως το τέλος προϊόν λογοκλοπής. Μόνο όταν θα έφτανα στην τελευταία παράγραφο, θα αποκάλυπτα τη φάρσα και τις πηγές μου, όμως τέτοια ώρα, τέτοια λόγια. Όσο και αν φαίνεται μελό, αυτές τις μαύρες μέρες που περνά και η ελληνική δημοσιογραφία, με τους χιλιάδες απολυμένους ή απλήρωτους συναδέλφους, δεν περισεύει ούτε κέφι ούτε μεράκι για τέτοια παιχνίδια.

Είναι αλήθεια ότι το σχετικό λήμμα στη Wikipedia προσφέρει έναν οδηγό για να στηθεί μια αξιοπρεπής ομιλία δέκα, δεκαπέντε ή είκοσι λεπτών, η οποία θα μπορούσε να εμπλουτιστεί με αποσπάσματα από τα αφιερώματα που είδαν πέρσι το φως στον γαλλικό Τύπο. Αφορμή στάθηκε μια κραυγαλέα υπόθεση λογοκλοπής με δράστη έναν διανοούμενο περιωπής, τον Ζοζέφ Μασέ-Σκαρόν, αναπληρωτή διευθυντή σύνταξης στο πλατιά κυκλοφορίας πολιτικό περιοδικό *Marianne*. Την υπόθεση έφεραν στο φως δυο ιστότοποι, ενώ σύντομα τη σκυτάλη των αποκαλύψεων για τον Μασέ-«Σκανέρ», όπως ειρωνικά τον αποκαλούν, παρέλαβαν έγκριτα γαλλικά περιοδικά και εφημερίδες. Ωστόσο, για να περάσει μια λογοκλοπή απαρατήρητη, απαιτείται κάποιος κόπος, δεν αρκεί η μηχανική κοπτοραπτική, γι' αυτό και ορισμένοι που έχουν κατηγορηθεί για οικειοποίηση ξένης πνευματικής ιδιοκτησίας δικαιολογούνται λέγοντας ότι πρόκειται για «δάνεια» ή για ασκήσεις διακειμενικότητας. Αυτό έκανε

και ο Μασέ-Σκαρόν, που παραμένει στο επιτελείο του *Marianne* και απλώς δεν υπογράφει τα σημειώματα της σύνταξης, γεγονός που σοκάρει περισσότερο και από την ίδια τη λογοκλοπή που δε συνέβη μόνο μια, αλλά αρκετές φορές.

Η λογοκλοπή δεν είναι ούτε προπατορικό αμάρτημα ούτε παιδική ασθένεια της δημοσιογραφίας. Είναι μια πρακτική παμπάλαιη, μόνο που σήμερα ασκείται και αποκαλύπτεται πολύ πιο εύκολα από όσο στην προψηφιακή εποχή. Το Διαδίκτυο επιταχύνει, διευκολύνει τη λογοκλοπή, ταυτόχρονα όμως διευκολύνει και τον εντοπισμό της και ήδη αναπτύσσονται λογισμικά για αυτόν το σκοπό. Τίποτε πιο εύκολο από το να την καταδικάσουμε μετά βδελυγμίας, τίποτε πιο εύκολο από το να πέφτουμε από τα σύννεφα κάθε φορά που εντοπίζεται άλλη μια περίπτωση «copy-paste» από το Διαδίκτυο στις εφημερίδες και από εκεί στην τηλεόραση και αντιστρόφως, έτσι που κανείς να μην ξέρει ποια ήταν η αρχική πηγή της είδησης ή της αποκάλυψης. Το μέγεθος της έκπληξής μας συνήθως εξαρτάται από τρεις παράγοντες: α) το κύρος ή την αναγνωρισιμότητα αυτού που σφετερίζεται το ξένο κείμενο, β) το κύρος του Μέσου στο οποίο εμφανίζεται η λογοκλοπή και γ) το πόσο περίτεχνη ή βαργεστημένη ήταν η διαδικασία της λογοκλοπής που ακολουθήθηκε.

Μια διάκριση που νομίζω ότι πρέπει να έχουμε κατά νου, προτού μας καταλάβει ιερή και ίσως δικαιολογημένη αγανάκτηση για αρκετές περιπτώσεις λογοκλοπής, αφορά το αν πρόκειται για ερασιτεχνικό ή επαγγελματικό ΜΜΕ, για το αν ο ευκαιριακός ή κατ'εξακολούθησιν λογοκλόπος χτίζει όνομα, συντηρεί μια καριέρα έχοντας καρπωθεί τον πνευματικό μόχθο κάποιου άλλου ή άλλων. Και χρησιμοποιώ το ρήμα «συντηρώ» γιατί κανείς δεν μπορεί να δημιουργήσει μια καριέρα στηριγμένος αποκλειστικά στη λογοκλοπή. Είναι αυτονόητο ότι, για να σταθεί κανείς επαγγελματικά,

όσο ισχυρή άνωθεν προστασία και αν έχει, απαιτείται ένα μίνιμουμ ικανοτήτων οι οποίες δεν αποκτώνται μέσω του «copy-paste».

Λογοκλόπος γίνεσαι, δε γεννιέσαι. Και ένας από τους λόγους που πολλοί μιλούν –και όχι άδικα– για έξαρση του φαινομένου είναι ότι το Διαδίκτυο προσφέρει μεγαλύτερη ποικιλία θηραμάτων. Η λογοκλοπή μέσω του Διαδικτύου δεν είναι σύμπτωμα νοθρότητας ή έλλειψης δημιουργικής φαντασίας, αλλά συνδέεται και με τις ποικίλες σύγχρονες μορφές απαξίωσης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Όλο και πιο λίγοι δημοσιογράφοι καλούνται να κάνουν περισσότερη, αλλά όχι κατ' ανάγκη καλύτερη δουλειά. Όλο και λιγότεροι είναι οι ρεπόρτερ της πρώτης γραμμής, αυτοί που κάνουν έρευνα πεδίου, έρευνα εκτός των τειχών των δημοσιογραφικών γραφείων. Όλο και λιγοστεύουν οι μεγάλες δημοσιογραφικές έρευνες, αυτές που απαιτούν χρόνο, χρήμα, ρίσκο, μετακινήσεις. Αυτό δε συμβαίνει επειδή δεν υπάρχουν καινούργιοι επαγγελματίες, αλλά λόγω του ότι τα Μέσα είναι όλο και πιο απρόθυμα να ξοδέψουν χρήματα για δημοσιογραφική έρευνα μακράς και υψηλής πνοής. Στη δημόσια τηλεόραση προβάλλονται κάποιες εκπομπές έρευνας, όμως μετρημένες στα δάχτυλα είναι οι αντίστοιχες εκπομπές στα ιδιωτικά κανάλια. Το κακό όμως δεν είναι μόνο ότι απουσιάζουν οι μεγάλες, οι φιλόδοξες έρευνες, αλλά και ότι συχνά δεν αφιερώνεται χρόνος για αυτό που λέμε επαλήθευση της είδησης.

Για παράδειγμα, πριν από λίγες εβδομάδες αναρτήθηκε σε δεκάδες sites, ειδησεογραφικά και μη, η είδηση για την απόπειρα αυτοκτονίας μιας μητέρας, υπαλλήλου στην Αγροτική Τράπεζα. Η νεαρή αυτή γυναίκα σάλταρε από το μπαλκόνι της επειδή, λόγω των περικοπών στο μισθό της, δεν είχε πια τη δυνατότητα να πληρώνει τις δόσεις του στεγαστικού της δανείου. Από αυτήν

όμως την είδηση έλειπαν τα βασικά, δηλαδή το «πού» και το «πότε» έγινε η απόπειρα – και η απουσία αυτή ήταν ορατή σε όλη τη μακριά γραμμή αναπαραγωγής του γεγονότος. Επίσης, πουθενά δεν αναφερόταν ποια ήταν η πηγή της είδησης. Αν και το ατόπημα ήταν παντού το ίδιο, άλλη είναι η βαρύτητά του όταν το διαπράττει ένας ερασιτέχνης και άλλη όταν το συναντάμε σε ένα επαγγελματικό Μέσο.

Η ύπαρξη του Διαδικτύου θα μπορούσε να ήταν ευλογία για τη δημοσιογραφία – και από μια άποψη είναι. Πριν από δεκαπέντε, είκοσι χρόνια, το μοναδικό σημείο πώλησης των κυριακάτικων *New York Times* ήταν ένα κιόσκι μέσα στο ξενοδοχείο Χίλτον, λέει ένας παλιός αναγνώστης τους. Σήμερα, με λίγα «κλικ» μπορεί κανείς, όπου και αν βρίσκεται, ακόμη και σε ένα απομονωμένο χωριό, να έχει πρόσβαση σε πολλές μεγάλες εφημερίδες και ειδησεογραφικά πρακτορεία, δηλαδή αυτό που κάποτε ήταν προνόμιο των λίγων σήμερα είναι δυνατότητα για όλους. Αυτό που λείπει δεν είναι πια η ίδια η πληροφορία, αλλά το κίνητρο, η περιέργεια, το ενδιαφέρον για τη συγκέντρωση, την επιλογή και τη διασταύρωση των πληροφοριών, πράγμα που είναι απαραίτητο και για μια ευφυή και σύνθετη λογοκλοπή. Και αυτή η αδιαφορία δεν περιορίζεται στον δικό μας επαγγελματικό χώρο. Η λογοκλοπή, όταν εντοπίζεται, μπορεί να σοκάρει τη δημοσιογραφική κοινότητα, όχι όμως την κοινωνία γενικά. Όταν η κυκλοφορία μιας εφημερίδας εκτοξεύεται στα ύψη λόγω της παροχής εκπαιδευτικών κουπονιών για τον μπακάλη ή το βενζινάδικο, ποιος νοιάζεται για το ποιος έχει λεηλατήσει ποιον.

Δεν έχω καμιά διάθεση να θριαμβολογήσω όταν εντοπίζω μια περίπτωση λογοκλοπής – και ειλικρινά, χωρίς να είμαι κυνηγός κεφαλών λογοκλόπων, έχει τύχει να σκοντάψω πάνω σε μερικά χονδροειδή παραδείγματα. Και αυτό όχι λόγω κάποιας συναδελ-

φικής ομερτά. Πιο πολύ με ενοχλεί ο ο μεγάλος αναξιοποίητος θησαυρός του Διαδικτύου, το γεγονός ότι ένα πλατύ ποτάμι περνά κάθε μέρα ανάμεσα στα δάχτυλά μας ή μάλλον ανάμεσα στα «κλικ» του ποντικιού μας και οι περισσότεροι από εμάς δεν έχουμε διάθεση όχι να κολυμπήσουμε, αλλά ούτε καν να τσαλαβουτήσουμε, ιδίως όταν δε διαβλέπουμε άμεσο προσωπικό όφελος. Πιο πολύ με ανησυχεί το ότι κανείς δε νοιάζεται, κανείς δε φαίνεται να ντρέπεται ή να ζητά συγγνώμη, όχι μόνο όταν συλλαμβάνεται επ' αυτοφώρω να κλέβει, αλλά και όταν κάνει μια γκάφα ολικής που δεν οφείλεται σε κακή πρόθεση.

Πιο ανησυχητικό και από τους μεμονωμένους γραφιάδες του ηλεκτρονικού ή του παραδοσιακού Τύπου, που καταφεύγουν στη λογοκλοπή, είναι η κατά καιρούς νομιμοποίησή της από την ίδια την ιδιοκτησία των ΜΜΕ. Ο συντάκτης εφοδιάζεται με μερικά links ή φωτοτυπίες από κάποιο ξένο έντυπο και καλείται να γράψει ένα κομμάτι στο οποίο η δική του συνεισφορά είναι η ίδια με εκείνη της μοδίστρας που κάνει μεταποίηση σε ένα παλιό φόρεμα. Επίσης, πολλά επαγγελματικά sites, που έχουν έσοδα από διαφήμιση, χρησιμοποιούν μερικούς κακοπληρωμένους συνεργάτες, νέα παιδιά που κόβουν και ράβουν ειδήσεις αλλάζοντας ελάχιστα το αρχικό κείμενο, ώστε η λογοκλοπή να μην είναι ορατή με την πρώτη ματιά. Εδώ έχουμε μαθητάδες χωρίς να υπάρχει μάστορας. Εδώ δεν αναφέρεται ούτε η πηγή ούτε το όνομα του κοπτοράπτη, ενώ οι συνθήκες εργασίας είναι περίπου όπως στα sweatshops, τα εργοστάσια-κάτεργα στη Νοτιοανατολική Ασία: μπλοκάκι ή μαύρα. Τέλος, πιο ανησυχητική και από την ωμή λογοκλοπή είναι η «παπαγαλοποίηση» του ρεπορτάζ, όταν σε αυτό ενσωματώνονται, με μικρές παραλλαγές, αποσπάσματα από δελτία Τύπου επιχειρήσεων ή πληροφορίες και βαρύγδουπα σχόλια, που προέρχονται κατευθείαν από τους λεγόμενους «διαδρόμους της εξουσίας».

Όπως συμβαίνει στα αστυνομικά μυθιστορήματα όπου ο ντετέκτιβ καλείται να εξιχνιάσει έναν φόνο, ένα κρίσιμο ερώτημα είναι το «ποιος ωφελείται» από τη λογοκλοπή. Σίγουρα ωφελείται, έστω και πρόσκαιρα, εκείνος που υπογράφει ένα κείμενο χωρίς να του ανήκει, τουλάχιστον εξολοκλήρου. Ωστόσο, στις περιπτώσεις της ανώνυμης αναπαραγωγής κάποιων κειμένων σε ερασιτεχνικά sites, ωφελημένος μπορεί να είναι και ο αναγνώστης, ακόμη και όταν αποσιωπάται η αρχική πηγή.

Σε ένα παλιό σημειωματάριο βρήκα αντιγραμμένα λίγα λόγια του Μπρεχτ, με τη χρονολογία 1938: «Το να δανείζεται κανείς λίγα πράγματα από κάποιον ή και από περισσότερους δείχνει μετριοφροσύνη. Τι ακοινωνησία θα ήταν το να θέλει κανείς να προχωρά εντελώς μόνος του!»

Ας δανειζόμαστε λοιπόν, αρκεί να αναφέρουμε το αρχικό κείμενο ή, έστω, με την παραδοχή ότι «είναι παιδιά πολλών ανθρώπων τα λόγια μας», όπως και η σκέψη των άλλων μπορεί να είναι παιδί και πατέρας των σκέψεων που λογίζουμε για δικές μας.

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Ο λόγος στον κύριο Χαβιαρά, που θα μιλήσει με θέμα: «Πνευματικά δικαιώματα και Διαδίκτυο».

ΣΤΡΑΤΗΣ ΧΑΒΙΑΡΑΣ

Θέλω να πω για τη θητεία μου στην Αμερική στα σαράντα χρόνια που έζησα και δούλεψα εκεί, ότι η κυρίως δουλειά μου στο Χάρβαρντ ήταν δουλειά βιβλιοθηκάριου, ήμουν υπεύθυνος για δυο μικρές βιβλιοθήκες του πανεπιστημίου. Κατά τα άλλα, δεν έχω πολλά να πω, έχω πολλά να κλέψω. Γι' αυτόν το λόγο θα διαθέσω τον μισό χρόνο που μου έχει διατεθεί αναδρομικά στον κύριο Κώστα Βούλγαρη.

Ομολογώ ότι δεν έχω ιδέα πώς βρέθηκα σε αυτό το τραπέζι που έχει να κάνει με τη λογοκλοπή στα Μέσα Ενημέρωσης. Με τον κύριο Τσίμα βρισκόμαστε στο ίδιο τραπέζι και τραπεζωνόμαστε μια φορά στα δεκαπέντε χρόνια. Πάντοτε ήθελα να γίνω δημοσιογράφος και μετά βίας έγινα συγγραφέας, αφού ξόδεψα πολλή φαιά ουσία διαβάζοντας τα βιβλία των άλλων και μη βρίσκοντας τίποτε να κλέψω.

Γράφοντας βιβλία, μπορούσα πια να κλέβω από τη μια μου τσέπη και να τα βάζω στην άλλη, πράγμα που ενθάρρυνε φαίνεται και άλλους να κάνουν το ίδιο ατιμωρητί, δηλαδή να κλέβουν και από τις δυο μου τσέπες. Από έναν Άγγλο βιβλιοκριτικό, ο οποίος για να συνοψίσει την υπόθεση του πρώτου μου μυθιστορήματος πριν από τριάντα δύο χρόνια συμπεριέλαβε όλες τις πληροφορίες άθικτες από το οπισθόφυλλο, ως τον Τούρκο εκδότη πριν από μια εβδομάδα.

Αλλά καλύτερα να διαβάσω από τις τις κλεμένες μου σημειώ-

σεις τώρα: Πρόσφατα άκουσα κάποιον στο σινάφι να κάνει σχόλια περί λογοκρισίας και λογοκλοπής, δηλαδή ποιος λογοκρίνει ή κλέβει αυτές τις μέρες. Ύστερα, όταν πια ήταν πολύ αργά για να απαντήσω, θυμήθηκα τον κύριο Π., που μέσω φίλου του εισαγγελέα απαγόρευσε το μυθιστόρημα της συγγραφέως Σ. από τις σχολικές βιβλιοθήκες, και αναρωτήθηκα αν η δικαστική απόφαση που τελικά απαγόρευσε την εν λόγω απαγόρευση αποκατέστησε ποτέ το βιβλίο στα ράφια.

Και εκεί που έψαχνα για παραδείγματα κλοπής, πέρα από τη λογοκρισία και τη λεγόμενη «διακειμενικότητα», το δανεισμό και την όποια θεμιτή χρήση (ή fair use κατά το αγγλόφωνο) και δεν έβρισκα τίποτα, να το μήλο στην ποδιά, το ξινόμηλο. Η απροσδόκητη μηλιά στο Διαδίκτυο. Η λογοκλοπή, στην οποία αναφέρομαι, είναι κλοπή ολόκληρου βιβλίου από εκδότη.

12 Ιανουαρίου 2012, πριν από μια εβδομάδα. Εξώφυλλο βιβλίου που δείχνει αντάρτες στα βουνά της Ρουμελης κάτω από το όνομά μου και πιο κάτω έναν τίτλο στα τούρκικα. Εκδόσεις Rencere, που σημαίνει «Παράθυρο». Και το βιβλίο σε μετάφραση είναι το πρώτο μου μυθιστόρημα, εδώ μεταφρασμένο από το πρωτότυπο στην αγγλική από τον Παύλο Μάτεσι, *Όταν τραγουδούσαν τα δέντρα*.

Rencere στα τούρκικα σημαίνει «Παράθυρο». Ο κλέφτης σπάνια μπαίνει από την πόρτα. Πώς τα κατάφερε, αλήθεια; Ο εκδότης μου στη Νέα Υόρκη είχε προ καιρού επιστρέψει τα εκδοτικά δικαιώματα (copyright) στο συγγραφέα, εμένα, αφού στο μεταξύ είχα διακόψει κάθε συνεργασία και με τον ατζέντη μου. Ποιος εν ονόματί μου παραχώρησε δικαιώματα στον Τούρκο εκδότη; Ακόμη κι αν ο Αμερικανός εκδότης και ο ατζέντης μου εξακολουθούσαν να με αντιπροσωπεύουν, δε θα παραχωρούσαν ποτέ τα δικαιώματα σε άλλη γλώσσα, χωρίς τη συγκατάθεση και την υπογραφή

μου σε νομικά κατοχυρωμένο συμβόλαιο. Μυστήριο, ίσως και όχι.

«Για ρώτα και τον Έλληνα εκδότη σου», μου είπαν. Αλλά δίστασα, γιατί ο Έλληνας εκδότης είναι εκδότης μετάφρασης, δεν έχει δικαίωμα δηλαδή να διαθέτει τη μετάφραση στα ελληνικά για μετάφραση σε άλλες γλώσσες, και μάλιστα χωρίς την υπογραφή του συγγραφέα. Άλλωστε, δώδεκα χρόνια μετά την έκδοση και με το βιβλίο εξαντλημένο, τι δικαιώματα μπορεί να έχει ακόμη ο εκδότης της μετάφρασης στα ελληνικά;

«Στρατή, πού ζεις;» μου είπανε. Λίγα λόγια σταράτα. Επικοινωνήσα με τον εκδότη στην Αθήνα. Η αρχική του απάντηση ήταν: «Όχι, δεν υπήρχε συμφωνητικό με Τούρκο εκδότη». Τρεις μέρες αργότερα: «Όχι, δεν υπήρχε ένδειξη επαφής με ξένο εκδότη». Ανακούφιση, αλλά πώς τούρκεψε το βιβλίο μου χωρίς την υπογραφή μου; Μυστήριο και ίσως όχι.

Πριν από είκοσι χρόνια, το ίδιο βιβλίο μεταφράστηκε στα ιταλικά και την επόμενη χρονιά υπέγραψα συμφωνητικό για ειδική χαρτόδετη έκδοση για τα ιταλικά γυμνάσια. Και είκοσι χρόνια αργότερα, προχθές, είδα στο Διαδίκτυο εξασέλιδο κείμενο με αποσπάσματα και τεστ για μαθητές γυμνασίων, ιστοσελίδα που αναρτήθηκε πρόσφατα. Το βιβλίο μου διδάσκεται εκεί επί είκοσι χρόνια, έχει επανεκδοθεί πολλαπλές φορές, και όμως δεν έχω πάρει δεκάρα εκτός από την αρχική επιταγή χιλίων δολαρίων «έναντι δικαιωμάτων».

Η ουσία είναι ότι μόνο η υπογραφή του συγγραφέα ή εξουσιοδοτημένου αντιπροσώπου παραχωρεί δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και για την ώρα κανείς από την Τουρκία δεν τα είχε ζητήσει. Είναι δυνατό η σύμμαχος χώρα, που απαγορεύει διά ροπάλου ακόμη και ένα κιχ γκράφιτι σε τοίχο μάντρας, να μην υπέγραψε τη Διεθνή Συνθήκη Κατοχύρωσης Πνευματικών Δικαιωμάτων; Ένα τηλεφώνημα στο Τούρκικο Προξενείο από-

ντησε πως ναι, η Τουρκία υπέγραψε. Πίσω ξανά στο Διαδίκτυο, διαβάζω ότι η έκδοση του Rencere τον περασμένο Απρίλη είχε ήδη εξαντληθεί και ακολουθεί η ανατύπωση.

Έχω έναν μαθητή συγγραφέα και τζιμάνι δικηγόρο στο Χαλάνδρι, λέω να τον εξαπολύσω κατά Πόλη μεριά. Και ο Αλλάχ βοηθός.

ΛΙΑ Η ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Αυτή ήταν μια λογοτεχνική αντιμετώπιση του ζητήματος, η οποία είναι πάρα πολύ αληθινή θα έλεγα. Ο κύριος Μοσχονάς έχει τώρα το λόγο, με θέμα: «Η λογοκλοπή ως προϋπόθεση της δημοσιογραφίας».

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ

Χρειάζομαι έναν όρο λιγότερο αξιολογικό, περισσότερο ουδέτερο και πιο γενικό από τον όρο «λογοκλοπή». Θα χρησιμοποιήσω, λοιπόν, τον όρο «αναπαραγωγή». Όλες οι λογοκλοπές είναι αναπαραγωγές, αλλά μόνο ορισμένες αναπαραγωγές μπορούν να θεωρηθούν λογοκλοπές.

Θα παρουσιάσω με ελάχιστα παραδείγματα τρεις περιπτώσεις αναπαραγωγής: αναπαραγωγή είδησης, αναπαραγωγή είδησης-γνώμης, αναπαραγωγή γνώμης. Ως είδηση εκλαμβάνω οτιδήποτε εκλαμβάνεται ως είδηση (σύμφωνα, δηλαδή, με κάποιες διαμορφωμένες «αξίες»: βλ. Μπελ [1991: 155-160]). Ως είδηση-γνώμη εννοώ τη συνηθισμένη μείξη είδησης με γνώμη ή γνώμης με είδηση (γνωμοείδηση θα την λέγαμε), που είναι δεδομένη σε ένα είδος της νεότερης δημοσιογραφίας, η οποία ασκείται κυρίως σε ιστολόγια και είναι συνήθως ακτιβιστική. Θα την αναγνωρίσετε μόλις την δείτε. Ως γνώμη εννοώ *και* την τεκμηρίωση γνώμης, δηλαδή και την έρευνα και το ρεπορτάζ.

Θα δείξω ότι οι αναπαραγωγές είδησης και είδησης-γνώμης ξεκάθαρα *δεν* είναι περιπτώσεις λογοκλοπής. Για λογοκλοπή μπορούμε να μιλάμε κυρίως στις περιπτώσεις αναπαραγωγής γνώμης-τεκμηρίωσης – και υπό προϋποθέσεις.

Θέλω να τονίσω ότι η προσέγγισή μου είναι περιγραφική, όχι κανονιστική. Εκκινεί από τη γλωσσολογία, δηλαδή από προσπάθειες γραμματικής κατανόησης της λογοκλοπής. Δεν τρέφω για

τη λογοκλοπή αρνητικά αισθήματα. Μου προκαλεί έντονη περιέργεια. Με διασκεδάζει. Θεωρώ ότι χωρίς αυτήν η δημοσιογραφία ή, τέλος πάντων, ορισμένοι δημοσιογράφοι δε θα υπήρχαν.

Ας δούμε τώρα τις τρεις περιπτώσεις αναπαραγωγής.

Αναπαραγωγή είδησης

Τη Δευτέρα 24 και την Τρίτη 25 Νοεμβρίου του 2009 δημοσιεύεται στις ελληνικές εφημερίδες, απογευματινές και πρωινές, και σε πολλά ειδησεογραφικά sites η «είδηση» ότι ένας Βέλγος ασθενής, που εθεωρείτο ότι ήταν σε κώμα επί είκοσι τρία χρόνια, στην πραγματικότητα είχε συνείδηση της κατάστασής του και του περιβάλλοντός του, αλλά δεν μπορούσε να επικοινωνήσει. Τα σχετικά δημοσιογραφικά άρθρα εμφανίζονται άλλα με όνομα «επιμελητή», άλλα με όνομα «συντάκτη», άλλα ανώνυμα. Η είδηση είναι παρμένη από ξένα ειδησεογραφικά πρακτορεία ή μεταφράζεται και αναπροσαρμόζεται από αγγλικά και γαλλικά Μίντια. Ας συγκρίνουμε δυο χαρακτηριστικά κείμενα, χωρίς κατ' ανάγκη να υπάρχει άμεση σχέση δανεισμού μεταξύ τους (η αναπαραγωγή μπορεί να έχει γίνει από οποιαδήποτε άλλη πηγή):

«Ούρλιαζα από μέσα μου, μα δε με άκουγε κανείς»

Επί είκοσι τρία χρόνια νόμιζαν ότι ήταν σε κώμα· όμως εκείνος καταλάβαινε τα πάντα

Επιμέλεια: Νατάσα Μπαστέα

Επί είκοσι τρία χρόνια ο Ρομ Χούμπεν ήταν παγιδευμένος μέσα στο σώμα του. Όλοι θεωρούσαν ότι βρισκόταν σε κωματώδη κατάσταση έπειτα από αυτοκινητικό δυστύχημα το 1983. Κι όμως, όπως λέει: «Ούρλιαζα από μέσα μου, αλλά δεν μπορούσε να με ακούσει κανείς».

Ο Χούμπεν ήταν ανίκανος να επικοινωνήσει με τους γιατρούς ή την οικογένειά του. «Ήταν σαν να ζούσα επί είκοσι τρία χρόνια

σε ένα όνειρο», λέει ο σαρανταεξάχρονος σήμερα Χούμπεν, η πραγματική κατάσταση του οποίου αποκαλύφθηκε πριν από τρία χρόνια –αλλά μόλις χθες έγινε γνωστή– όταν οι γιατροί του έκαναν ειδικές εξετάσεις απεικόνισης του εγκεφάλου και διαπίστωσαν ότι λειτουργεί σχεδόν φυσιολογικά. [...]

Ο Χούμπεν, ο οποίος βρίσκεται σε νοσοκομείο κοντά στις Βρυξέλλες, μπορεί να επικοινωνεί πλέον μέσω ενός κομπιούτερ με ειδικό πληκτρολόγιο που χρησιμοποιεί με το δεξί του χέρι, το οποίο κινείται λίγο. [...]

Ta Nea, 24/11/2009

“I screamed, but there was nothing to hear”: Man trapped in 23-year “coma” reveals horror of being unable to tell doctors he was conscious

By Allan Hall

A car crash victim has spoken of the horror he endured for 23 years after he was misdiagnosed as being in a coma when he was conscious the whole time.

Rom Houben, trapped in his paralysed body after a car crash, described his real-life nightmare as he screamed to doctors that he could hear them – but could make no sound.

“I screamed, but there was nothing to hear”, said Mr Houben, now 46, who doctors thought was in a persistent vegetative state.

“I dreamed myself away”, he added, tapping his tale out with the aid of a computer.

Doctors used a range of coma tests before reluctantly concluding that his consciousness was “extinct”.

But three years ago, new hi-tech scans showed his brain was still functioning almost completely normally. [...]

Daily Mail, 23/11/2009

Δεν άργησε να αποκαλυφθεί ότι η όλη υπόθεση ήταν μια ιατρική πλάνη ή, ενδεχομένως, μια απάτη (αποκαλείται πλέον «the Rom Houben hoax»), στην οποία όμως πολλοί δημοσιογράφοι συμμετείχαν πρόθυμα, αναπαράγοντας κείμενα συναδέλφων τους και ολόκληρα αποσπάσματα από υποτιθέμενες συνεντεύξεις του Χούμπεν, ηθικολογώντας περί ευθανασίας και, κυρίως, σιωπώντας όταν η απάτη αποκαλύφθηκε.

Όμως, πριν από την αποκάλυψη, όταν η υπόθεση ήταν ακόμη είδηση, *ήταν λογοκλοπή η αναπαραγωγή αυτής της είδησης*. Νομίζω πως όχι, ει μη μόνο με τη νομική έννοια ότι ο τάδε οργανισμός όφειλε ενδεχομένως να καταβάλει για την αναπαραγωγή κάποια συνδρομή στον δείνα οργανισμό, να κάνει μνεία της πηγής κ.λπ. Η αναπαραγωγή, με άδεια ή χωρίς, είναι κοινή πρακτική στο Διαδίκτυο, όπου συντελείται σε μαζική κλίμακα. Είναι τόσο μαζική που η αρχική πηγή χάνεται ήδη από τις πρώτες ώρες των αναδημοσιεύσεων.

Θα ήταν υπερβολή λοιπόν να μιλήσουμε για λογοκλοπή σε περιπτώσεις αναπαραγωγής, αναδημοσίευσης, επανάληψης, σαν αυτές, οι οποίες πάντως ανήκουν στην καθημερινή ρουτίνα πολλών δημοσιογράφων.

Στις περισσότερες περιπτώσεις αναπαραγωγής ειδήσεων, η φορά της αναπαραγωγής είναι, υποθέτω, κυρίως από το υπερεθνικό στο εθνικό και, αμοιβαία, από το εθνικό στο τοπικό επίπεδο. Η υπόθεσή μου αυτή είναι συμβατή με τα στοιχεία που παραθέτει ο Λιούις (2007), σύμφωνα με τα οποία, στην Αμερική τουλάχιστον, η λογοκλοπή είναι δυσανάλογα συχνότερη στις μεγάλες, εθνικής εμβέλειας εφημερίδες.

Στην ελληνική μπλογκόσφαιρα αντιληπτές γίνονται συνήθως αναπαραγωγές ειδήσεων με φορά *από το εθνικό στο τοπικό ή/και αντιστρόφως*. Καταγγέλλονται από ανταγωνιστικούς οργανι-

σμούς περιπτώσεις αυτούσιας αναπαραγωγής κειμένων (ή και εικόνων) χωρίς ένδειξη της πηγής· βλ. ενδεικτικά «Όταν επώνυμοι δημοσιογράφοι κλέβουν δημοσιεύματα των συναδέλφων τους και τα παρουσιάζουν σαν δικά τους...», 5/12/2011, http://online-pressblog.blogspot.com/2011/09/blog-post_5531.html. Οι περιπτώσεις αυτές αποτελούν αναπαραγωγές είδησης για τις οποίες τίθεται ζήτημα παραβίασης δικαιωμάτων. Πρόκειται για ειδήσεις που εξακολουθούν να έχουν περιορισμένο, τοπικό ενδιαφέρον, όταν αναπαράγονται από τον τοπικό στον εθνικό Τύπο, ή που δεν μπορούν να αποκτήσουν ειδικότερο ενδιαφέρον, όταν αναπαράγονται από τον εθνικό στον τοπικό Τύπο, έντυπο και ηλεκτρονικό. Σε κάθε περίπτωση, η έλλειψη ενδιαφέροντος είναι το αναγνωριστικό σημάδι αυτών των λογοκλοπών. Απουσιάζει από τις περιπτώσεις αυτές η μαζικότητα της αναπαραγωγής που παρατηρήσαμε στην περίπτωση Χούμπεν, και η οποία, κατά κάποιο τρόπο, «απαλλάσσει» τους δημοσιογράφους από την κατηγορία της λογοκλοπής.

Αναπαραγωγή είδησης-γνώμης

Ως παράδειγμα αναπαραγωγής είδησης-γνώμης έχω διαλέξει μια πολύ γνωστή περίπτωση. Πρόκειται για κανονική χαζομάρα που δε θα χρειαζόταν ίσως κανένα σχολιασμό αν δεν κυκλοφορούσε ευρύτατα στο ελληνικό Ίντερνετ και δεν την είχαν υιοθετήσει τα τελευταία χρόνια τουλάχιστον δυο υπουργοί Παιδείας.

Η «είδηση» αναφέρεται στο Hellenic Quest, ένα υποτιθέμενο «πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής, που το CNN άρχισε να διανέμει παγκοσμίως» κ.λπ. Το πρόγραμμα παράγεται, υποτίθεται, από την Apple, με σκοπό την ενίσχυση της λογικής, γι' αυτό άλλωστε αγγλικές εταιρείες διδάσκουν αρχαία στους υπαλ-

λήλους τους. Η ελληνική είναι η γλώσσα της λογικής, διότι είναι «η μόνη νοηματική γλώσσα»· είναι επίσης η πιο πλούσια: μόνο η αρχαία έχει έξι εκατομμύρια λέξεις, όπως αποδεικνύεται με το πρόγραμμα «I[β]υκος»· είναι επίσης «μη οριακή», χωρίς όρια, και άλλες τέτοιες ασυναρτησίες.

Ενδελεχή κριτική σε αυτό το κείμενο έχει ασκήσει ο Νίκος Σαραντάκος (2007), ο οποίος πολύ εύστοχα το αποκαλεί «λερναίο» κείμενο – προφανώς θεωρεί ηράκλειο το δικό του. Το λερναίο κείμενο έχει αναπαραχθεί σε δεκάδες μπλογκ. (Η πιο πρόσφατη επανεμφάνισή του έγινε στο μπλογκ «ακτιβιστής» της Θεσσαλονίκης, http://activistika.blogspot.com/2012/01/blog-post_2043.html.)

Προφανώς, ούτε αυτή είναι μια περίπτωση λογοκλοπής. Εδώ έχουμε μια μπροσούρα που αναπαράγεται στον ιντερνετικό πολύγραφο. Ο σκοπός είναι ιερός, τα τεκμήρια αυτονόητα. Θα ήταν παράλογο να περιμένουμε ακτιβιστές αυτού του επιπέδου να ελέγχουν την ακρίβεια των πηγών τους. Θεωρώ πάντως, χωρίς να θέλω να υπαινιχτώ ότι δεν υπάρχουν σοβαρά δημοσιογραφικά ιστολόγια, ότι η αναπαραγωγή κειμένων όπως γίνεται σε πολλά ακτιβιστικά μπλογκ έχει σχεδόν πάντα το χαρακτήρα του «Hellenic Quest», είναι δηλαδή αναπαραγωγή *ιδεολογικών* αυτονοήτων από και προς όσους τα εκλαμβάνουν ως τέτοια. Δεν είναι περιπτώσεις λογοκλοπής. Όπως βλέπετε άλλωστε, οι ίδιοι οι διανομείς τους μας καλούν να τα «προωθήσουμε», να αναπαραγάγουμε δηλαδή το μήνυμα, «για να μαθαίνουμε σιγά σιγά την αλήθεια!» Η συμμετοχή όσων προωθούν αυτό το μήνυμα σε μια εικονική «κοινότητα γνώμης» τούς απαλλάσσει εντελώς από την κατηγορία της λογοκλοπής.

Αναπαραγωγή γνώμης

Για λογοκλοπή αρχίζουμε να μιλάμε όταν υπάρχουν κατηγοροι και κατηγορούμενοι. Αυτή είναι η διαλεκτική της λογοκλοπής: Κάποιος κατηγορεί για λογοκλοπή κάποιον που την αρνείται.

Από τις καταγγελλόμενες περιπτώσεις κλοπής γνώμης, απομονώνω τρεις και τις παρουσιάζω με φθίνουσα σειρά σοβαρότητας. Η πρώτη έχει φορά *από το υπερεθνικό στο εθνικό*. Πρόκειται για την αντιγραφή ρεπορτάζ του Νικ Κοέν στον *Observer*, 24/2/2008 από τον Χρήστο Μιχαηλίδη στο *Lifo*, τχ. 101, 28/2/2008· τα κείμενα είναι διαθέσιμα στο μπλογκ «Η Κουλουβάχατα», <http://kulluwahad.blogspot.com/2008/03/lifo-copy-paste.html>, 27/3/2008. Ο Μιχαηλίδης αρνείται την κατηγορία της λογοκλοπής· όμως, προσεκτική ανάλυση της μετάφρασης και της αναπροσαρμογής δε μας επιτρέπει να δεχτούμε το «δαίμονα της φωτοσύνθεσης» ως δικαιολογία. Ας συγκρίνουμε δυο παραθέματα:

The German Tax Union thinks Germany loses about €30bn (£22.5bn) a year in unpaid taxes. Much disappears into the statelet of Liechtenstein, which travel writers portray as Ruritanian idyll. True, there are charming gothic castles and it is governed by the superficially quaint Prince Hans-Adam II or, to give him his full title, His Serene Highness Johannes Adam Ferdinand Alois Josef Maria Marko d'Aviano Pius von und zu Liechtenstein, Sovereign Prince of Liechtenstein, Count of Rietberg and Duke of Troppau and Jogerndorf.

But Johannes Adam etc also owns the \$100bn Liechtenstein Global Trust (LGT), which offers 'wealth management' to individuals and companies with the promise of absolute confidentiality.

Νικ Κοέν

Οι φορολογικές Αρχές της Γερμανίας πιστεύουν ότι κάθε χρόνο το κράτος χάνει περίπου 30 δισεκατομμύρια ευρώ από φόρους που δεν πληρώνονται. Ένα μεγάλο μέρος των χρημάτων φεύγει από τη Γερμανία και κατατίθεται σε τράπεζες στο γειτονικό κρατίδιο του Λιχτενστάιν, που θεωρείται και είναι ο παράδεισος εκείνων που έχουν πολλά να κρύψουν.

Ο Πρίγκιπας Χανς Άνταμς ο Β', ή μάλλον, για να του δώσουμε τον πλήρη τίτλο του, ή Αυτού Γαληνότης Μεγαλειότατος Γιοχάνες Άνταμ Φέρντιναντ Αλόις Γιόζεφ Μαρία Μάρκο Ντ' Αβιάνο, Πίος του Λιχτενστάιν, Κυριάρχος Πρίγκιπας του Λιχτενστάιν, Κόμης του Ρίτμπεργκ και Δούκας του Τροπάου και του Γιέγκεντορφ είναι ο ιδιοκτήτης του LGT (Lichtenstein Global Trust), που χειρίζεται τα χρήματα των εύπορων πελατών του με την υπόσχεση της τήρησης απόλυτης εχεμύθειας.

Χρήστος Μιχαηλίδης

Η δεύτερη περίπτωση κλοπής έχει φορά *από το εθνικό στο τοπικό*. Πρόκειται για αντιγραφή από τον Χρυσάνθο Τσουρούλλη, Κύπριο δημοσιογράφο, ενός τουλάχιστον κειμένου του Γιάννη Πρετεντέρη, λογοκλοπή για την οποία τον επέπληξε η κυπριακή Επιτροπή Δεοντολογίας. Το εντυπωσιακό είναι ότι ο Τσουρούλλης δεν αντιγράφει το περιεχόμενο του αρχικού άρθρου, αλλά αναπαράγει, σχεδόν επί λέξει, τη ρητορική του φόρμα: ο Πρετεντέρης αναφέρεται σε δυο επίκαιρα παραδείγματα της ελληνικής –ή «ελλαδικής», όπως θα έλεγαν οι Κύπριοι– πολιτικής ζωής, ο Τσουρούλλης, τεσσεράμισι χρόνια αργότερα, σε δυο παραδείγματα της κυπριακής. Η περίπτωση αυτή λογοκλοπής αποτελεί σημαντική ένδειξη ότι στερεοτυπικά δεν είναι μόνο είδη της δημοσιογραφίας όπως το δελτίο καιρού ή το αθλητικό ρεπορτάζ· είναι και είδη όπως η επιφυλλίδα ή, γενικότερα, η εκ-

φραση γνώμης. Μπορούν και τα άρθρα γνώμης να λειτουργήσουν σαν μήτρες για τη συγγραφή παρόμοιων κειμένων, σαν φόρμες προς συμπλήρωση.

Κόψτε το λαιμό σας!

Γιάννης Πρετεντέρης

Η σημερινή κυβέρνηση έχει δώσει ως τώρα πολλά δείγματα ανικανότητας. Συχνά τα εμπλουτίζει με περιπτώσεις διαφθοράς. Εσχάτως όμως, διεύρυνε το ρεπερτόριό της και στον κυνισμό. Τον αυτάρκη κυνισμό των ανθρώπων που κυβερνούν ελέω Θεού, εκτός ελέγχου, χωρίς δεσμεύσεις και χωρίς υποχρεώσεις.

Δuo πρόσφατα παραδείγματα είναι εξαιρετικά χαρακτηριστικά:

«Άς πρόσεχαν...» ήταν περίπου η επωδός του υπουργού Οικονομίας για τα Ταμεία. [...]

«Άς πρόσεχαν...» ήταν η επωδός και του υπουργού Εμπορικής Ναυτιλίας για το δυστύχημα της Σαντορίνης. [...]

Δεν πρόκειται για σύμπτωση. Πρόκειται για αντίληψη. Είναι η πάγια αντίληψη των συντηρητικών παρατάξεων σε ολόκληρο τον πλανήτη: Θεωρούν ότι η εξουσία τους ανήκει απλώς για να την ασκούν και από την άσκηση αυτή δεν προκύπτει καμιά άλλη υποχρέωση ή καθήκον. Για αυτούς η εξουσία δεν είναι δουλειά, είναι βραβείο. Δεν είναι σχέδιο, είναι απολαβή. Την νέμονται ανέλεγκτα, υπεροπτικά, χωρίς πολλές πολλές κουβέντες. [...]

Το Βήμα, 15/4/2007

Εμείς να δεις μπουάτσιμα, Πρόεδρε...

Χρυσάνθος Τσουρούλλης

Η σημερινή κυβέρνηση μας έχει πείσει για την ανικανότητά της. Αυτό κατέδειξε πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας το παραγγελθέν πόρισμα του «άρτια καταρτισμένου νομικού», Πρόεδρου της Μονομελούς Επιτροπής, διορισθέντα από τον Δημήτρη Χριστόφια,

Πόλυ Πολυβίου. Εσχάτως όμως, ο Δημήτρης Χριστόφιας και η κυβέρνηση του διεύρυναν το ρεπερτόριό τους και στον κυνισμό. Τον αυτάρκη κυνισμό των ανθρώπων που κυβερνούν ελέω Θεού, εκτός ελέγχου, χωρίς δεσμεύσεις και χωρίς υποχρεώσεις.

Δυο πρόσφατα παραδείγματα είναι εξαιρετικά χαρακτηριστικά:

«Άς πρόσεχαν...» είναι περίπου η επωδός ολόκληρου του συστήματος (κυβέρνησης και ΑΚΕΛ) για του αδικοχαμένους αξιωματούχους της Ε.Φ. [...]

«Άς πρόσεχαν...» όμως ήταν και η επωδός κυβέρνησης και κυβερνήτωντος κόμματος από την πρώτη στιγμή της τραγωδίας. [...]

Δεν πρόκειται για σύμπτωση. Πρόκειται για αντίληψη. Είναι η πάγια αντίληψη των συντηρητικών παρατάξεων σε ολόκληρο τον πλανήτη: Θεωρούν ότι η εξουσία τους ανήκει απλώς για να την ασκούν και από την άσκηση αυτή δεν προκύπτει καμιά άλλη υποχρέωση ή καθήκον. Για αυτούς η εξουσία δεν είναι δουλειά, είναι βραβείο. Δεν είναι σχέδιο, είναι απολαβή. Την νέμονται ανέλεγκτα, υπεροπτικά, χωρίς πολλές πολλές κουβέντες. [...]

<http://www.sigmalive.com/blogs/tsouroullis/201110/426561?page=1,10/10/2011>

Η τρίτη περίπτωση που θα σχολιάσω είναι ένα άρθρο του Παύλου Τσίμα, «Ο Ντομινίκ στην αντιπολίτευση», δημοσιευμένο στα *Νέα* την 11/12/2010, το οποίο παρουσιάζει ορισμένες ομοιότητες με ένα κείμενο του Γεράσιμου Μοσχονά, «Η λατινοαμερικανοποίηση», δημοσιευμένο στην ίδια εφημερίδα, στην ίδια στήλη, δυο μήνες νωρίτερα, τη 12/10/2010. Είναι βολικό να ξεκινήσουμε από τις ομοιότητες στη μορφή, οι οποίες ανιχνεύονται μόνο στο κομμάτι του άρθρου, που παρέχει κάποια στατιστική τεκμηρίωση:

Οι κρατικές δαπάνες αντιπροσωπεύουν το 50,4% του ΑΕΠ (Euro-

stat, 2009) και είναι ελαφρώς χαμηλότερες από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης (50,8%) και βέβαια πολύ χαμηλότερες από εκείνες χωρών όπως η Φινλανδία (56,1%) [...] Τα συνολικά φορολογικά έσοδα είναι 35,1% του ΑΕΠ έναντι 40,9% για τις χώρες της Ευρωζώνης (για το έτος 2008) [...] [Παρατηρείται] ακραία υστέρηση των άμεσων φόρων (7,7% στην «αριστερή» Ελλάδα έναντι 12,2% στη «συντηρητική» Ευρωζώνη).

Γ. Μοσχονάς

Οι κρατικές δαπάνες στην Ελλάδα αντιπροσωπεύουν το 50,4 % του ΑΕΠ –ποσοστό ελαφρώς χαμηλότερο από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης. Στη χώρα του Όλι Ρεν, για παράδειγμα, τη Φινλανδία, το ποσοστό ξεπερνά το 56%. [...] οι φόροι στην Ελλάδα (με στοιχεία του 2008) είναι συνολικά 35% του ΑΕΠ (έναντι 41% στην Ευρωζώνη) και οι άμεσοι φόροι, οι κοινωνικά δίκαιοι φόροι δηλαδή, είναι μόλις 7,7% (έναντι 12,2% στην Ευρωζώνη).

Π. Τσίμας

Οι ομοιότητες δε σταματούν εδώ. Και τα δυο άρθρα εκφράζουν την ίδια περίπου γνώμη, ότι δηλαδή τα αριστερά κόμματα, αντί να αντιδρούν στη φορολόγηση, θα έπρεπε να προτείνουν ένα δικαιότερο φορολογικό σύστημα (η γνώμη αυτή, παρεμπιπτόντως, δεν ήταν και τόσο αυτονόητη όταν πρωτοδιατυπώθηκε). Συνοπτικά, στην περίπτωση αυτή μοιάζει να έχουμε: α) παράθεση στοιχείων χωρίς αναφορά, β) διατύπωση παρόμοιας γνώμης και γ) αναπλαισίωση (recontextualization), δηλαδή εισαγωγή της γνώμης και της τεκμηρίωσής της σε ένα νέο πλαίσιο, αφορμή για το οποίο δεν είναι πλέον η κρατική πολιτική ούτε η πολιτική των αριστερών κομμάτων, αλλά οι δηλώσεις του Ντομνίκ Στρος Καν.

Είναι αυτή μια περίπτωση λογοκλοπής; Θα ήθελα να υπο-

στηρίζω ότι δεν είναι, ταυτοχρόνως υποστηρίζοντας ότι, *αν ήταν*, αυτή θα ήταν και η πιο ενδιαφέρουσα περίπτωση λογοκλοπής.

Εξηγούμαι: Μια αναπαραγωγή κειμένου (στην πληροφοριακή, μη ακτιβιστική δημοσιογραφία) αποτελεί λογοκλοπή αν μέρος τουλάχιστον του αρχικού κειμένου αναπαράγεται αυτούσιο, είναι δηλαδή ίδιο ή παρόμοιο σε μορφή ή/και περιεχόμενο με κάποιο προγενέστερο, και επιπλέον, αναπλαισιώνεται, τοποθετείται δηλαδή σε νέα συμφραζόμενα. Η απλούστερη αναπλαισίωση είναι αυτή του βλάκα λογοκλόπου, ο οποίος αλλάζει απλώς το όνομα του συγγραφέα, αφήνοντας το αρχικό κείμενο απaráλλαχτο. Συνήθως η αναπλαισίωση είναι πιο περίτεχνη. Η αναπλαισίωση είναι η μάσκα της λογοκλοπής.

Στην περίπτωση του άρθρου του Τσίμα, έχουμε μεν αναπαραγωγή μορφής, αλλά θα μπορούσε και ο Τσίμας να είχε ανατρέξει στην ίδια πηγή (Eurostat)· έχουμε διατύπωση παρόμοιας με την αρχική γνώμης, αλλά η ομοιότητα γνώμης ούτε ελέγχεται εύκολα ούτε επιλήψιμη είναι· και τέλος, έχουμε αναπλαισίωση μορφής-περιεχομένου, αν υποτεθεί ότι έχουμε αναπαραγωγή τους, η οποία όμως θα μπορούσε να είναι και μια ισχυρή ένδειξη πρωτοτυπίας. Σίγουρα δεν μπορεί κανείς να κατηγορήσει τον Τσίμα ότι δεν έγραψε ένα άρθρο ενήμερο και τεκμηριωμένο· νομίζω δεν μπορεί καν να τον κατηγορήσει ότι δεν έγραψε κάτι πρωτότυπο.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διακρίνουμε τη λογοκλοπή από την έλλειψη ή την αποφυγή αναφοράς (lack of/sloppy attribution). Πράγματι, στις περισσότερες περιπτώσεις που εξετάσαμε, τόσο αναπαραγωγής ειδήσεων, όσο και αναπαραγωγής γνώμης, αρκεί η προσθήκη μιας αναφοράς για να εξαλειφθεί το στίγμα της λογοκλοπής. Άλλωστε, αυτή είναι και η συνήθης δικαιολογία του λογοκλόπου: «Ο δαίμονας του τυπογραφείου έφαγε την αναφορά μου».

Συμπεράσματα

Εξέτασα τρεις περιπτώσεις αναπαραγωγής δημοσιογραφικών κειμένων: αναπαραγωγές ειδήσεων, αναπαραγωγές γνωμοειδήσεων και αναπαραγωγές γνώμης. Οι αναπαραγωγές ειδήσεων και γνωμοειδήσεων *δεν* αποτελούν λογοκλοπές, ει μη μόνο με τη νομική έννοια· και αν αποτελούν, είναι ακραίες, βλακώδεις μορφές λογοκλοπής, τις οποίες θα μπορούσε να αθώσει η ύπαρξη μίας και μόνης αναφοράς.

Οι πιο ενδιαφέρουσες περιπτώσεις είναι οι αναπαραγωγές γνώμης. Από τις τρεις περιπτώσεις αναπαραγωγής γνώμης που εξετάσαμε, η πιο σοβαρή φαίνεται να είναι αυτή της μετάφρασης ή άλλης αναπροσαρμογής με αλλαγή του ονόματος. Η αναπαραγωγή της ρητορικής φόρμας με αλλαγή του ονόματος είναι οπωσδήποτε αξιοσημείωτη περίπτωση: Ο δημοσιογραφικός λόγος είναι έτσι κι αλλιώς στερεοτυπικός, δηλαδή αναπαραγωγίμος, μας εκπλήσσει πάντως ότι αυτό μπορεί να συμβαίνει και με άρθρα γνώμης. Η τρίτη περίπτωση, η επιλεκτική λογοκλοπή, είναι, νομίζω, η πιο συνηθισμένη, είναι όμως δύσκολο να ελεγχθεί και, ακόμη και αν οδηγός μας ήταν κάποιες ομοιότητες στη μορφή και στο περιεχόμενο, η αναπλαισίωση δεν επιτρέπει τη μομφή της λογοκλοπής.

Οφείλουμε να κατανοήσουμε τις περιπτώσεις αναπαραγωγής ή/και λογοκλοπής, που εξετάσαμε στις συνθήκες εντός των οποίων ασκείται η νεότερη δημοσιογραφία. Πρώτον, είναι μάλλον άστοχο να εκλάβουμε ως λογοκλοπές τις διαδεδομένες συλλογικές πρακτικές αναπαραγωγής, που επιτελούνται σε ένα newsroom. Ο Άλαν Μπελ, στο κλασικό βιβλίο του *The Language of News Media* (1991), κάνει για τη «γραμμή συναρμολόγησης των ειδήσεων», για πολλαπλές γραφές, για διορθωτικό παλίμψηστο, για στρώματα γραφής, επιμέλειας, ελέγχου ενός κειμένου (the news assembly

line, σ. 44· embedding in the news text, σ. 50· authoring and editing the news text, κεφ. 4). Φανταστείτε παρόμοιες πρακτικές γραφής και μεταγραφής σε παγκόσμια κλίμακα. Πριν από αυτόν, ο Έρβιν Γκόφμαν (1981: 144), γράφοντας για την πλαισίωση, διέκρινε τον «εντολέα» ενός κειμένου από το συγγραφέα του (author) και από τον εκφωνητή του (animator). Και δεν έχει νόημα να επαναλάβουμε και εμείς, όπως ο Φουκό (2001: 796), την κενή διαβεβαίωση ότι «ο συγγραφέας έχει εξαφανιστεί» («Mais il ne suffit pas, évidemment, de typer *comme* affirmation vide que l'auteur a disparu»). Σε τι συνίσταται η λογοκλοπή αν δεν υπάρχει συγγραφέας; Ποιο είναι το αντίγραφο όταν δεν υπάρχει πρωτότυπο; «What difference does it make who is speaking?» (Σάμιουελ Μπέκετ). Ο λογοκλόπος δεν είναι παρά ο «animator» μιας είδησης και το αντηχείο μιας γνώμης. Η πολλή ηθικολογία για τη λογοκλοπή στη δημοσιογραφία ξεχνά, νομίζω, ότι η αναπαραγωγή κειμένων είναι κοινή, κοινότατη δημοσιογραφική πρακτική. Τα νέα Μέσα απλώς καθιστούν την πρακτική αυτή ευχερέστερη.

Δεύτερον, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι μαζί με τους αναπαραγωγούς κειμένων έχουν ενδεχομένως διαμορφωθεί και νέες αναγνωστικές συνήθειες, νέοι τρόποι κατανάλωσης των ειδήσεων και των απόψεων. Δεν έχουν εξαφανιστεί μόνο οι συγγραφείς, αλλά και οι αναγνώστες· τα βιβλία και οι εφημερίδες αργοπεθαίνουν, γιατί οι αναγνώστες συνήθισαν να τσιμπολογάνε αντί να διαβάζουν (για μια πρόσφατη έκφραση της άποψης αυτής, βλ., λόγου χάριν, Μόρισον [2011]). Δε γνωρίζω αν μια τέτοια αντίληψη περιγράφει την πραγματικότητα ή αν απλώς εκφράζει τους φόβους κάποιων διανοουμένων. Αν οι σχετικές διαπιστώσεις είναι ακριβείς, τότε η λογοκλοπή δεν είναι παρά ένα σύμπτωμα της προσαρμογής στις νέες αναγνωστικές συνήθειες: Είναι σαν να ευθύνεται για τη λογοκλοπή όχι μόνο ο λογοκλόπος, αλλά και ο αναγνώστης.

Τρίτον, η αναπαραγωγή των κειμένων συντελείται, όπως υπαινίχτηκα ήδη, εντός κάποιων κοινοτήτων γνώμης. Θεωρείται μάλιστα ότι μπορεί κανείς, συγγραφέας ή αναγνώστης, να παινοβγαίνει στις κοινότητες αυτές ελεύθερα και να ψωνίζει, να διαλέγει δηλαδή, ανάλογα με τις ανάγκες της στιγμής ή τις ιδεολογικές του κλίσεις. Τέτοιες κοινότητες, αν υπάρχουν, είναι σαν τα δίκτυα επικοινωνίας που διακινούν κείμενα όπως το «Hellenic Quest». Για την ακρίβεια, οι κοινότητες αυτές δεν παράγουν γνώμες, αλλά αναπαράγουν ιδεολογίες. Από κάποια απόσταση, ένα ελληνικό κυριακάτικο φύλλο, λόγου χάριν, μοιάζει πάρα πολύ με μια τέτοια κοινότητα γνώμης. Οι επιφυλλίδες του χαρακτηρίζονται από ομοιομορφία, οι πολιτικές αντιλήψεις των συντακτών είναι παρόμοιες, οι αναγνώστες επιλέγουν το φύλλο με σπαδικά κριτήρια, όπως μια αθλητική εφημερίδα. Ψωνίζουμε ιδέες από τα ίδια μαγαζιά. Θεωρούμε την ανάγνωση ένα είδος ψηφοφορίας. Επαινούμε όσους γράφουν αυτά που θέλουμε να διαβάσουμε. Δημοσιογράφοι και κοινό εθίζονται στην αναπαραγωγή στερεοτύπων, ευνοώντας έτσι ένα είδος λογοκλοπής που δε γίνεται καν αντιληπτό ως λογοκλοπή.

Δεν έχουμε βέβαια δικαίωμα να επικαλεστούμε τις τρεις αυτές συνθήκες –την εξαφάνιση των δημοσιογράφων, τη μεταμόρφωση των αναγνωστών, τη συμμετοχή δημοσιογράφων και αναγνωστών σε κοινότητες γνώμης– προκειμένου να «αθώσουμε» τους λογοκλόπους. Το πρόβλημα δεν είναι η αναζήτηση και η καταδίκη της λογοκλοπής, αλλά η εύρεση και η προβολή της πρωτοτυπίας. Προσωπικά, θα ήθελα για κάθε γνώμη να τίθεται αυτομάτως το ζήτημα της πρωτοτυπίας, άρα και της λογοκλοπής, προτού καν τεθεί ζήτημα *συμμόρφωσης* με μια γνώμη. Θα ήθελα, συνεπώς, η παραγωγή γνώμης να είναι ανεξάρτητη από την αναπαραγωγή ιδεολογίας. Αυτή τουλάχιστον είναι η γνώμη μου.

Αναφορές

- Bell A. (1991). *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell.
- Foucault M. (2001). *Dits et Ecrits*, vol. 1: 1954-1975, Paris: Galilimard.
- Goffman E. (1979). «Footing», στο *Forms of Talk*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press, 1981, 124-159.
- Lewis N. P. (2007). *Paradigm Disguise: Systemic Influences on Newspaper Plagiarism*, διδακτορική διατριβή. Univ. of Maryland, College Park.
- Morrison E. (2011). «Are books dead, and can authors survive?», *The Guardian*, 22/8.
- Σαραντάκος Ν. (2007). «Κριτική στο Hellenic Quest, το Λερναίο κείμενο περί ελληνικής γλώσσας», <http://www.sarantakos.com/language/hquest2.html>.

ΛΙΑ ΗΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Ευχαριστούμε τον κύριο Μοσχονά και νομίζω ότι η ομιλία του ευνοήτως θα γεννήσει πολλές ερωτήσεις. Μια διατυπώθηκε ήδη, αλλά εν πάση περιπτώσει, αν υπάρχουν άλλες ερωτήσεις, σας ακούμε.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Επηρεασμένος από αυτό το γενικό αθωωτικό πνεύμα του κυρίου Μοσχονά για τη λογοκλοπή, προτείνω να γίνει ένα βραβείο στο όνομά του, να βραβεύονται οι καλύτερες λογοκλοπές ετησίως.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ: Είναι πράγματι πολύ καλή ιδέα, λείπει εντελώς, πιστέψτε με, το χιούμορ για να γίνει. Αν υπήρχε το χιούμορ για να γίνει, θα ήταν μια εξαιρετική ιδέα. Αλλά δυστυχώς, την ιδέα αυτή την παρουσιάζετε με όλη τη σοβαρότητά της, αν

την παρουσιάζετε με χιούμορ θα πρότεινα και εγώ πράγματι η ηγεσία να την κάνει δεκτή να καθιερώσει ένα τέτοιο βραβείο.

ΡΟΥΛΑ ΑΛΑΒΕΡΑ: Πριν από το 1981, στην Εταιρεία Εργοτεχνών Θεσσαλονίκης –ήταν παρών και ο κύριος Βιστωνίτης, εγώ και κάνας δυο άλλοι, όλοι οι υπόλοιποι έχουν πεθάνει– έγινε ένα τριήμερο συνέδριο, με θέμα «Τα συγγραφικά δικαιώματα».

Βέβαια, ήταν ο Γιώργος Κουμάντος, ο Ασπρογέρακας Γρίβας, ο Σακελαρόπουλος που δεν ξέρω αν ζει, ο οποίος με τον Αναστάση Βιστωνίτη έχει μια πολύ καλή συνομιλία στα πρακτικά που βγήκαν έπειτα από οχτώ χρόνια από τον Παρατηρητή της Θεσσαλονίκης.

Από τους συγγραφείς ήταν η Καρέλη, ο Γκοφόπουλος από τη Θεσσαλονίκη και ήταν ο Βρεττάκος από τα τρία συνεργαζόμενα σωματεία. Αυτό θα μου επιτρέψετε να το υπογραμμίσω. Λοιπόν, ήταν ο Βρεττάκος, ο Αλέξανδρος Κοτζιάς, ο Σπεντζόπουλος, δηλαδή ο Πέτρος Σπεντζής, ο οποίος είχε συνεταιρικά το δικηγορικό του γραφείο με τον Νίκο Κωνσταντόπουλο, ο Πέτρος Γλέζος και άλλοι.

Όταν ξαναείδα τα πρακτικά, είδα ότι κατέληξαν όλοι στο πρόβλημα των δημοσιογράφων. Τελικά, βρισκόμαστε στο σημείο μηδέν και επαναλαμβάνονται τα ίδια πράγματα.

Επειδή έκανα μια περίοδο και διορθώσεις με τον άντρα μου, μπορώ να σας πω ότι τρεις φορές έκανα διορθώσεις σε διδακτορικά τα οποία ήταν κλειψιμαίικα από αρχής μέχρι τέλους και πήραν και άριστα. Στο ένα δε ήταν παρών και ο καθηγητής από τον οποίο βασικά έκλειψε ο υποψήφιος και ήταν όλοι ευχαριστημένοι. Δε νομίζω ότι είναι τόσο αμαρτία η λογοκλοπή.

Κύριε Μοσχονά, ειλικρινά βγάλατε την κουκούλα.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ: Πάντως, θα μου επιτρέψετε να πω ότι τουλάχιστον στο πανεπιστήμιο, αυτό που γίνεται, οι περιπτώσεις λογοκλοπής, αναπαραγωγής θα προτιμούσα, στη δημοσιογραφία, δεν είναι καθόλου ανοιχτές στον ακαδημαϊκό χώρο. Δηλαδή, οι ίδιες περιπτώσεις αναπαραγωγής θεωρούνται εντελώς «απαγορευτικές» στον ακαδημαϊκό χώρο, εντελώς.

ΡΟΥΛΑ ΑΛΑΒΕΡΑ: Θα συμφωνήσω, αλλά τα έζησα.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Η κυρία Τζιαντζή προηγουμένως μίλησε για ομερτά, αυτό συνέβη.

ΡΟΥΛΑ ΑΛΑΒΕΡΑ: Κοιτάξτε, είναι υπερβολικό αυτό να το πούμε.

Και μου έκανε εντύπωση ότι στη σημερινή ημερίδα δεν ακούστηκε καν το όνομα της κυρίας Έλσας Δεληγιάννη, η οποία έχει πάρει τη θέση του Κουμάντου, ο οποίος έκανε πρώτος τη Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή με μέλη του συνεδρίου και στη συνέχεια η Μερκούρη έκανε τον πρώτο νόμο για τα συγγραφικά δικαιώματα. Κομβικό σημείο είναι τα συγγραφικά δικαιώματα, από κει και μετά οι δημοσιογραφικές καταστάσεις δε νομίζω ότι μας αφορούν.

Και επιπλέον και κάτι άλλο, θα πρέπει ο λογοτέχνης να μην κατατρίβεται τόσο πολύ με αυτά, διότι ο λογοτέχνης είναι καλλιτέχνης, ο καλλιτέχνης μπορεί και να είναι εξαφανισμένος και ο χρόνος είναι αυτός που εκμαιεύει τα καλά ή κακά κατασκευάσματα, τι να κάνουμε; Σήμερα, όμως...

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Κυρία Αλαβέρα, όμως αυτή τη στιγμή είμαστε στη συνεδρία που έγινε για τα ΜΜΕ.

ΡΟΥΛΑ ΑΛΑΒΕΡΑ: Για τα ΜΜΕ, είναι επιστημονικό κείμενο δεν είναι δικό μου, μιλάνε για την κουλτούρα της μεταποίησης. Επομένως, αν το βλέπω στη μια εφημερίδα έτσι και στην άλλη έτσι και στην άλλη έτσι ή κάπου αλλού πουθενά, δεν πειράζει. Δηλαδή, φταίνε τόσο πολλά πράγματα μέσα στον τόπο μας και μέσα στον πολιτισμό, που δε νομίζω ότι...

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Όχι, δεν είναι αυτό το θέμα της συζήτησης καταρχάς, έτσι; Παρακαλώ εσείς και ελπίζω να έχετε ερώτηση μόνο.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Έτσι δημιουργείται κρίση πνευματικότητας όμως, αν τα δεχτούμε όλα αυτά. Ποια είναι η πνευματικότητα τώρα;

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Παρακαλώ, η κυρία Γιώτα Αντωνοπούλου, δημοσιογράφος, έχει το λόγο.

ΓΙΩΤΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ: Είμαι δημοσιογράφος, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Μορφωτικού Ιδρύματος της ΕΣΗΕΑ και επίκουρη καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Επιτρέψτε μου να συγχαρώ το πάνελ γιατί είναι πράγματι ένα εξαιρετικό πάνελ με πολύ καίριες επισημάνσεις. Και θα προσπαθήσω να συνθέσω αυτά τα οποία ελέχθησαν, προκειμένου να απευθύνω μια σύντομη πρόταση, αλλά νομίζω ότι το πλαίσιο αυτού του κύκλου της ημερίδας είναι πλέον το διά ταύτα, δηλαδή τι πρέπει να κάνουμε.

Συμφώνησαν όλοι οι ομιλητές ότι είναι δυσδιάκριτα τα όρια του τι σημαίνει λογοκλοπή στην έντυπη δημοσιογραφία, στον έντυπο λόγο των εφημερίδων, των περιοδικών. Όμως, όπου υπάρχουν δυσδιάκριτα όρια, αυτά συνήθως λειτουργούν υπέρ εκείνων που δεν έχουν κανένα φραγμό να υπερβούν κανένα από αυτά.

Και αυτό έχει συμβεί κατ' επανάληψη. Ο κύριος Τσίμας έκανε κάποιες αναφορές και μειδιάσαμε όλοι στο ακροατήριο γιατί όλοι σκεφτήκαμε τουλάχιστον δυο περιπτώσεις, οι οποίες όμως δεν ελέχθησαν ποτέ και από κανέναν, και οι οποίες όχι μόνο παρέμειναν ατιμώρητες, αλλά οι ίδιοι εκείνοι δημοσιογράφοι, οι οποίοι εγκυλοούνται για αυτές στη συνείδηση και στην ηθική όλων μας, εξακολουθούν να είναι opinion leaders και να κουνάνε το δάχτυλο.

Κάτι, λοιπόν, πρέπει να γίνει με αυτό. Υπάρχουν περιπτώσεις οι οποίες είναι καταφανείς, και εδώ θα έρθω σε κάτι το οποίο είπε ο πολύ αξιόλογος συνάδελφός μου. Ο κύριος Μοσχονάς είπε ότι «τέτοια φαινόμενα στο πανεπιστήμιο δεν είναι ανεκτά», όχι βέβαια ότι δεν υπάρχουν, βεβαίως και υπάρχουν οι μηχανισμοί, που ποτέ δεν μπορούν να εξαηλήσουν νοσηρά φαινόμενα, αλλά μπορούμε να τα περιορίσουμε.

Τι γίνεται, κύριε Μοσχονά, στο πανεπιστήμιο το γνωρίζετε και το γνωρίζουμε πάρα πολύ καλά: Όταν υπάρχει καταγγελία για λογοκλοπή, διερευνάται πρώτα στο επίπεδο του τμήματος, αν υπάρχουν στοιχεία ότι πράγματι είναι βιώσιμες οι καταγγελίες, γίνεται μια ΕΔΕ.

Αν η ΕΔΕ αυτή αποδώσει πράγματι στοιχεία υπέρ της λογοκλοπής, τότε το Πειθαρχικό Συμβούλιο από το οποίο περνάει ο πανεπιστημιακός είναι διευρυμένης σύνθεσης, με τη συμμετοχή όχι μόνο των οργάνων του πανεπιστημίου, αλλά και των τριών Προέδρων των Ανωτάτων Δικαστηρίων της χώρας.

Θα μου πείτε, εξάλειψε το φαινόμενο αυτό; Όχι δεν το έχει εξαλείψει, αλλά πιστέψτε με, όλοι οι πανεπιστημιακοί έχουν το άγχος να μην υποστούν μια τέτοια εξευτελιστική διαδικασία.

Θα πρότεινα λοιπόν μία διαδικασία αντίστοιχη, χωρίς βεβαίως τη συμμετοχή των δικαστικών και των Προέδρων των

δικαστηρίων, έτσι μια εσωτερική διαδικασία στον Τύπο. Από τη στιγμή που θα υπάρξει μια τέτοια καταγγελία λογοκλοπής, αυτό μπορεί να ελεγχθεί πρώτον στο επίπεδο του Μέσου, από τον εκπρόσωπο του Μεικτού Συμβουλίου και μια ομάδα που αυτός θα συγκροτήσει.

Αν υπάρχουν στοιχεία ότι είναι βάσιμη η καταγγελία, μπορεί να έρθει στην Επιτροπή Δεοντολογίας και, αν αποφανθεί η Επιτροπή Δεοντολογίας, αυτό μπορεί να συζητηθεί στο επίπεδο ενός διευρυμένου πειθαρχικού με τη συμμετοχή εκπροσώπων όλων των οργάνων των ενώσεών μας. Είναι μια διαδικασία η οποία μπορεί να μην εξαλείψει το πρόβλημα, θα είναι όμως μια διαδικασία την οποία πιστεύω ότι κανείς δε θα ήταν ευχάριστο να περάσει.

Με συγχωρείτε για το χρόνο σας και για την ανοχή σας.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: (Ερώτηση εκτός μικροφώνου.)

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Επειδή έγινε μια πρόταση, νομίζω ότι είναι και μια καλή αφορμή να πω ότι έχουμε ξεπεράσει κατά μια ώρα το χρόνο, όχι εμείς μόνο.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Σας παρακαλώ, έχετε κάνει κάποιο λάθος, με συγχωρείτε πάρα πολύ. Με συγχωρείτε, δε θέλω να καταχραστώ κανένα χρόνο, οφείλω να υπερασπιστώ, το καθήκον με κάνει.

Βεβαίως, πολύ ενδιαφέροντα όσα είπε η συνάδελφος κυρία Αντωνοπούλου, οφείλω όμως να σας πω ότι στην ΕΣΗΕΑ λειτουργούν δυο Πειθαρχικά Συμβούλια: Πρωτοβάθμιο Πειθαρχικό και Δευτεροβάθμιο Πειθαρχικό Συμβούλιο.

Αυτή είναι η Επιτροπή Δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ και εκλέγονται τα μέλη της και αυτά κρίνουν υποθέσεις είτε αυτεπαγγέλτως

αν υποπέσουν στην αντίληψη, διότι δεν είναι κανένα γραφείο ντετέκτιβ το Πειθαρχικό Συμβούλιο, είτε κατόπιν καταγγελιών συναδέλφων οι οποίοι έχουν πληγεί και είναι θύματα λογοκλοπής.

Βεβαίως, θα ήταν καλό να συσταθεί και μια ευρύτερη Επιτροπή Δεοντολογίας, απλώς ήθελα να σας ενημερώσω ότι σε κάποιο βαθμό βεβαίως, με όλα τα προβλήματα τα οποία υπάρχουν σήμερα στο χώρο του Τύπου, λειτουργούν δυο Πειθαρχικά Συμβούλια.

Διαλογικές συζητήσεις

ΓΙΩΤΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ: Όχι, δεν είναι το θέμα να διορθωθεί αυτό. Η διαδικασία που έθεσα εγώ ως πρόταση αφορούσε τη συντόμευση του χρόνου, προκειμένου να μην υπάρχει συσσώρευση υποθέσεων στο Πειθαρχικό.

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Εντάξει, να λήξουμε όμως αυτό τον κύκλο της συζήτησης με αυτή τη διευκρίνιση;

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Να πω κάτι; Αυτά που είπε η κυρία καθηγήτρια μου θυμίζουν τους πολιτικούς που τους στέλνουν στις Εξεταστικές Επιτροπές και δε βγαίνει απολύτως τίποτα. Και οι διατριβές στην Ιατρική Σχολή είναι όλες αντιγραμμένες και ο καθένας μπορεί να ξέρει περί τίνος πρόκειται.

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Εντάξει, ευχαριστούμε. Παρακαλώ, κυρία Θεόδωρε Πατρικαρέα, έχετε το λόγο.

ΘΟΔΩΡΟΣ ΠΑΤΡΙΚΑΡΕΑΣ: Ευχαριστώ, δε θα μακρηγορήσω, επειδή ξέρω το πρόβλημα και το κατάλαβα και εγώ.

Είμαι δημοσιογράφος μισό αιώνα, αλλά η ερωμένη μου πάντα ήταν το θέατρο. Έχω λοιπόν να κάνω μια συγκεκριμένη ερώτηση. Είναι πολύ ενδιαφέροντα όλα όσα ακούσαμε και έχω έναν αριθμό θεατρικών έργων τα οποία έχουν εκδοθεί στα ελληνικά

και τα αγγλικά και έχουν παιχτεί όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες.

Ήθελα, λοιπόν, να κάνω μια ερώτηση στους έγκριτους ομιλητές και συναδέλφους: Μπορώ αυτά τα έργα να τα βάλω στο Διαδίκτυο; Διότι έτσι με συμβούλευσαν, ότι μπορώ να τα βάλω, υπάρχουν το Amazon και άλλα τέλος πάντων sites, μπορώ να τα δώσω όλα τα κείμενα των έργων μου σε αυτούς τους οργανισμούς, σε αυτό τον κόσμο;

Θα ήθελα πάρα πολύ να το ξέρω πριν προχωρήσω και κάνω κανένα σφάλμα, αν και δε βαριέσαι, από μια άποψη με ενδιαφέρει τα έργα μου να παίζονται παντού και από διάφορους. Ευχαριστώ πάρα πολύ, μια απάντηση αν θα μπορούσα να έχω.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Θα χάσετε θεατές όμως από το θέατρο.

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Νομίζω ότι αυτό μπορούμε να το συζητήσουμε και έξω στο διάλειμμα. Δηλαδή, λέω με κάποιους οι οποίοι μπορεί να είναι η ίδια περίπτωση με εσάς, «θέλω να αναρτήσω» και τα λοιπά, να συζητηθεί έξω.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Και βγάζει και ανέργους τους θεατρίνους μετά άμα το κάνει αυτό.

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Παρακαλώ, κύριε Τσίμα, μπορείτε να κλείσετε;

ΠΑΥΛΟΣ ΤΣΙΜΑΣ: Ήθελα να πω απλώς, επειδή τα παραδείγματα του κυρίου Μοσχονά και αυτά που αφορούσαν ήταν πολύ ενδιαφέροντα, υπάρχει μια διαφορά που προσπάθησα να την πω και εγώ στην ομιλία μου, άλλο πράγμα στο χώρο της λογοτεχνίας, άλλο πράγμα πολύ διαφορετικό στο χώρο της ακαδημαϊ-

κής κοινότητας και άλλο πράγμα στο χώρο της δημοσιογραφίας και των Μέσων Ενημέρωσης.

Στην ακαδημαϊκή κοινότητα και φαντάζομαι και στη λογοτεχνία, η προς επιβράβευση αξία είναι η πρωτοτυπία του έργου. Δηλαδή, ο ερευνητής που δημοσιεύει μια μελέτη ή μια διατριβή εισφέρει, υποτίθεται, μια καινούργια έρευνα, η πρωτοτυπία είναι που επιβραβεύεται.

Το ίδιο, φαντάζομαι, ισχύει εν τινί μέτρο και για τη λογοτεχνία, με όλες τις επιφυλάξεις που μπορεί να έχει κανείς, ότι τίποτε δε γεννιέται από το μηδέν. Στη δημοσιογραφία και στα Μέσα Ενημέρωσης η αξία δεν είναι πρωτοτυπία, είναι θετικότητα.

Το να πάρω μια συνέντευξη από έναν άνθρωπο που δεν έχω δει ποτέ, αυτό είναι μια ιδιαίζουσα μορφή λογοκλοπής, που ισχύει μόνο για τα Μέσα Ενημέρωσης, για τη δημοσιογραφία, και είναι βαριά, το βαρύ επαγγελματικό παράπτωμα.

Το να γράψω μια ανταπόκριση από ένα μέρος στο οποίο δεν έχω πάει ο ίδιος, αυτό είναι η ιδιαίζουσα μορφή «λογοκλοπής», στην περίπτωση της δημοσιογραφίας και των Μέσων Ενημέρωσης, που αποτελεί βαρύ επαγγελματικό παράπτωμα.

Το να πάρω το ρεπορτάζ ή τη δουλειά ενός συναδέλφου που γράφει στην τοπική εφημερίδα της Ξάνθης και με αυτό να χτίσω ένα ρεπορτάζ σε μια μεγάλη πανεθνικής κυκλοφορίας εφημερίδα στην Αθήνα, ενώ εγώ δεν έχω κάνει τον κόπο να πάω στην Ξάνθη ή ο εκδότης μου δε μου έχει πληρώσει το εισιτήριο να πάω στην Ξάνθη, αυτό είναι μια περίπτωση λογοκλοπής που ιδιάζει στα Μέσα Ενημέρωσης και στη δημοσιογραφία.

Και γι' αυτό είπα δεν είναι θέμα πρώτα από όλα ποινικό, δεν είναι θέμα καν ηθικό, είναι θέμα ας πούμε επαγγελματικών κανόνων, δεοντολογίας επαγγελματικής. Ισχύει αυτό όταν δα-

νειξέσαι επιχειρήματα από άλλους; Όταν δηλαδή σε ένα άρθρο ή σε ένα κείμενο ή σε μια ομιλία γνώμης δανείζεσαι το επιχείρημα κάποιου άλλου, όταν δηλαδή ένας πολιτικός αρχηγός επαναλαμβάνει ένα επιχείρημα ενός δημοσιογράφου, που είναι διατυπωμένο σε μια εφημερίδα –μου έχει συμβεί εμένα και έχει συμβεί και σε πολλούς άλλους συναδέλφους μου–, διαπράττει λογοκλοπή εκείνη τη στιγμή; Όχι.

Όταν ένας συνάδελφος στη «Χ» εφημερίδα επαναλαμβάνει ένα επιχείρημα που έχει δημοσιεύσει ένας συνάδελφος σε μια άλλη εφημερίδα, λογοκλοπή νομίζω δεν είναι. Νομίζω δεν είναι. Σε αυτό το πλαίσιο και στο παράδειγμα που με αφορά, και εγώ και ο Γεράσιμος Μοσχονάς γράφουμε στην ίδια εφημερίδα και γράψαμε το ίδιο θέμα με απόσταση ολίγων εβδομάδων με άλλη αφορμή.

Δανειστήκαμε τα στοιχεία, που ήταν το βασικό μας επιχείρημα, από την ίδια πηγή: από δυο μελέτες που έχουν δημοσιευτεί πρόσφατα, που απαντούν στο ερώτημα γιατί, ενώ η Ελλάδα ξοδεύει σχεδόν περισσότερα κατά κεφαλήν από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες για κοινωνική πρόνοια, έχει ως αποτέλεσμα την κατά πολύ μικρότερη αποτελεσματικότητα στη διάθεση αυτών των πόρων, δηλαδή στη μείωση της φτώχειας για να το πω έτσι, από οποιανδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα.

Τα στοιχεία ήταν κοινά, το επιχείρημα επίσης ήταν κοινό, διότι ο ένας επηρεάζει τον άλλο, και έτσι γίνεται στη δουλειά μας, ο ένας επηρεάζει τον άλλο.

ΑΚΡΟΑΤΗΣ: Ή τα μεγάλα πνεύματα συναντώνται.

ΛΙΛΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ: Ωραία, σας ευχαριστούμε πάρα πολύ.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄
Λ Ο Γ Ο Κ Λ Ο Π Η

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΡΑΠΕΖΙ
ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
Συντονιστής
Ηλίας Γκρής, δημοσιογράφος, ποιητής

Αναστάσης Βιστωνίτης, ποιητής
«Πνευματικά δικαιώματα και λογοκλοπή»

Γεώργιος Κεντρωτής, καθηγητής πανεπιστημίου, ποιητής
«Λογοκλοπή και μετάφραση»

Γιώργος Μπλάνας, ποιητής
«Μίμηση και λογοκλοπή»

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ

Αγαπητοί φίλοι, ο λογοτέχνης, ο ποιητής, προκειμένου να οικειοποιηθεί και να αξιωθεί το χώρο της δημιουργίας, οφείλει διαρκώς να διερευνά ένα τοπίο διαρκώς διευρυνόμενο γλωσσικώς πάνω από όλα προς το άγνωστο. Η αλληλοδιαδοχή της εμπειρικής γνώσης, από εποχή σε εποχή, από γενιά σε γενιά και από γραφιά σε γραφιά, φαίνεται ότι είναι μοίρα. Η ίδια αυτή μοίρα που συνάντησε ο Δάντης κουβαλώντας το Μεσαίωνα μέσα του, αλλά και μια μικρή φλογίτσα της Αναγέννησης. Ο Δάντης, που δε θα έγραφε την *Κωμωδία*, χωρίς την εμπειρία της *Ανειάδας* του Βιργίλιου, που και αυτός με τη σειρά του δε θα έγραφε την *Ανειάδα* του αν δεν είχε προγενέστερη αναγνωστική εμπειρία από τα έπη του Ομήρου.

Για να έρθουμε και πιο κοντά στην εποχή μας, μέσα στην αναγνωστική εμπειρία και εκφραστική συνδιαλλαγή, φαίνεται ότι η *Στροφή* του Σεφέρη προϋποθέτει τον Έλιοτ. Στους γραμματολόγους φιλόλογους και τους ανθρώπους των γραμμάτων, αυτό μάλλον μοιάζει πλέον ως κοινός τόπος. Αλλά και ο Έλιοτ, εκτός από όλη την εμπειρία της ευρωπαϊκής ποίησης και λογοτεχνίας, καθώς και της εβραϊκής μυθολογίας και ελληνικής μυθολογίας, που είναι διάσπαρτες μέσα στο έργο του, προϋποθέτει κυρίως τον Πάουντ. Αλλά και ο Πάουντ, με την κολοσσιαία παιδεία του, δεν προϋποθέτει μόνο γνώση της παγκόσμιας λογοτεχνίας, αλλά ειδικότερα ολόκληρη την ομηρική παρακαταθήκη, μια συγκομιδή από την κινεζική ποίηση και βέβαια την προβηγκιανή δημόδη ποίηση.

Πιο κοντά σε εμάς, ο Γιάννης Ρίτσος, στην πρώτη ποιητική

του συλλογή, *Τρακτέρ*, προϋποθέτει τον Καρυωτάκη. Αλλά αν διαβάσει κανείς τον *Επιτάφιο* προσεκτικά, θα δει να αντηχούν μέσα στους στίχους οι αντίλαλοι του Σπήλιου Πασαγιάννη, αυτού του ταλαίπωρου και άτυχου ρομαντικού μας ποιητή που δε θα έγραφε αυτούς τους ολίγιστους, στο μέγεθος εννοώ και στην έκταση, στίχους του, αν δεν είχε την κληρονομιά του Κρυστάλλη, της δημοτικής μας ποίησης και κυρίως το μέγα μάθημα του Διονυσίου Σολωμού.

Παρέθεσα αυτά τα ενδεικτικά παραδείγματα γιατί νομίζω δείχνουν, αν μη τι άλλο, ότι αυτή η αλληλοδιαδοχή της εμπειρίας, της αναγνωστικής εμπειρίας από γενιά σε γενιά, από εποχή σε εποχή και από λογοτέχνη σε λογοτέχνη, είναι ατέρμονη. Αλλά θέτει όμως ένα κρίσιμο ερώτημα: Πότε και πώς η συγγένεια, η όσμωση, η επίδραση, ακόμη και αυτή η υιοθέτηση ενός ποιητικού τρόπου, λογοτεχνικού τρόπου ή ακόμη και μιας ορισμένης εκφραστικής υφολογίας, πότε και πώς παραμένουν στα όρια μιας τεχνητής όσμωσης ή πότε συνιστούν την πράξη της λογοκλοπής;

Ένα παράδειγμα εν συντομία, τρανταχτό κατά τη γνώμη μου: Το 1937, ο Νικήφόρος Βρεττάκος βγάζει την *Επιστολή του κύκνου*, μια έκδοση που συμπίπτει με του Ρίτσου *Το τραγούδι της αδερφής μου*. Λόγω της σκανδαλώδους, όπως χαρακτηρίστηκε εκείνη την εποχή, συγγένειας των στίχων, ξέσπασε ένας, θα έλεγα, αρκετά μεγάλος φιλολογικός καβγάς για το ποιος από τους δυο ποιητές μιμήθηκε ή αντέγραψε τον άλλο: Ο Ρίτσος τον Βρεττάκο ή ο Βρεττάκος τον Ρίτσο;

Άλλο: Ποιητής της γενιάς του '70, πριν από τριάντα χρόνια, κατήγγειλε παλαιότερο ποιητή ότι του έκλεψε ένα στίχο και τον έβαλε ατόφιο σε ένα ποίημά του.

Σκέφτομαι, με όλα αυτά τα παραδείγματα που σας παρέθεσα, πριν δώσω το λόγο στους αγαπητούς μου φίλους ποιητές,

μήπως η διακειμενικότητα λειτουργεί σαν ένα άλλοθι για διάφορες πράξεις λογοκλοπής. Δηλαδή, μήπως στο όνομα της διακειμενικότητας συντελούνται μικρά λογοτεχνικά εγκλήματα.

Αφότου η Τζούλια Κρίστεβα εισηγήθηκε και όρισε τη *Διακειμενικότητα*, ως ένα φαινόμενο σύμφωνα με το οποίο κάθε κείμενο, οποιοδήποτε κείμενο, είναι ένα μωσαϊκό από αναφορές σε άλλα κείμενα ή κάθε κείμενο αντανακλά άλλα κείμενα, λέω και τελειώνω, μήπως η διακειμενικότητα λειτουργεί σαν ένα βολικό άλλοθι για λογής λογοκλόπους;

Σε αυτά τα ερωτήματα που έθεσα και επιμελώς προσπάθησα να μην τοποθετηθώ προσωπικώς, είναι εδώ για να τοποθετηθούν και να μας απαντήσουν τρεις, ενώ ήταν τέσσερις. Αγαπητοί φίλοι, είναι ιδιαίτερη η χαρά μου που και οι τρεις είναι ποιητές: Ο Αναστάσης Βιστωνίτης, ο Γιώργος Κεντρωτής και ο Γιώργος Μπλάνας.

Υπήρξε και ένας τέταρτος, ο Νάσος Βαγενάς, καθηγητής πανεπιστημίου, ο οποίος, μόλις χθες το βράδυ πολύ αργά, ειδοποίησε μέσω τρίτου ότι δεν μπορεί να έρθει. Και λυπούμαι που δεν είχε τη στοιχειώδη ευαισθησία τουλάχιστον να στείλει το κείμενό του. Όπως έκανε μια κυρία της δημοσιογραφίας και της λογοτεχνίας, η ασθενής Μαριάννα Τζιαντζή που βγήκε μόλις χθες από το νοσοκομείο, αλλά μας έστειλε εγκαίρως την ομιλία της να την διαβάσουμε και να την δημοσιεύσουμε στα πρακτικά.

Θα ξεκινήσω από τον αγαπητό φίλο ποιητή, Αναστάση Βιστωνίτη, που θα μιλήσει με θέμα: «Πνευματικά δικαιώματα και λογοκλοπή».

ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗΣ

Η λογοκλοπή στον δυτικό κόσμο δε θεωρείται αδίκημα, αλλά η παράβαση του copyright σαφώς και είναι (αστικό αδίκημα). Αν δηλαδή κάποιος αντιγράψει το έργο, την ιδέα ή ακόμη και μια φράση ενός συγγραφέα και τα χρησιμοποιήσει χωρίς τη γραπτή άδειά του, δεν κινείται αυτομάτως η δικαιοσύνη εναντίον του, όμως έχει κάθε δικαίωμα ο θιγόμενος να προσφύγει στα δικαστήρια, να ζητήσει την απόσυρση από την κυκλοφορία του βιβλίου ή του εντύπου, όπου δημοσιεύεται το προϊόν της λογοκλοπής, και να διεκδικήσει αποζημίωση όχι μόνο για την υλική, αλλά και την ηθική βλάβη που έχει υποστεί.

Όταν λέμε πνευματικό δικαίωμα, εννοούμε το δικαίωμα που προκύπτει από την πατρότητα του έργου – και αυτό είναι μείζον ζήτημα και για το δημιουργό και για το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Δεν μπορούμε να απευθυνόμαστε στους αναγνώστες υπογράφοντας πράγματα που δεν είναι δικά μας και δεν μπορούμε να σφετεριζόμαστε την εργασία ή τις ιδέες κάποιου άλλου αποκαλώντας ευσχήμως –και κάποτε ξεδιάντροπα– τη λογοκλοπή «οικειοποίηση», «αξιοποίηση» ή ό,τι παρόμοιο, επειδή, τάχα μου, από το κειμενικό σύμπαν μπορούμε να παίρνουμε οτιδήποτε κατά το δοκούν και να το παρουσιάζουμε ως δικό μας.

Τα όσα λέω είναι αυτονόητα. Όχι ωστόσο για όλους και κατ'εξοχήν για όσους επιδίδονται ευκαιριακά ή κατά σύστημα στη λογοκλοπή. Στον δημοσιογραφικό και ακαδημαϊκό κόσμο είναι σοβαρότατο ατόπημα και έχει πρακτικές συνέπειες (συνεπάγεται, δη-

λαδή, μέχρι και απολύσεις) – χωρίς να σημαίνει ότι δε συμβαίνει. Με τη διάδοση μάλιστα του Διαδικτύου, φαινόμενα λογοκλοπής παρουσιάζονται, τα τελευταία χρόνια, με ανησυχητική συχνότητα.

Στη λογοτεχνία τα πράγματα φαντάζουν πιο ελαστικά, και μάλιστα κάποιοι νεότεροι συγγραφείς με αχαλίνωτη φιλοδοξία για δημοσιότητα όχι μόνο επιδίδονται κατά σύστημα στη λογοκλοπή, αλλά και δε διαστάζουν να δηλώσουν δημοσία ότι το κάνουν ενσυνειδήτως και υπερηφάνως. Ας τονίσω, ωστόσο, ότι σε τέτοιες θρασύτατες δηλώσεις προβαίνουν –κατ’ εξοχήν στις ΗΠΑ– μόνο οι τριτοκλασάτοι και όσοι θέλουν να προκαλέσουν το δημόσιο ενδιαφέρον γύρω από το πρόσωπο και τα πονήματά τους, που αλλιώς θα ενδιέφεραν ελαχίστους.

Στην Ευρώπη η λογοκλοπή θεωρείται ακόμη σοβαρότατο ατόπημα και στηλιτεύεται δημοσίως. Ο δημόσιος έλεγχος δεν άφησε, λόγου χάριν, στο απυρόβλητο ακόμη και έναν συγγραφέα της κλάσεως και της φήμης του Ίαν ΜακΓιούαν – κι ας βγήκαν να τον υπερασπίσουν πολλοί εξίσου διάσημοι συνάδελφοί του. Θυμίζω πως ο ΜακΓιούαν κατηγορήθηκε πως χρησιμοποίησε ολόκληρες παραγράφους από το βιβλίο της Λουσίλα Άντριους *Time for Romance* στο μυθιστόρημά του *Εξιλέωση* – και αυτό παρά το γεγονός ότι στο τέλος του μυθιστορηματός του υπάρχει σαφής αναφορά στο βιβλίο της Άντριους, που το χρησιμοποίησε ανάμεσα σε άλλα ως πηγή για το δικό του βιβλίο.

Θα αφήσω κατά μέρος τον τομέα της δημοσιογραφίας και των ακαδημαϊκών σπουδών, και θα μείνω στη λογοτεχνία, γιατί εδώ αναπτύσσονται οι ιδέες περί οικειοποίησης, διακειμενικής θεώρησης και τα συναφή, που προσφέρουν άλλοθι στους λογοκλόπους να επιδίδονται συστηματικά στη λεηλασία του έργου των άλλων και να ισχυρίζονται οτιδήποτε μπορεί κανείς να φανταστεί. Έχουμε φτάσει στο σημείο, δυστυχώς, εν ονόματι των

όποιων θεωριών να λέμε ό,τι θέλουμε, αφήνοντας κατά μέρος τα αυτονόητα, γι' αυτό και επιτρέψτε μου να σας τα θυμίσω:

Όταν ο συγγραφέας υπογράφει συμβόλαιο για την έκδοση ενός βιβλίου, εγγυάται στον εκδότη, όπως ρητώς αναγράφεται σε όλα τα συμβόλαια, ότι το υπό έκδοση έργο είναι πρωτότυπο, που σημαίνει πως, αν πρόκειται για μυθιστόρημα, δεν έχει πάρει την υπόθεση από κάποιον άλλο και πως το περιεχόμενο του βιβλίου του, εν όλω ή εν μέρει, δεν το έχει ξησηκώσει από αλλού.

Στην ποίηση τα πράγματα είναι κάπως πιο περίπλοκα. Ενδέχεται σε ένα ποίημα να έχουν παρεισφρήσει δυο ή και τρεις στίχοι από άλλον ποιητή, λόγω κρυπτομνησίας. Ουδέν μεμπτόν – συμβαίνει σε όλους. Αν όμως ενσυνείδητα οι παραπάνω στίχοι ενσωματώνονται σε άλλο κείμενο, τότε θα πρέπει αυτό να δηλώνεται ρητώς: Είτε να τίθενται εντός εισαγωγικών ή με άλλα στοιχεία, είτε ο ποιητής να προσθέτει την αναγκαία παραπομπή. Η παραπομπή μάλιστα είναι απολύτως απαραίτητη αν δεν πρόκειται για δυο ή τρεις στίχους, αλλά για ολόκληρα τμήματα. Το αν οι στίχοι που δανειζεται κάποιος αποκτούν διαφορετικές αποχρώσεις μέσα στο δικό του κείμενο δεν τον απαλλάσσει από την υποχρέωση. Τα υπόλοιπα είναι άλλα λόγια να αγαπιόμαστε.

Πότε όμως ένας πεζογράφος ενδίδει στον πειρασμό της λαθροχειρίας; Νομίζω πως όταν έχει την αφελή ιδέα ότι δε θα εντοπιστεί – γι' αυτό και στην πεζογραφία το φαινόμενο της λογοκλοπής δεν εμφανίζεται πολύ συχνά. Για τον ποιητή ο πειρασμός είναι μεγαλύτερος. Το να αντιγράψει κανείς μέρος ενός μυθιστορήματος ή την υπόθεσή του είναι τόσο κραυγαλέο, που ελάχιστοι μπαίνουν στον πειρασμό να το επιχειρήσουν – εκτός του ότι οι θιγόμενοι θα τους σύρουν ευκολότατα στα δικαστήρια, αφού τα βιβλία μυθοπλάσιας είναι εκείνα που φέρνουν το πολύ χρήμα στα ταμεία των εκδοτών και στην τσέπη των συγγραφέων. Αλλά στην ποίηση είναι

πολύ πιο εύκολο – και κάποτε μπορεί να προκαλέσει και ανούσιες συζητήσεις περί το «αν», «ίσως», «όπως» κ.λπ.

Επί της ουσίας τώρα: Η καταφυγή στη λαθροχειρία σηματοδοτεί ή έλλειψη έμπνευσης ή ανυπαρξία ταλέντου – όπως θέλετε πείτε το. Μπορεί να είναι και προϊόν πνευματικής εξάντλησης. Αν κάποιος έχει εξαντλήσει το προσωπικό του κοίτασμα και έχει ανάγκη είτε να δημοσιεύσει είτε να τον προσέξουν (κυρίως όμως, αν δεν έχει μέσα του τις στοιχειώδεις ηθικές αναστολές), ενδίδει στον πειρασμό και αρχίζει να λεηλατεί τα ξένα σπίτια. Ο συγγραφέας, βέβαια, που παραβιάζει την αρχή της πατρότητας του έργου, πέραν του ότι διακινδυνεύει ο θιγόμενος και ο εκδότης του θιγόμενου – αλλά και ο δικός του εκδότης, που τον έχει και αυτόν εξαπατήσει, βεβαιώνοντάς τον γραπτώς ότι του έχει παραδώσει πρωτότυπο έργο – να τον σύρουν στα δικαστήρια, παραβιάζει και την ουσία αυτού που λέμε πνευματικό δικαίωμα, βασικό γνώρισμα της δημιουργίας, αφού το *copyright*, για την καθιέρωση του οποίου οι δημιουργοί έδωσαν μάχη επί πολλά χρόνια, συνιστά μείζον πολιτιστικό και πολιτικό αγαθό.

Είναι λοιπόν όχι μόνο παραπειστικές, αλλά και απαράδεκτες οι όποιες αναφορές στο ότι μια φορά και έναν καιρό αποτελούσε κοινή πρακτική οι συγγραφείς να παίρνουν από εδώ και από εκεί θέματα ή αποσπάσματα κειμένων κατά βούληση. Μπορεί αυτό να συνέβαινε μέχρι την εποχή του Σαίξπηρ – και μάλιστα, να εθεωρείτο και αυτονόητο – όμως εδώ και τρεις αιώνες, από την αυγή ακόμη του ρομαντισμού ως σήμερα, είναι όχι απλώς επιλήψιμο, αλλά ντροπιαστικό και κατακριτέο, τόσο από την κοινότητα των δημιουργών, όσο και από τους αναγνώστες. Εύλογα, λοιπόν, η κατηγορία για λογοκλοπή θεωρείται κόλαφος. Και όσοι τη σήμερον ημέρα φέρνουν ως παράδειγμα περί του αντιθέτου τον Έλιοτ και την *Έρημη Χώρα*, κάνουν ένα τεράστιο λάθος – κάποιιοι από αυ-

τούς για να δικαιολογήσουν τα αδικαιολόγητα και κάποιιοι από άγνοια. Το ποίημα του Έλιοτ συνοδεύεται από πλήθος σημειώσεων, που ο ποιητής, όπως έχει αποκαλυφθεί, τις προσέθεσε εκ των υστέρων, μόνο και μόνο για να αποφύγει τις κατηγορίες για λογοκλοπή, όπως είχε συμβεί πιο μπροστά με το ποίημά του *Το ερωτικό τραγούδι του Τζ. Άλφρεντ Προύφροκ*. Και το παράδειγμά του το ακολούθησε ο Σεφέρης – για να πάμε στα καθ' ημάς.

Ο χρόνος δε μου επιτρέπει, δυστυχώς, να αναπτύξω την ιδέα που είχαν οι μοντερνιστές περί δανείων, παραπομπών, ανανέωσης της παράδοσης ή αυτού που ο Πάουντ αποκαλεί «κάν' το καινούργιο», το οποίο βέβαια είναι δάνειο από τον Φρομπένιο ο οποίος με τη σειρά του το δανείστηκε από τον Κομφούκιο.

Η έννοια της αυθεντικότητας και της πρωτοτυπίας του έργου οφείλεται στη διάδοση της ρομαντικής πεποίθησης ότι τα πάντα θα πρέπει να είναι προϊόντα της συγκίνησης, της εμπειρίας και του αισθήματος, πως το καθετί που λέγεται θα πρέπει να προκύπτει από αυτόν που το λέει και να μην είναι επανάληψη ή ηχώ της φωνής ενός άλλου. Πρωτοτυπία, δηλαδή, σημαίνει ταυτότητα. Ταυτότητα σημαίνει πατρότητα και η πατρότητα συνεπάγεται ηθικά και υλικά δικαιώματα πάνω στο έργο.

Να αφήσω κατά μέρος το υλικό δικαίωμα και την οικονομική ζημία, που υφίσταται ένας συγγραφέας ο οποίος πέφτει θύμα λογοκλοπής, και να σταθώ, πριν κλείσω, στο ηθικό δικαίωμα. Ποιος μπορεί να ανεχτεί αυτό που του ανήκει να το σφετερίζεται κάποιος άλλος; Και τι ηθικά προβλήματα γεννά η νέα του χρήση; Δεν είναι απαράδεκτο να εξαπατώνται οι αναγνώστες κατ' αυτό τον τρόπο; Και αν καθιερωθεί η πρακτική της λαθροχειρίας, δε θα καταλήξουμε κάποια στιγμή σε μια λογοτεχνία-τραβεστί, όπου κανείς δε θα ξέρει ποιος είναι ποιος και τι είναι τι; (Για να μη θίξω ένα άλλο, τεράστιο ζήτημα: αυτό της κριτικής αποτίμησης. Πώς δηλαδή θα

κριθεί η αξία ενός έργου ή ενός συγγραφέα, όταν δεν ξέρεις τίνος είναι τελικά, εν όλω ή εν μέρει, το κρινόμενο έργο;)

Όλα αυτά έχουν επιλυθεί από τα τέλη του 19ου αιώνα με την υπογραφή της Συνθήκης της Βέρνης το 1894, που την υπέγραψε και η Ελλάδα το 1920. Η συνθήκη αυτή ανανεώνεται και προσαρμόζεται συνεχώς στις τεχνολογικές εξελίξεις, και αποτελεί τη βάση για τη νομοθεσία περί πνευματικών δικαιωμάτων σε όλο τον κόσμο. (Την βρίσκει ευκολότατα κανείς. Υπάρχει ολόκληρη στο Διαδίκτυο.) Η συνθήκη προστατεύει την ταυτότητα και την πατρότητα του έργου και του δημιουργού του και δεν αρκεί παρά να της ρίξει κάποιος έστω και μια βιαστική ματιά για να καταλάβει ότι τα πνευματικά δικαιώματα είναι βασική πολιτισμική αξία που πρέπει να την σέβονται και να την προστατεύουν πριν από όλα οι ίδιοι οι συγγραφείς.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Ευχαριστώ τον Αναστάση Βιστωνίτη. Θέλω να σας διαβεβαιώσω για κάτι: Για την τελευταία μου φράση, «μήπως η διακειμενικότητα λειτουργεί ως άλλοθι των λογοκλόπων», την οποία επανέλαβε κατά τινά τρόπο και ο φίλος μου ο Αναστάσης, θέλω να σας πω ότι δεν ήμασταν συνεννοημένοι εκ των προτέρων. Γι' αυτό με ιδιαίτερη χαρά τον άκουσα να το αναφέρει στο κείμενό του.

Έγινε εκτενής αναφορά στο ρόλο της διακειμενικότητας καθώς θεωρήσαμε βέβαιο ότι θα έχουμε τον πρώτο ομιλητή, τον κύριο Βαγενά, ο οποίος θα ανέπτυσσε αυτό το θέμα. Δηλαδή, «Διακειμενικότητα ή λογοκλοπή;» Γιατί στο όνομα της διακειμενικότητας διαπράττονται λογής εγκλήματα, όπως ειπώθηκε.

Δίνω το λόγο στον Γιώργο Κεντρωτή, καθηγητή πανεπιστημίου και ποιητή, που θα μας μιλήσει με θέμα: «Λογοκλοπή και μετάφραση».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΝΤΡΩΤΗΣ

Αν το καλοσκεφτούμε, η μετάφραση έχει άμεση και ευθεία σχέση με τη λογοκλοπή. Ο μεταφραστής, ως μεταφέρων ένα κείμενο από μία γλώσσα σε μια άλλη και δίνοντάς του τη μορφή γραπτού μεταφράσματος, δεν κάνει τίποτε άλλο από το να κλέπτει το λόγο του συγγραφέα του πρωτοτύπου. Αν, μάλιστα, σκεφτούμε και ότι η μετάφραση ως πράξη εκτελείται κατά κανόνα χωρίς την επί τούτω άδεια του συγγραφέα, τότε η περίπτωση της λογοκλοπής γίνεται ιδιαίτερη και βαρύνουσα – κάτι (θα μπορούσαμε να πούμε) σαν «ιδιώνυμο» έγκλημα. Επειδή, όμως, ισχύει καθολικώς το αξίωμα ότι η μοίρα των γραπτών κειμένων αφορά κατ' ουσίαν την αιωνιότητα και όχι απλώς τη σύντομη ζωή του κάθε συγγραφέα ή, έστω, μερικές μόνο δεκαετίες *post mortem auctoris*, έχει γίνει –και αναπτύσσει όλα της τα αποτελέσματα!– μια τρόπον τινα άτυπη και σιωπηρή συμφωνία μεταξύ όλων των διαχρονικώς εμπλεκομένων με τα κείμενα μερών, να επιτρέπεται σχεδόν ακωλύτως η μετάφραση των πάντων από τους πάντες. Και λέμε «σχεδόν», ακριβώς επειδή το όποιο σχετικό νομικό κώλυμα, που μπορεί να αναφύεται, εξαντλεί την ισχύ του εντός του χρονικού πλαισίου που έχει προβλεφθεί και έχει θεσπιστεί από τις ανά συντεταγμένο κράτος νομοθεσίες σχετικά με τα λεγόμενα «πνευματικά» δικαιώματα. Από εκεί και πέρα, ο οιοσδήποτε μπορεί να μεταφράζει ελευθέρως και ακωλύτως και κυρίως αφόβως, φέρ' ειπείν, τον Πλάτωνα, τον Δάντη, τη Βιρτζίνια Γουλφ και –με την έννοια που παραπάνω υπαινιχτήκαμε– να τους κλέβει το λόγο

και, κλέβοντάς τους τον, να οικειοποιείται και μερικές αχτίδες, έστω και γλομές, από τη λάμψη της δόξας τους.

Δε θα τα έγγραφα όλα αυτά –και εν πάση περιπτώσει, δε θα τα έγγραφα έτσι–, αν δε γνώριζα το σύντομο κείμενο του Μπόρχες *Πιέρ Μενάρ, συγγραφέας του Δον Κιχώτη*. Ο Πιέρ Μενάρ, αντιγράφοντας κατά λέξη ένα μέρος από τον *Δον Κιχώτη* του Θερβάντες, όχι μόνο δε διαπράττει λογοκλοπή, αλλά –σύμφωνα με τον Μπόρχες– μας δίνει *τον δικό του* Δον Κιχώτη. Έχοντας αντιγράψει τις λέξεις –και, άρα, το κείμενο– του Θερβάντες, στήνει (ακριβώς μέσω της εσκεμμένης αντιγραφής) το δικό του κείμενο, καθώς, ενώ αντιγράφει, κατ' ουσίαν γράφει, και, άρα, ουδόλως υποπίπτει στο έγκλημα της λογοκλοπής!

Για να έρθουμε στα καθ' ημάς και να θυμηθούμε εδώ για λίγο πώς δικαιολόγησε ο Γιώργος Σεφέρης τις *Αντιγραφές* του. Μιμούμενος –μας λέει– ο μεταφραστής τη συνήθεια εκείνων που επισκέπτονται τα μουσεία και αντιγράφουν διάφορα εκτεθειμένα εκεί έργα τέχνης φτιάχνοντας κόπιες τους, στην πραγματικότητα δεν κάνει τίποτε άλλο από το να δημιουργεί τα μεταφράσματά του.¹ Ο Μπόρχες, πάντως, με το αιρετικό κείμενό του έχει πάει το πράγμα ακόμη παραπέρα, διότι δε μιλάει για αντιγραφές έργων εικαστικών, αλλά για αντιγραφές έργων λόγου. Ηλίου φαεινότερον ότι η μίμηση στην περίπτωση αυτή είναι κατά πολύ ευκολότερη, διότι εδώ πια δε χρειάζεται καν «να πιάνει το χέρι σου», για να βγει η «ρεπροντιξιόν» – αρκεί που έχεις και χρησιμοποιείς το χέρι σου. Έτσι, επειδή η αντιγραφή του λόγου είναι τέλεια, παρέχονται *ab initio* τα εχέγγυα της άριστης μετάφρασης:

¹ Γιώργος Σεφέρης, *Αντιγραφές*, φιλολογική επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδης (πρώτη έκδοση, Απρίλιος 1965· φωτολιθογραφική ανατύπωση [με διορθώσεις] 1969), δεύτερη έκδοση (οριστική με επίμετρο), Ίκαρος, Αθήνα 1978, σελ. 7-8.

αυτής, δηλαδή, που ως κείμενο θα είναι το ίδιο το πρωτότυπο! Ακριβώς αυτό έκανε, αλλά στο διαγλωσσικό επίπεδο της αγγλικής και της γερμανικής γλώσσας, ο Ερνστ Γιαντλ στο ποίημά του *Oberflächenübersetzung*, ήτοι *Επιφανειακή μετάφραση*: Όταν πήρε το ποίημα του Γουίλλιαμ Γουέρτζγουορθ *My heart leaps up when I behold*, γνωστό και ως *The rainbow*, δε μετέφρασε το περιεχόμενό του, αλλά έφτιαξε ένα κείμενο με γερμανικές λέξεις που αναπαρήγαγαν τον ήχο των λέξεων του αγγλικού πρωτοτύπου, και δη όπως θα το διάβαζε ένας βέρος Βιεννέζος τυπικός μεσοαστός. Η σύλληψη είναι ομολογουμένως όχι απλώς πρωτότυπη, αλλά κυριολεκτικώς πρωτοποριακή, καθώς ο μεταφραστής, έχοντας γίνει ποιητής, περιφρονεί ανοιχτά το τι λέει το πρωτότυπο ποίημα και εμμένει στον τρόπο που λέει ό,τι λέει, και δη σε επίπεδο καθαρά φωνηματικό, ώστε να μπορούμε άφοβα να πούμε ότι η «λογοκλοπική» *Επιφανειακή μετάφραση*, που προτείνει ως τρόπο του «μεταφράζειν», εισάγει αυτό που θα μπορούσε (με ελάχιστες αβαρίες) να αποκληθεί *φωνημική μετάφραση* και να είναι η πρωτογενής *στοιχειακή μετάφραση*. Αλλά, αντί άλλων εξηγήσεων, ιδού το πρωτότυπο, και αμέσως από κάτω το «μετάφρασμα»:

WILLIAM WORDSWORTH

[MY HEART LEAPS UP WHEN I BEHOLD]

My heart leaps up when I behold
 A rainbow in the sky:
 So was it when my life began;
 So is it now I am a man;
 So be it when I shall grow old,
 Or let me die!

The Child is father of the Man;
And I could wish my days to be
Bound each to each by natural piety.

ERNST JANDL

OBERFLÄCHENÜBERSETZUNG

mai hart lieb zapfen eibe hold
er renn bohr in sees kai
so was sieht wenn mai lduft begehen
so es sieht nahe emma mdhen
so biet wenn drschel grollt
ohr leck mit ei!
seht steil dies fader rosse mdhen
in teig kurt wisch mai desto bier
baum deutsche deutsch bajonett schur alp eiertier²

Κατόπιν τούτων φαντάζει ήσσοнос μεν, οπωσδήποτε όμως όχι άνευ σημασίας η αιτιολόγηση του Μπόρχες ότι ο αντιγραμμένος *Don Quijote* του Πιέρ Μενάρ είναι ο αυθεντικός, επειδή, αίφνης, η λέξη *justicia*, δηλαδή *δικαιοσύνη*, δε σήμαινε στα ισπανικά της εποχής του Θερβάντες, στα χρόνια ανάμεσα στον 16ο

² Ernst Jandl, *sprechblasen*, στο: Ernst Jandl, *Poetische Werke*, 10 τ., επιμ. Klaus Siblewski, Luchterhand, Neuwied 1997, τ. 3, σελ. 51. Σημειώνεται ότι στο βιβλίο του ο Γιαντλ έχει αντιγράψει το αγγλικό πρωτότυπο με τον δικό του τρόπο: χωρίς σημεία στίξεως και μόνο με πεζά γράμματα.

και στον 17ο αιώνα, ό,τι σημαίνει στα κατοπινά χρόνια, σε αυτά του Μενάρ, που φέρεται ότι δημιούργησε στον 20ό αιώνα. Και μην ξεχνάμε ότι ο *Δον Κικώτης* του Μενάρ δε διαβάζεται μόνο σχετικά με τη δικαιοσύνη, αλλά εν όλω με τη διάνοια της εποχής του Μενάρ, και όχι με αυτήν του Θερβάντες.

Όλα τα παραπάνω –το ξέρω– ακούγονται όχι απλώς σαν να δικαιολογούν τη λογοκλοπή, αλλά και σαν να της αναιρούν την ουσία... ακούγονται σαν να μας λένε ότι τέτοιο πράγμα –λογοκλοπή– δεν υπάρχει. Η αλήθεια, βέβαια, είναι ότι ο καθαρά σοφισματικός χαρακτήρας τους σχεδόν δεν επιτρέπει ούτε καν υποψία αντιρρήσεως, καθώς μας εμποδίζει να σκεφτούμε μήπως τα πράγματα είναι όχι έτσι, αλλά εντελώς διαφορετικά. Το ότι η λογοτεχνία ερειδείται διαχρονικώς στην ακράδαντη πεποίθηση των λογοτεχνών και στη στέρεα αντίληψη των αναγνωστών της ότι η γλώσσα της κινείται επέκεινα της συνήθους, που χρησιμοποιείται συμβατικά για χάρη της διανθρώπινης επικοινωνίας, μας κάνει να λησμονούμε δυο δεδομένα αναμφισβήτητα: πρώτον, ότι ό,τι γράφεται δεν είναι κατ' ανάγκην και μόνο λογοτεχνία· και δεύτερον, ότι, πέραν τούτου, σε ό,τι αφορά το ενδιαφέρον της μετάφρασης τα κείμενα τα λογοτεχνικά δεν απολαμβάνουν κανενός είδους αποκλειστικότητα ή, έστω, προνομία. Διότι όχι μόνο υπάρχουν και άλλα κείμενα πλην των λογοτεχνικών, αλλά και μεταφράζονται. Διεθνώς δε... παντού... σε ολόκληρο τον κόσμο – και ας μην το λησμονούμε ούτε τούτο! Το αν, τώρα, η μετάφραση αυτών των άλλων κειμένων είναι σαν τη μετάφραση των λογοτεχνικών κειμένων, ας μην το συζητήσουμε εδώ, και ας αρκεστούμε στην απόφαση ότι άλλου είδους είναι η μετάφραση των λογοτεχνικών κειμένων και (εντελώς) άλλου είδους είναι η μετάφραση των άλλων κειμένων, που, σημειωτέον, είναι ποσοτικώς πολύ περισσότερα από τα λογοτεχνικά κείμενα. Τόσο δε «άλλου είδους»,

που κανονικά πρέπει να τις θεωρούμε και να τις ονομάζουμε διαφορετικά, όταν τις εξετάζουμε με το φακό της επιστήμης.³

Προβαίνοντας σε αυτή τη διάκριση, σπεύδω να εξηγήσω ότι δεν έγραψα τις τελευταίες αράδες ούτε για να υπαινιχτώ προεξαγγελτικά το ότι στη λογοτεχνία δεν υφίσταται η μέσω της μετάφρασης πληγή της λογοκλοπής ούτε, πολύ περισσότερο, για να την δικαιολογήσω. Απλώς ήθελα και θέλω να τονίσω ότι στην ειδική περίπτωση της λογοτεχνίας είναι έργο αφάνταστα δύσκολο –δύσκολο έως και ανέφικτο– το να στοιχειοθετηθεί η λεγόμενη *αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος*. Και τούτο διότι στα χρόνια μας σπανίζουν οι χονδροειδείς περιπτώσεις, όπως αυτή του μεταφραστή που μεταφράζει δι' ιδίαν χρήσιν στη γλώσσα του κάτι που ανήκει σε κάποιον ξένο λογοτέχνη και, μεταφράζοντάς το, δεν αναφέρει το συγγραφέα του πρωτοτύπου – επειδή, τάχα, του το επιτρέπει ο... Μπόρχες, ο οποίος, εν πάση περιπτώσει, δεν αποσιώπησε την ύπαρξη του Θερβάντες! Αφήνω που, ακόμη και τέτοιες χονδροειδείς και απελέκητες περιπτώσεις να εντοπιστούν, πάντα θα εγείρεται ο αντίλογος του «δανείου» ή της «προσαρμογής εις τα καθ' ημάς» ή της «διασκευής», οπότε και εν τίνι μέτρω και εντός του πλαισίου της υπεράσπισης δικαιολογείται και, άρα, δεν κολάζεται η μη αναφορά της πηγής. Οι κανονικώς εκ του προχείρου αντίλογοι αυτοί είναι ακριβώς σαν τη «σκευωρία» – την πρώτη λέξη που χρησιμοποιεί προς υπεράσπισή του όποιος κατηγορηθεί για κάτι... στιδήποτε. Αλλά έτσι, *rebus sic stantibus, των πραγμάτων ούτως εκόντων*, οι λογοτεχνικοί θεμιστοπόλοι, όσο και αν δεν πείθονται από τα *ar-*

³ Περί αυτού: Γιώργος Κεντρωτής, *Μεταφραστικής ορολογίας επίσκεψις*, στο: Γιώργος Κεντρωτής, *Στις κερκίδες του λόγου*, Δίαυλος, Αθήνα 2007, σελ. 105-123.

gumenta του εγκαλουμένου για λογοκλοπή, αναγκάζονται «χάριν του πνεύματος της δικαιοσύνης» να παραβλέψουν τη σαθρότητα του υπερασπιστικού λόγου και να αποφανθούν βασιζόμενοι στον διαχρονικώς ισχύοντα χρυσό κανόνα του ρωμαϊκού δικαίου *in dubio pro reo*, παναπεί ότι η *αμφιβολία λειτουργεί υπέρ του κατηγορουμένου*, και ας έχει μεταφραστική αδεία κατακλέψει λόγους και λόγους από τον *Φάουστ* του Γκαίτε ή τον *Οδυσσέα* του Τζόυς!

Με τα άλλα κείμενα όμως, όπου εκ του χαρακτήρος των η γλώσσα τους πρέπει να κείται ή να κινείται στο ενθάδε, και όχι στο επέκεινα της συνήθους, τα πράγματα έχουν αλλιώς, και πάρα πολύ αλλιώς μάλιστα! Εν προκειμένω, στη «συνήθη» γλώσσα δεν υπολογίζουμε μόνο τα λεγόμενα «επικοινωνιακά» κείμενα, αλλά εντάσσουμε και τα πάσης φύσεως κείμενα που περιέχουν λόγο «ειδικό»... λόγο, δηλαδή, βασιζόμενο σε λεξιλόγιο πολιτικό, νομικό, οικονομικό, τεχνικό και εν γένει επιστημονικό και φιλοσοφικό. Όσο πιο έντονη είναι η ειδική επιστημονικότητα του λεξιλογίου που χαρακτηρίζει ένα κείμενο, τόσο πιο καθαρές είναι οι περιπτώσεις εντοπισμού τής μέσω μεταφράσεως λογοκλοπής του. Εδώ δε χωρούν ενστάσεις «δανείων», «προσαρμογών» και «διασκευών» – εδώ τα πράγματα είναι καθαρά. Αν η λογοτεχνία (με την αποδεκτή, πάντως, εξαίρεση του δοκιμίου) απεχθάνεται –έτσι λέγεται– τις υποσημειώσεις και τις διευκρινιστικές αναφορές, για τα λοιπά είδη κειμένων κάτι τέτοιο καθόλου δεν ισχύει. Οπότε, όποιος χρησιμοποιεί λόγια και ιδέες άλλου, χωρίς να αναγράφει την πηγή, μετέρχεται λογοκλοπή. Στα «ειδικά» κείμενα συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο από ό,τι στα λογοτεχνικά. Σε αυτά τον κανόνα τον αποτελούν οι χονδροειδείς μεταφραστικές αντιγραφές: Ολόκληρα κεφάλαια, αν όχι και ολόκληρα βιβλία, μεταφράζονται, χωρίς να αναφέρεται καν ο συγγραφέας τους· ο ιδιοτελής μεταφραστής σφετερίζεται ανομολογίτω μεταφραστι-

κώ δικαίω το έργο άλλου ή και άλλων, αυτομάτως δε μετά τη σχετική οικειοποίηση αναβαθμίζεται σε πρωτότυπο συγγραφέα! Πόσες και πόσες, αλήθεια, διδακτορικές διατριβές δεν έχουν «γραφεί» έτσι! Και πόσες χιλιάδες «επιστημονικά» βιβλία δεν έχουν το καθένα τον πρόγονό του στην αλλοδαπή – πρόγονο αφανή στους πολλούς και γνωστό μόνο σε έναν!

Η μετάφραση, επομένως –και με την παρατήρηση αυτή θα κλείσω την εισήγησή μου–, μπορεί να συνιστά το συνηθέστατο μέσο της λογοκλοπής· είναι, όμως, ταυτόχρονα και κάτι σαν την εντολή *cherchez la femme* των Γάλλων αστυνομικών: Από εκεί, από τη «μετάφραση» εννοώ, πρέπει να ξεκινήσεις, για να βρεις αν όντως στοιχειοθετείται το «έγκλημα» της λογοκλοπής και για να στηρίξεις την κατηγορία σου εναντίον του «εγκληματία». Εγώ, προσωπικά, αυτό κάνω, κρίνω δε ότι αποτελεί αλάνθαστη μέθοδο! Αν ένα βιβλίο ή ένα κείμενο «πρωτότυπο» βρομάει «μεταφρασίλα», είναι αναμφισβήτητα προϊόν λογοκλοπής. Επαναλαμβάνω, εντούτοις: Όσο δύσκολο είναι να εντοπίσεις τη «μεταφρασίλα» στα λογοτεχνικά κείμενα, τόσο εύκολο (και συνάμα διασκεδαστικό) είναι να την ψαρέψεις στα λεγόμενα «ειδικά» κείμενα· αφήνω που, κατά κανόνα, στα τελευταία συνοδεύεται και από αναμφίλεκτα λάθη αναγόμενα στην άγνοια της σχετικής ειδικής ορολογίας. Τελειώνοντας, πέραν του ότι μου αρέσει και πέραν του ότι χρειάζομαι κάτι «έξυπνο» για να κλείσω την εισήγησή μου, εντίμως αναφέρω ότι αγνώ τι ακριβώς είναι αυτό που με σπρώχνει να πω εδώ τον εξής στίχο του Νίκου Καρούζου: «Ένα παλτό γυρεύω που να μη λέγεται όμως επενδύτης».

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Θα δώσω το λόγο στον ποιητή Γιώργο Μπλάνα και θα συνεχίσουμε με εσάς για όσο θέλετε. Το θέμα είναι: «Μίμηση και λογοκλοπή».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΛΑΝΑΣ

Επιτρέψτε μου εξ αρχής να δηλώσω πως δε βρίσκομαι εδώ για να μιλήσω για τις έννοιες, αλλά για τις πρακτικές της μίμησης και της λογοκλοπής. Κατά τη γνώμη μου, η ως τώρα μελέτη των εν λόγω εννοιών παρουσιάζει δικονομικό χαρακτήρα: προσπαθεί να αποδείξει πως η μίμηση και η λογοκλοπή δεν είναι παρανομίες. Αυτό προκύπτει βέβαια από την πιεστική νοοτροπία του πηγαίου και πρωτότυπου στοιχείου της λογοτεχνίας, που εισηγήθηκε το ρομαντικό πολιτισμικό παράδειγμα. Ωστόσο, δε θα έπαιρνε ποτέ την εντατική μορφή που έχει σήμερα, αν ο μοντερνισμός και ο μεταμοντερνισμός δεν προσπαθούσαν να κρύψουν τη ρομαντική καταγωγή τους. Θέλω να πω πως, ενώ η μίμηση και η λογοκλοπή ασκήθηκαν ευρύτατα στον 20ό αιώνα και ασκούνται αχαλίνωτα σήμερα, τα πολιτισμικά παραδείγματα που τις επανέφεραν στο προσκήνιο της λογοτεχνίας διακατέχονται από ενοχικά συναισθήματα. Είναι κάπως σαν να κλέβει κάποιος κάτι, να καταρρακώνεται από τις ενοχές του, να κάνει αγωγή στον ίδιο του τον εαυτό και να αναλαμβάνει στο δικαστήριο να αποδείξει πως δεν έκλεψε τίποτε. Ας μένουν, λοιπόν, οι έννοιες.

Ας ρωτήσουμε τις πρακτικές. Πρώτα πρώτα, θεωρώ δεδομένο πως οι πρακτικές αυτές υφίστανται ως ταυτόσημες με τον εαυτό τους. Καθένας μας μπορεί να διαπιστώσει με βεβαιότητα αν ένα ποίημα μιμείται το ύφος του Καβάφη. Τα λογοτεχνικά έργα έχουν πραγματική γλωσσική υπόσταση. Χαρακτηρίζονται από ύφος,

από τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο συμπλέκουν τις λέξεις οι συγγραφείς. Και τον ιδιαίτερο αυτόν τρόπο μπορεί ένας έμπειρος συγγραφέας να τον αναπαράγει. Από νωρίς στην ιστορία της εκπαίδευσης συναντάμε τη μίμηση ως πρακτική εκμάθησης του γραπτού λόγου. Και φυσικά, για αιώνες ολόκληρους οι συγγραφείς αντλούσαν κύρος από την αναπαραγωγή του ύφους των κλασικών. Στην πρώτη περίπτωση, της εκπαίδευσης, δεν υπάρχει αμφιβολία πως η μίμηση διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο. Στη δεύτερη, επειδή έχουμε να κάνουμε με έμπειρους συγγραφείς, είμαστε υποχρεωμένοι να παραδεχτούμε πως η μίμηση –ακόμη και με τη μορφή της αναπαραγωγής των λογοτεχνικών ειδών– διαδραματίζεται εντός της λογικής της πολιτισμικής ηγεμονίας, της ενσωμάτωσης του νέου στο συμπαγές επικυρωμένο καλλιτεχνικό καθεστώς. Υπάρχει επίσης λογοκλοπή. Αν δημοσιεύσω το *Δωδεκάλογο του Γύφτου* με το όνομά μου, προφανώς έχω κάνει λογοκλοπή. Ανόητη σίγουρα, αλλά λογοκλοπή. Αν αποσπάσω από τον *Αλαφροϊσκιωτο* του Σικελιανού καμιά σαρανταριά στίχους και τους ενθέσω σε ένα ποίημά μου, πάλι λογοκλοπή θα έχω κάνει. Μπορώ να δικαιολογηθώ, να πω πως οι ξένοι στίχοι βρίσκονται εκεί για να παραπέμψουν ίσα ίσα στον *Αλαφροϊσκιωτο*, για να επιτελέσουν μια λειτουργία σημαντική ή πραγματολογική. Σίγουρα όμως θα έχω πάρει κάτι που δε μου ανήκει. Μπορεί ακόμη ένας πολύ μέτριος Αφρικανός ποιητής να πάρει ένα ποίημα κάποιου διάσημου Αμερικανού ποιητή, να του αλλάξει μερικές λέξεις και να το παρουσιάσει σαν δικό του. Λογοκλοπή είναι και αυτή. Αλλά κανείς δε θα ασχοληθεί μαζί της, δεδομένου ότι είναι βέβαιο πως ο Αφρικανός ποιητής δε θα πάψει να είναι μέτριος. Το πρώτο και το τρίτο από τα παραδείγματα λογοκλοπής που ανέφερα, μεταξύ άλλων άλλων συνδυασμών πονηρίας, ανοησίας και ανικανότητας, είναι τόσο χονδροειδή, ώστε δε θα άξιζε να ασχοληθεί κανείς μαζί

τους. Το δεύτερο όμως είναι αυτό που, αποτελώντας σημαντική πρακτική στο μοντερνισμό και ιδίως στο μεταμοντερνισμό, επεκτείνει σε απίστευτο βαθμό τα όρια της ανοχής απέναντι σε κάθε απροκάλυπτη λογοκλοπή. Όταν λέω τα όρια της ανοχής, δεν εννοώ τα νομικά όρια. Ποσώς με ενδιαφέρει τι είναι και τι δεν είναι παράνομο στη λογοτεχνία. Ας ασχοληθούν με αυτό οι εκδότες και οι επιτυχημένοι συγγραφείς. Εγώ ενδιαφέρομαι για τον αναγνώστη, για αυτό το υποκείμενο που βάλλεται από στερεότυπα και γίνεται αντικείμενο κυβερνητικού ελέγχου. Αυτός ο αναγνώστης θα πρέπει να ξέρει μέχρι πού η λογοκλοπή είναι λειτουργική στη λογοτεχνία και από πού και πέρα υπηρετεί την κατασκευή ομοιωμάτων λογοτεχνικών κειμένων. Αυτό κυρίως με ενδιαφέρει, αφού η εποχή μας, εποχή αποσύνθεσης των μεγάλων ιστορικών αφηγήσεων, όπως λένε, ακολουθεί πρακτικές αμφιβόλων προθέσεων και ειλικρίνειας. Όσοι να καταλάβουμε, να καταλάβει ο ανήσυχος αναγνώστης, πώς με πρόσχημα τη μη ενσωμάτωση σε καμιά μεγάλη αφήγηση κατασκευάζονται αφηγήσεις, οι οποίες διεκδικούν –εμπορευματικά αυτή τη φορά– το ρόλο μιας ακόμη μεγάλης αφήγησης, ώσπου να έρθει εκείνος ο καιρός λέω, θα έχουμε διανύσει ένα μεγάλο διάστημα βασιλείας της συνθετικής στερεοτυπίας. Η μεγάλη αφήγηση του μεταμοντέρνου χρειάζεται τα στοιχεία και τα τμήματα των προηγούμενων παραδόσεων ελεύθερα από τις συνδέσεις τους με το πνευματικό περιβάλλον που τα γέννησε. Έτσι, μπορεί να τα συνδέσει με άλλους τρόπους, εκ των οποίων ένας είναι αυτός που κυρίως γνωρίζουμε: ο καλλιτέχνης, ο φιλόσοφος, ο διανοούμενος είναι καλά παιδιά που ξέρουν να διαχειρίζονται την περιουσία των γονιών τους, αλλά δεν αποθρασύνονται τόσο ώστε να ριψοκινδυνεύσουν την κοινωνική θέση που απέκτησαν μαζί με αυτή την περιουσία. Τα λογοτεχνήματα του παρελθόντος είναι ανάμεσα στα αποκτήματα της κληρονομιάς.

Κυκλοφορούν ανάμεσά μας με τον ίδιο τρόπο που κυκλοφορούν τα άλλα φυσικά και τεχνητά αντικείμενα. Είναι προφανές νομίζω πως έχουμε αποσυρθεί πια σε ένα επίπεδο εκφοράς γνωστικών προτάσεων, που δεν περιλαμβάνει τα έργα λόγου. Χρησιμοποιούμε μια μεταγλώσσα, η οποία έχει την ικανότητα να υποχωρεί ένα επίπεδο πίσω ή κάτω από την κάθε πρόταση που παράγει. Και έτσι τα λογοτεχνήματα μπορούμε να τα αντιμετωπίσουμε με τρεις τρόπους, εκ των οποίων οι δυο θεωρούνται πια παρωχημένοι. Ο πρώτος τρόπος αφορά την αξία χρήσης τους. Ένας αναγνώστης διαβάζει ένα ποίημα γιατί αυτό τού προσφέρει κάτι σχετικό με τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. Ο δεύτερος σχετίζεται με την ανταλλακτική αξία τους. Αναγνώστης διαβάζει ένα διήγημα, γιατί αυτό θα του επιτρέψει να αποδείξει εντός κάποιας κοινωνικής διαδικασίας πως το έχει διαβάσει, ώστε να εξασφαλίσει το δικαίωμα της συμμετοχής στην ομάδα αναφοράς που έχει επιλέξει. Και ο τρίτος τρόπος στηρίζεται στη συναίσθηση της επικοινωνιακής αξίας του. Αυτός ο τελευταίος ανήκει στο μεταμοντέρνο. Φυσικά, είναι αναγνωρίσιμη νομίζω η εμπορευματική δομή στις τρεις αυτές όψεις του λογοτεχνήματος. Τι να κάνουμε; Ο καπιταλισμός είναι μια κοινωνική λογική που, αν σταματήσει να απλώνεται σε όλο και περισσότερα φαινόμενα της ζωής, θα καταρρεύσει. Η επικοινωνιακή όψη του λογοτεχνήματος, όπως οποιουδήποτε άλλου προϊόντος, δεν αφορά το τι χρήσιμο μπορεί να μας δώσει ένα έργο λόγου ούτε το πώς μπορεί να μας βοηθήσει να επιτύχουμε κάτι διαφορετικό από αυτό, αλλά το τι μας αποδίδει η κατοχή του. Δείτε, χωρίς να βιαστείτε να αντιδράσετε για τη σύγκριση: Σήμερα, ένας καταναλωτής επιλέγει ένα προϊόν κυρίως διότι η κατοχή του προσδίδει στον ίδιο μια αξία που πριν δεν την είχε. Αλλιώς, το μεγαλύτερο μέρος των επώνυμων προϊόντων θα κατέληγε στα παζάρια.

Το κυρίαρχο ρεύμα της λογοτεχνικής παραγωγής σήμερα αξιοποιεί αυτή την όψη των έργων της παράδοσης. Παίρνουμε μια ιστορία της Κίνας, ξεχωρίζουμε τα σπουδαία γεγονότα, αντιγράφουμε ισάριθμες ρήσεις Ευρωπαίων σοφών, τα ρίχνουμε όλα αυτά στη μορφή μιας ισλανδικής ποιητικής αφήγησης και έχουμε ένα λογοτέχνημα, που η αξία του είναι το άθροισμα των αξιών των παραδοσιακών υλικών. Πώς γίνεται αυτό; Παρουσία του μεγάλου τελεστή: του εκδότη, που θα φροντίσει να εξασφαλίσει στο πλάσμα του μεταμοντέρνου συγγραφέα μια προσωπικότητα, μέσω της διαφημιστικής επικοινωνίας. Φυσικά, το πλάσμα αυτό αποτελείται από κλοπιμαία. Είναι αποτέλεσμα μιας σειράς λογοκλοπών, αλλά και μιμήσεων. Κανείς όμως δεν πρόκειται να διεκδικήσει την παρουσία του. Γιατί κανένας σοβαρός συγγραφέας δεν έχει ιδιαίτερα αναπτυγμένη την αίσθηση της ιδιοκτησίας. Ακόμη και αν ζούσαν οι καταληστευμένοι, νομίζω πως θα αισθάνονταν ευτυχείς που κάποιος μπορεί να τους κλέψει, διότι μόνο έτσι θα δημιουργούνταν έργα τα *Κάντος* του Έζρα Πάουντ, η *Έρημη Χώρα* του Έλιοτ, η *Θεία Κωμωδία* του Δάντη ή ακόμη ακόμη τα ομηρικά έπη. Εκεί τα κλοπιμαία δε βρίσκονται χάριν των έργων, αλλά χάριν των ιδίων των κλοπιμαίων. Στο μεταμοντέρνο μιμο-ποίημα τα κλοπιμαία προσπαθούν να αποδείξουν πως ο συγγραφέας ξέρει να «επιλέγει», πως είναι εξάαιρετος γνώστης της λογοτεχνίας!

Θέλω να τελειώσω λέγοντας πως το μόνο πράγμα που δεν πέρασε ποτέ από το μυαλό μου είναι η ποινικοποίηση –νομική ή ηθική– της μίμησης και της λογοκλοπής. Καθένας μπορεί να μιμείται και να κλέβει ό,τι θέλει, αν δεν είναι τόσο απερίσκεπτος ώστε να βρεθεί στη φυλακή με πρωτοβουλία κάποιου εκδότη. Ακόμη, μπορεί να γίνει όσο γνωστός ή επιτυχημένος θέλει, διαχειριζόμενος υλικά κατακερματισμένων παραδόσεων. Δεν έχει καμιά σημασία. Η λογοτεχνία συνεχίζει να λειτουργεί υπόγεια όταν

στην επιφάνεια έχουν συγκεντρωθεί πολλά σκουπίδια, και υπέργεια, όταν τα υποκείμενα την χρειάζονται για να καθαρίσουν τον τόπο.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Ευχαριστώ τους πολύ καλούς μου φίλους ποιητές, τον Αναστάση Βιστωνίτη, τον Γιώργο Κεντρωτή και τον Γιώργο Μπλάνα. Για όσους θελήσετε, να θέσουμε ένα μικρό πλαίσιο, για να μην υπάρξουν παρεξηγήσεις. Θα πάρει το λόγο όποιος το ζητήσει, είτε για τοποθέτηση (στην περίπτωση αυτή να είναι δυο τρία λεπτά) είτε για να θέσει επισήμανση, παρατήρηση, ερώτηση.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ: Μια παρατήρηση, η οποία μπορεί ενδεχομένως να απαντηθεί από τους ομιλητές. Έχω την εντύπωση ότι υπάρχει η εξής σχέση μεταξύ των δυο θεμάτων της ημερίδας: λογοκρισίας –αυτολογοκρισίας μάλλον– και λογοκλοπής.

Οι ομιλητές που αναφέρθηκαν στη λογοκλοπή, άσκησαν, έχω την εντύπωση, περισσότερο ένα είδος αυτολογοκρισίας. Απέφυγαν να αναφέρουν απτά παραδείγματα, καταλαβαίνω τη δυσκολία την ηθική ανάμεσα σε άλλα που υπάρχει και έχω επίσης την εντύπωση ότι υπάρχει και μια αντίστροφη σχέση ανάμεσα στο βαθμό καταγγελτικότητας που είχαν κάποιες από τις ομιλίες για τη λογοκλοπή και στον αριθμό των παραδειγμάτων που αναφέρουν.

Κάτι το οποίο παρατήρησα περισσότερο στις αντιδράσεις του κοινού για να είμαι ειλικρινής, δηλαδή όσο λιγότερα παραδείγματα έχεις, τόσο πιο εύκολο μοιάζει να είναι να καταγγέλλεις διατριβές επί διατριβών, κείμενα επί κειμένων για λογοκλοπή κ.λπ. Αυτή την παρατήρηση ήθελα να κάνω.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Ο κύριος Βιστωνίτης.

ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗΣ: Επειδή ειπώθηκε εδώ ότι δεν είχαμε παραδείγματα, να πούμε και παραδείγματα. Τέσσερα παραδείγματα:

Ένα κομμάτι μεγάλο του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ υπέρ των δικαιωμάτων των μαύρων στην Αμερική, όπου υπάρχει και η περίφημη φράση «I have a dream», είναι προϊόν λογοκλοπής. Και αποκαλύφθηκε τα τελευταία χρόνια. Αυτό λόγω του Διαδικτύου. Δεν ήθελα να το κάνω νωρίτερα, θα πω μόνο τρία παραδείγματα λογοκλοπής προσωπικής, για να μιλάμε συγκεκριμένα.

Αυτά έγιναν στη δεκαετία του '90 και αφορούσαν κείμενα δικά μου, δημοσιογραφικά κατά βάση, τα οποία βέβαια αργότερα τα επεξεργάστηκα και τα έβαλα σε ένα βιβλίο μου, τα δυο τελευταία. Όχι το πρώτο.

Το πρώτο ήταν ένα κείμενο –πριν από την εμφάνιση του Διαδικτύου– για το βιβλίο της Σούζαν Σόνταγκ *Περί AIDS και ασθενειών*, που δημοσιεύτηκε την Κυριακή και την επόμενη εβδομάδα σε μεγάλη εφημερίδα είδα επιφυλλίδα γνωστού πανεπιστημιακού ανδρός, όπου υπήρχαν αυτούσιες προτάσεις ολόκληρες, ενσωματωμένες μέσα στο κείμενό του, χωρίς καν να μπουν σε παρένθεση, πόσω μάλλον τώρα για παραπομπές, ούτε καν αυτό, όπου οι προτάσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν σε ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο, για να αποδείξει ο εν λόγω πανεπιστημιακός ότι ο Χάμπερμας είναι ανόητος και ότι ο Ντερντά είναι πάρα πολύ σπουδαίος.

Η δεύτερη περίπτωση επίσης ήταν η εξής: Ότι το 1996 νομίζω, πριν αρχίσουν οι εφημερίδες να δίνουν το περιεχόμενό τους ελεύθερα στο Διαδίκτυο, είχα δημοσιεύσει ένα εκτενέστατο ρεπορτάζ ταξιδιωτικό στο *Βήμα* για το Μπαλί, τις κοκορομαχίες κ.λπ. Στο Μπαλί, όπου είχαμε πάει με τη γυναίκα μου, είχαμε

μείνει σε ένα πανδοχείο για σέρφερ. Αυτή την εμπειρία λοιπόν και τις συζητήσεις που είχα με τους εκεί ανθρώπους, με την ομάδα των σέρφερ, τις μετέφερα στην εφημερίδα υπό μορφήν διαλόγου.

Οποία έκπληξη, μια μεταμεσονύκτια ώρα σε μεγάλο τηλεοπτικό κανάλι, είδα, δυο χρόνια μετά, ρεπορτάζ για το Μπαλί και mot a mot ο διάλογος που είχα κάνει εγώ με τον σέρφερ, τον οποίο τον αντέγραψε ο ρεπόρτερ ότι τον έκανε αυτός.

Και η τρίτη περίπτωση, η οποία ήταν εξωφρενική κυριολεκτικά, ήταν σε ένα επίσης εκτενές κομμάτι που είχα κάνει ρεπορτάζ για το καρναβάλι της Βενετίας, όπου το κείμενο δημοσιεύτηκε στο *Βήμα της Κυριακής* και την Κυριακή το βράδυ παίχτηκε στο κεντρικό δελτίο ειδήσεων της ΕΡΤ κομμάτι για το καρναβάλι, διάρκειας δεκαπέντε λεπτών, όπου όλο το σπικάζ ήταν mot a mot το δικό μου κείμενο.

Αυτά γίνονται συνεχώς εδώ και εγώ θα έλεγα το εξής: Κάποια στιγμή αυτή η ιστορία πρέπει να σταματήσει. Δηλαδή, να ειπωθούν ορισμένα πράγματα απολύτως καθαρά. Και κυρίως, οι ίδιοι οι δημιουργοί θα πρέπει να υπερασπίσουν τη δουλειά τους και τη δουλειά των συναδέλφων τους, διότι το θέμα της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι μείζον πολιτιστικό αγαθό το οποίο καθιερώθηκε αμέσως μετά τη Γαλλική Επανάσταση και τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη, και δε μας παίρνει ο χρόνος για να επεκταθούμε εδώ και δε θέλω και εγώ να μακρηγορήσω.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Ο κύριος Σιώτης έχει το λόγο.

ΝΤΙΝΟΣ ΣΙΩΤΗΣ: Είχα πει στην αρχή ότι κανονικά εδώ πέρα πρέπει να λέμε «λογοκρισία – λογοκλοπή – λογοδοσία». Το «δε συνέβη» και «δε συμβαίνει ποτέ στην Ελλάδα» είναι διότι όλα είναι στρεβλά. Το 2010, τον Δεκέμβριο, τριακόσιοι δεκαπέντε

πανεπιστημιακοί υπέγραψαν διακήρυξη εναντίον του φαινομένου της λογοκλοπής.

Απευθύνομαι και στο πάνελ και στο κοινό: Γιατί δεν έχει συμβεί το ίδιο από την κοινότητα των λογοτεχνών, των συγγραφέων ή από την κοινότητα των δημοσιογράφων, να υπογράψουν και αυτοί ένα κείμενο κατά της λογοκλοπής;

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Νομίζω ότι είναι ένα καίριο ερώτημα. Θέλει να απαντήσει κάποιος; Νομίζω ότι κάποια στιγμή η Εταιρεία Συγγραφέων...

ΝΤΙΝΟΣ ΣΙΩΤΗΣ: Ο Πρόεδρος της ΕΣΗΕΑ πού είναι;

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Ο Πρόεδρος, μες στην κρίση που μαστίζει και το χώρο μας, τρέχει και δε φτάνει... Εκπροσωπώ εγώ, αν και είναι και άλλοι συνάδελφοι. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η πρότασή σου, Ντίνο, θα την έχουμε υπόψη και θα το δούμε.

ΘΟΔΩΡΟΣ ΒΑΡΙΚΟΣ: Είμαι δημοσιογράφος, συμφωνώ με την πρόταση για τους δημοσιογράφους, ήθελα να το θίξω, αλλά επειδή ξαναμίλησα, δεν ήθελα να πάρω άλλο χρόνο.

Μου αρέσει να μιλάω με συγκεκριμένα πράγματα, να έχει καλά ο Θεός, αν υπάρχει, και τους τρεις προλαλήσαντες ομιλητές. Με κάλυψαν, γιατί είχα αρχίσει ήδη να απογοητεύομαι με όλους τους προλαλήσαντες. Ουσιαστικά έδιναν εύσημα με τρόπο, συγχωροχάρτι στη λογοκλοπή κ.λπ. Και οι τρεις έβαλαν μορφή στο χάος. Τι είναι λογοκλοπή, τι είναι έτσι, τι είναι αλλιώς. Εγώ θα σας μιλήσω ως δημοσιογράφος· επειδή είμαι κακό παιδί, έχω δουλέψει μόνο σε μικρά έντυπα. Δε με παίρνουν στα μεγάλα, με έχουν διώξει από δέκα εφημερίδες· γιατί βγάζω κάποιες αλήθειες που πονάνε.

Συγκεκριμένα πράγματα, επειδή μιλάμε για οικονομικά πράγματα, για λογοκλοπή.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Συγγνώμη, συνάδελφε, επέτρεψέ μου μισό λεπτό! Το θέμα μας είναι «Λογοκλοπή στη λογοτεχνία». Στην προηγούμενη ενότητα ήταν «Λογοκλοπή στη δημοσιογραφία», στα Μέσα Ενημέρωσης. Δε σου αφαιρώ το λόγο, σε παρακαλώ απλώς να το έχεις υπόψη σου. Τώρα πες δυο λόγια.

ΘΟΔΩΡΟΣ ΒΑΡΙΚΟΣ: Αφού τη λογοκλοπή την κατέγραψαν και οι τρεις με συγκεκριμένα παραδείγματα, τι μπορώ να πω για τη λογοκλοπή εγώ και τη λογοτεχνία; Αφού τα είπε ο κύριος Βιστωνίτης τα πράγματα με το όνομά τους. Για τη μετάφραση, για την ποίηση, τα είπαν πολύ καλά. Εγώ σας λέω ότι είναι παρεμφερή τα πράγματα.

Για μένα, λογοκλοπή κάνουν οι δειλοί, οι αγράμματοι, οι φοβισμένοι, οι συμβιβασμένοι και οι επηρμένοι. Οι επηρμένοι που θέλουν εδώ και τώρα γρήγορα να κάνουν όνομα κ.λπ. Το κρίνω από τη δική μου την πλευρά, από τους δημοσιογράφους. Εγώ πέρασα τα πενήντα χρόνια κ.λπ. και δε νομίζω να με γνωρίζετε πολύ, κάποια άλλα «πιπίνια», που είναι είκοσι, τριάντα χρόνων, παίρνουν πενταπλάσια λεφτά από μένα και τα γνωρίζει και το τελευταίο χωριό. Γιατί; Γιατί πιαστήκανε συμβιβασόμενοι.

Λοιπόν, στο συγκεκριμένο: Το επταμελές Διοικητικό Συμβούλιο, που ελέγχει εταιρείες πάνω από τρία δισεκατομμύρια, έχει αθωωθεί τρεις φορές. Είμαι ο μοναδικός δημοσιογράφος που πήγαινα στα Εφετεία και στους άλλους χώρους κ.λπ., πριν από δυο χρόνια, τρία χρόνια. Αναδημοσιεύτηκε αυτούσιο στην πρώτη σελίδα την προηγούμενη Κυριακή στο *Έθνος*, όπως τα είχα γράψει.

Μου βγήκαν τα μάτια διαβάζοντας τη δικογραφία και βγάζοντας καρούμπαλα στον πισινό, ώρες, εργατώρες στο δικαστήριο κ.λπ.

Να σας πω και άλλα πράγματα; Μητροπολίτης συνελήφθη με τριάντα εφτά εκατομμύρια ευρώ, με δυο πιστόλια σε Σκαρβαίο κ.λπ. και αναδημοσιεύτηκε, και σήμερα θα το δείτε, σε όλο τον Τύπο. Ποιος την έβγαλε αυτή την είδηση; Εγώ όμως, για να το βρω αυτό το πράγμα...

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Σε ευχαριστούμε πολύ. Ο κύριος Γιάννης Σπανδωνής έχει το λόγο.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΑΝΔΩΝΗΣ: Θα μου επιτρέψετε μια παρατήρηση πάνω στην πρόταση του κυρίου Σιώτη. Υπάρχει ένα κείμενο δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ, την τήρηση του οποίου έχουν αναλάβει τα δυο Πειθαρχικά Συμβούλια συνεδριάζοντας μαζί ως ενιαίο όργανο τήρησης της δεοντολογίας.

Υπάρχουν και οι αποφάσεις οι κατά καιρούς των Πειθαρχικών Συμβουλίων, αναφέρθηκε και η κυρία Τουφεξή προηγουμένως. Η παρατήρηση η δική μου είναι η εξής: Το κείμενο υπάρχει. Καταδίκες βγαίνουν με βάση αυτό το κείμενο. Ποιο είναι το ουσιαστικό αποτέλεσμα, η ουσιαστική επίπτωση των αποφάσεων των Πειθαρχικών Συμβουλίων και του οργάνου δεοντολογίας; Ουδεμία.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Έχει έρθει ποτέ στο Πειθαρχικό υπόλογος για λογοκλοπή;

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΑΝΔΩΝΗΣ: Βεβαίως, έχει έρθει. Έχει έρθει και σε προηγούμενη θητεία μου, γιατί είμαι και εγώ μέλος...

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Βγήκε απόφαση;

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΑΝΔΩΝΗΣ: Βγήκε απόφαση. Η επίπτωση της απόφασης αυτής ως προς την εργασία του καταδικαζόμενου, ασ το πούμε έτσι, είναι μηδενική.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Δε διαγράφεται ο δημοσιογράφος αυτός;

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΑΝΔΩΝΗΣ: Για τρεις μήνες, για έξι μήνες. Και λοιπόν; Τι σημαίνει αυτό;

ΝΤΙΝΟΣ ΣΙΩΤΗΣ: Ποτέ δεν έχει γίνει αυτό και ούτε πρόκειται να γίνει.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΑΝΔΩΝΗΣ: Τι σημαίνει αυτό;

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Κύριοι συνάδελφοι, αγαπητοί φίλοι, δεν είναι το θέμα μας αυτό, συγγνώμη.. Μη διευρύνουμε ένα θέμα το οποίο ήταν στην προηγούμενη ενότητα. Ευχαριστούμε πολύ, κύριε Σπανδωνή.

Ο κύριος Τίτος Πατρίκιος μας τιμά με την παρουσία του. Κύριε Πατρίκιε, θα θέλατε να σας ακούσουμε, να μας πείτε κάτι;

ΤΙΤΟΣ ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ: Ειπώθηκαν όλα, δεν έχω να πω τίποτε.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Ο κύριος Πέτρος Κυπριωτέλης έχει το λόγο.

ΠΕΤΡΟΣ ΚΥΠΡΙΩΤΕΛΗΣ: Μια ερώτηση: Αν έχω κάποια γνώμη για τη μετάφραση του Παπαδιαμάντη το *Έγκλημα και τιμωρία*, ν' ακούσουμε κάτι από τους κυρίους;

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ: Το θέτετε για την ποιότητα της μετάφρασης; Να θέσουμε θέμα αν είναι λογοκλόπος ο Παπαδιαμάντης ή όχι;

Δε θέλει κάποιος άλλος το λόγο; Σας ευχαριστούμε πάρα πολύ για αυτή την ημερίδα που θεωρώ ότι ήταν επιτυχημένη. Να είστε καλά για την υπομονή σας και τη γενναιότητα να παραστείτε σήμερα εδώ και να μας τιμήσετε με την παρουσία σας.

Τα πρακτικά της ημερίδας θα βγουν σε βιβλίο. Όποιος θέλει, να έρθει να το πάρει ή θα σταλεί ταχυδρομικά.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ
ΣΕ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΗΛΙΑ ΓΚΡΗ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΗ ΚΥΡΛΙΔΗ
ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΟΔΩΡΟ ΔΕΛΗ
ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΔΕΛΗ
ΤΟΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2012
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΣΗΕΑ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
© 2012 Μορφωτικό ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ

ISBN 978-960-336-863-2

Τα κυριότερα φαινόμενα που αλλοιώνουν την ανθρώπινη πολυσχιδή έκφραση (γνωστά σήμερα ως λογοκρισία και λογοκλοπή) ανάγονται στις απαρχές της εξελιγμένης δημιουργίας. Και συνδέονται κατά σειράν με τον αυταρχισμό της όποιας εξουσίας και την απουσία ηθικού φραγμού.

Κορυφαία έκφραση κάθε πτυχής της ανθρώπινης συνείδησης, ο λόγος ήταν και είναι το αιώνιο θύμα αυτής της διπλής παρεκτροπής: της λογοκρισίας και της λογοκλοπής.

Το Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ με ιδιαίτερη ικανοποίηση δίνει το παρόν συλλογικό πόνημα στη δημοσιότητα και ευελπιστεί ότι ο λόγος πανεπιστημιακών, δημοσιογράφων και λογοτεχνών, που συμμετείχαν στην ημερίδα, θα συμβάλει σε έναν ευρύτερο γόνιμο διάλογο και προβληματισμό.